

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Richard Pospíšil, Vladimír Hobza, Zdeněk Puchinger

FINANCE A BANKOVNICTVÍ

Olomouc

2006

Oponenti: Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D.
Ing. Ladislav Fornůsek

Studijní text vznikl jako výstup řešení RP 2006 č. 260 Rozvoj modulární skladby ekonomických disciplín na UP v návaznosti na RP 2005 č. 428 Modulární skladba ekonomických disciplín na UP.

1. vydání

© Richard Pospíšil, Vladimír Hobza, Zdeněk Puchinger, 2006

ISBN 80-244-1297-7

Obsah

1	Úvod	5
2	Vznik a vývoj peněz	7
2.1	Bankovky a státovky	8
2.2	Měna	10
3	Nabídka, poptávka a peníze	11
4	Měnové agregáty	14
5	Stručná charakteristika vzniku a vývoje bankovníctví	16
5.1	Bankovníctví na území českých zemí	16
5.2	Bankovní systém v ČR po roce 1989	18
6	Vznik a vývoj centrálního bankovníctví a jeho základní úkoly	22
6.1	Základní funkce centrální banky	22
6.2	Nástroje monetární politiky	23
6.3	Centrální bankovníctví v českých zemích	24
6.3.1	Česká národní banka	25
6.3.2	Měnová politika ČNB	25
6.3.3	Bankovní regulace a dohled	27
7	Bankovní obchody	33
7.1	Aktivní operace	34
7.1.1	Eskontní úvěr	35
7.1.2	Provozní úvěr	43
7.1.3	Kontokorentní úvěr	43
7.1.4	Způsoby úročení, splácení a zajištění úvěrů	45
7.1.5	Hodnocení úvěrových rizik	50
7.2	Pasivní operace	52
7.2.1	Depozitní obchody	52
7.2.2	Vydávání bankovních dluhopisů	55
7.3	Neutrální bankovní obchody	56
7.3.1	Platební styk	56
7.3.2	Pokladní a směnárenské operace	58
7.3.3	Platební karty	67
7.3.4	Dokumentární platby	68
7.4	Alternativní formy financování	70
7.4.1	Faktoring	70
7.4.2	Forfaiting	73
8	Literatura	76

1 Úvod

Od počátku 90. let bylo, a do dnešního dne stále je, bankovníctví oblastí velmi dynamického vývoje. Především zpočátku tohoto období jsme byli svědky extenzivního vývoje provázeného zejména nárůstem počtu bank, počtu jejich poboček i počtu pracovníků a v neposlední řadě i rozšiřováním nabídky bankovních produktů a služeb. Už od poloviny 90. let však začíná být postupně kladen důraz na kvalitu bankovních služeb, především kvalitu úvěrového portfolia, a s tím související i hospodářské výsledky bank, což jsou aktuální trendy platné i v současnosti.

Předkládaná publikace Finance a bankovníctví vznikla jako výsledek snahy zpracovat relativně ucelený text, který by mohl sloužit jako podklad k výuce v rámci rozvojového projektu Modulární skladba ekonomických disciplín na UP. Z tohoto důvodu také výklad většiny tematických celků nezačíná výkladem na elementární úrovni. Text se záměrně vyhýbá kontroverzní diskuzi na téma „finance a peníze“ a z důvodu svého rozsahu se orientuje především na komerční bankovníctví a nezahrnuje proto produkty bankovníctví investičního.

Jako celý hospodářský a společenský život i oblast bankovníctví se neustále vyvíjí. Docházelo k privatizaci bank, k legislativním úpravám, k inovacím v oblasti nabídky bankovních produktů a služeb, k technickým inovacím, k zásahům zvenčí do bankovního sektoru apod. Předkládaný materiál se snažil postihnout aktuální stav v době svého vzniku, tj. k počátku roku 2006.

Věříme, že se předkládaný text stane vyhledávaným studijním materiálem pro studium bankovníctví a bankovních služeb a přispěje k vytváření zájmu o teorii peněz, činnost bank a finance vůbec.

Autoři

2 Vznik a vývoj peněz

Dříve než se budeme zabývat bankovníctvím, jako samostatnou a významnou ekonomickou činností, je nezbytné se zabývat penězi a připomenout jejich vznik a vývoj, neboť právě vývoj peněz a jejich funkcí umožnil vznik bankovníctví. Současně vznik a rozvoj bankovních institucí výrazně ovlivnil další vývoj forem peněz a jejich oběhu.

Vznik peněz byl výsledkem **přirozeného vývoje** výroby, výrobního způsobu. S postupně vznikající dělbou práce a specializací přestává být prostá zboží výměna (barter) dostatečně vhodnou formou směny. Nalézat párovou shodu při směně se stává postupně velmi obtížné a výrazně tak vzrůstají **transakční náklady směny**.

Řešením problémů při směně se stávají tzv. **komoditní** (zbožové) **peníze**, kterými byly všeobecně potřebné a „všemi“ přijímané druhy zboží, jako např. plátno, dobytek, měď, zlato, stříbro (užití jednotlivých druhů se lišilo časem i místem).

S dalším rozvojem směny, navazující hlavně na rozvíjející se „zahraniční obchod“, se prohlubovala potřeba vyčlenění **všeobecně uznávaného statku**, který bude dlouhodobě uchovávat hodnotu, bude mít i vysokou hodnotu v jednotce množství, a to nejen z důvodů praktických, ale i z důvodu postupného **oddělování okamžiku směny od okamžiku spotřeby**.

Tyto požadavky splnily drahé kovy (zlato a stříbro), z nichž v době před více než 2500 lety byly raženy mince (prvopočátky ražby mincí lze nelézt již v 5. tisíciletí př. n. l. ve východní Asii). Ražba mincí ještě více usnadnila směnu a snížila i její transakční náklady.

Rozvoj ražby mincí je spojen i se zárodky bankovníctví. Všichni, kdo při směně mince používali, měli potřebu si ověřit hodnotu mince, případně ryzost drahého kovu a v rámci dělby práce se vyčlenili první „specialisté na peníze – směnárníci“ z profese zlatníků. Zejména rozvoj „dálkového obchodu“ v době rozkvětu antického Řecka a následně v době expanzivního vývoje Říma se směna a platby uskutečňovaly nejen v mincích římských, ale i v mincích (peněžích) místních (oblastních) a můžeme tedy zaregistrovat směnárenskou činnost navazující na platby ve zbožových operacích, při výběru poplatků, daní apod.

Mince z drahých kovů jsou označovány jako **plnohodnotné peníze**, mince byly raženy jako plnohodnotné – jejich nominální a vnitřní hodnota byla totožná. V různých obdobích se měnila situace v tom, který kov – zlato nebo stříbro – plnil funkci peněz. Pokud tuto funkci plnil pouze jeden z nich, pak se pro tuto skutečnost používá pojmu stříbrný (zlatý) **monometalizmus**. V situaci, kdy funkci peněz plnily oba kovy, pak hovoříme o tzv. **bimetalizmu**.

Oběh mincí a jejich uplatnění při směně však s rozvíjejícím se obchodem přinášel postupně stále více problémů a současně i nových poznatků.

Jako **problémy** plynoucí z užívání mincí lze vyčlenit:

- **znehodnocování mincí**, vznikající běžným používáním (opotřebení, otěr – ztráta hmotnosti),
- **záměrné snižování hodnoty mince**, a to jak z rozhodnutí toho, kdo měl právo ražby (stát, panovník), tak i falšováním,
- **značný rozsah emitentů mincí** a z toho plynoucí problémy se „směnným kurzem“, garancí vnitřní hodnoty mince,
- **problémy s objemem a hmotností mincí** při výrazně se zvětšujících jednotlivých platbách, při potřebných přesunech a skladování, a tím i ochraně,
- **narůstající potřeba peněžních kovů**, tedy nároky na zvyšování těžby, narůstající ražební, často i těžební náklady.

Velmi dlouhá doba užívání mincí vedla na druhé straně k **poznatkům**, že:

- **peníze plní zvláštní funkce – funkci oběhové**, tzn., že mohou po určité období obíhat a umožňovat směnu, aniž se kryje jejich hodnota s nominální hodnotou,
- **při směně je možné oddělit okamžik předání zboží od okamžiku úhrady**,
- **o oběh používaných mincí je nutno pečovat**,
- **plnohodnotné peníze je možno nahradit v oběhu penězi neplnohodnotnými**, v první fázi se jednalo zejména o **neplnohodnotné mince** (měď), později o **peníze papírové**,
- **použití neplnohodnotných peněz vyžaduje buď moc**, nebo všeobecně přijímanou **garanci v systému směny** – neplnohodnotné peníze jsou tak charakterizovány tzv. „**nuceným oběhem**“.

2.1 Bankovky a státopky

Další etapou ve vývoji peněz se stal přechod od peněz plnohodnotných, tedy plnohodnotných mincí (popř. prvních bankovek směnitelných za peněžní kov), k penězům neplnohodnotným, jak mincím, tak penězům papírovým.

Papírové peníze se objevily ve dvou formách, a to jako:

a) bankovky

Na základě rozvíjející se dělby práce vznikla profese směnárníků, kteří kromě výměny peněz, určování ryzosti (obsahu drahého kovu) v minci poskytovali i další službu – úschovu cenností. Cennosti, drahé kovy, plnohodnotné mince převzaté do úschovy byly věřiteli garantovány vystavením listiny (depozitní list). Tato listina byla splatná na požádání s povinností proplacení v peněžním kovu a svým charakterem to byla vlastní **směnka** směnárníka. Ze směnárníků se v dalším vývoji stali bankéři a jejich vlastní směnky základem bankovek. Z tohoto postupu – proplacení směnky (bankovky) – vždy měnovým kovem, zlatem nebo stříbrem – vznikl známý fenomén, představa o krytí vydaných bankovek peněžním kovem a jeho nezbytnosti.

Bankovka je tedy svou podstatou vlastní směnka bankéře splatná na požádání v měnovém kovu.

Bankovka, jejíž základem je směnka splatná v měnovém kovu, se stala prostředkem „**klasické emise bankovních peněz**“.

Princip směnitelnosti bankovky za peněžní kov (konvertibilita) byl uplatňován velmi dlouho. V různých zemích a v různých dobách se však měnil postup při zpětné výměně papírových peněz za peněžní kov, byla stanovována různá velikost krytí emitovaných bankovek peněžním kovem. Snižování výše tohoto krytí umožňovala emisi většího objemu bankovek v případě potřeby zvýšeného množství oběživa v ekonomice. S postupujícím časem se tato tendence nadále prohlubovala. Ústup peněžních kovů z funkcí peněz je nazýván **procesem demonetizace** zlata a stříbra, který skončil v sedmdesátých letech 20. století všeobecným zrušením směnitelnosti oběživa za zlato a stříbro.

b) státopky

V celé historii si panovník či stát většinou ponechávali právo emise peněz (mincovní regál), které jim přinášelo řadu ekonomických výhod a možnost financování zvýšené potřeby peněz, zejména v dobách válek nebo při úhradě neproduktivních výdajů. Současně jsou však panovník či stát vybaveni dalšími účinnými nástroji, **zákonodárnou** mocí a mocí **výkonnou**, které jim umožnily v případě potřeby úhrady vzniklých dluhů využít této moci k emisi zpočátku méně hodnotných mincí, později k emisi papírových peněz a jejich vynucené používání při směně za výrobky a služby. Většinou takto státem vydané cenné papíry – dlužní

úpis - nebyly směnitelné za peněžní kovy a jejich nominální hodnota byla rovněž určena státem. Papírové peníze jsou tedy charakterizovány tzv. „**nuceným oběhem**“

Státovka je tedy cenný papír - dluhopis - emitovaný státem,
s **nuceným oběhem, nesměnitelný** za peněžní kov.

Další ekonomický vývoj přinesl kromě využívání **depozitních** a zprostředkovatelských služeb (bezhotovostní platební styk) bankovních domů i významné rozšíření užívání bankovního **úvěru**, poskytovaného dlužníkům na úhradu závazků hrazených prostřednictvím běžných účtů (převody peněz zápisy na běžných účtech). Vzniká tak nová forma peněz - tzv. **depozitní peníze** (označované i jako peníze knižní, účetní nebo žirové). Tato forma tvorby peněz převládá ve všech ekonomicky vyspělých zemích do současnosti (její počátky se datují již do období 17.století) a je označována jako „**bankovně úvěrová emise oběživa**“.

Shrneme-li výše uvedený velmi stručný přehled vývoje peněz, můžeme se dopracovat k vlastní definici tohoto pojmu. V dostupné literatuře je možno se setkat s různými formulacemi, dále jsou uvedeny tři vybrané.

DEFINICE peněz:

Peníze jsou cokoli, co slouží jako běžně přijímaný prostředek při placení.

Peníze jsou cokoli, co slouží jako všeobecně přijímaný prostředek směny nebo placení (všeobecný ekvivalent).

Peníze jsou jakékoli aktivum, které je všeobecně přijímáno při placení za zboží a služby nebo při úhradě dluhu.

Tyto definice patří k **teoretickým definicím** peněz.

Z vývoje peněz - jejich vzniku a vývoje jednotlivých forem - můžeme specifikovat **základní funkce**, které peníze v ekonomickém životě společnosti plní.

Funkce peněz:

Peníze se uplatňují a slouží jako:

- a) **prostředek směny** - jako prostředník umožňují realizaci směny - tedy koupi a prodej statků (zboží či služeb),
- b) **uchovatel hodnot** - díky svým „vlastnostem“ je možno peníze držet jako majetek (jsou jeho formou),
- c) **zúčtovací jednotka** - prostřednictvím peněžní jednotky je možno vyjádřit ceny jednotlivých směňovaných statků.

S rozvíjejícími se výrobními vztahy a technickým pokrokem se postupně rozšiřovaly rovněž používané formy peněz. Funkce peněz neplní pouze hotovostní peníze, ale rovněž peníze bezhotovostní ve formě např. směnek, šeků, vkladů v bankách, platebních karet. Tato skutečnost však limituje použití předchozích teoretických definic peněz pokud se budeme zabývat jejich potřebným množstvím v ekonomice a dopady na ekonomiku - z pohledu makroekonomického.

2.2 Měna

S pojmem peníze souvisí celá řada dalších pojmů, zmíníme alespoň několik dalších, velmi významných pojmů, kterými jsou **měna**, **měnové agregáty** a **měnová báze**.

Ve vývoji směnných vztahů si postupně, a to již velmi dávno, lidé uvědomili potřebu mít jednoznačně určeno, co jsou peníze a co jim jejich funkce bude garantovat. Vznikly tak požadavky na peníze, které jejich emitent musí garantovat a jež se dají shrnout pod pojem **měna**.

Měnou se rozumí peněžní soustava, která je používána a zákonně upravena na území určitého státu.

Předmětem úpravy (uspořádání) je:

- **stanovení základní peněžní jednotky** – název, označení, členění a násobky,
- **forma oběživa** – mince, bankovky, státovky, bankovní záznamy,
- **způsoby vydávání – emise peněz,**
- **zásady a pravomoci při regulaci peněžního oběhu,**
- **vztah k měnovým jednotkám jiných zemí** – stanovení směnného kurzu domácí měny k měnám ostatním.

Garanci měny pro účastníky směny zajišťuje ten, kdo je pověřen právem emise nebo jejím řízením, tedy v „moderní době“ většinou centrální banky.

Ochranné prvky

Jedním z faktorů garantujících účastníkům směny jistotu v transakcích jsou tzv. „ochranné prvky“. České národní banka jako garant české měny používá u bankovek následující ochranné prvky:

1. **vodoznak** – zřetelně viditelný při pohledu proti světlu, umístěný ve střední části širokého nepotištěného okraje a tvoří jej vždy portrét osobnosti vyobrazené na bankovce,
2. **ochranný okénkový proužek** – proužek z umělé metalizované hmoty zapuštěný do papíru, který na lící straně vystupuje vždy po 5 mm na povrch papíru,
3. **ochranná vlákna** – zapuštěná, okem viditelná vlákna oranžové barvy v délce 6 mm,
4. **soutisková značka** – proti světlu je vidět značka celá, z každé strany je viditelná pouze část,
5. **skrytý obrazec** – je viditelný pouze ve výši očí při sklopení bankovky do vodorovné polohy proti zdroji světla a tvoří jej číslo označující nominální hodnotu bankovky,
6. **opticky proměnlivá barva** – segment vytištěný speciální tiskovou barvou, která mění svoje zabarvení podle úhlu dopadajícího světla,
7. **iridescentní pruh** – umístěn na lící straně bankovky blíže pravému okraji, při běžném pohledu se jeví jako průhledný,
8. **mikrotext** – umístění u jednotlivých bankovek je individuální, slovně nebo číselně označuje nominální hodnotu bankovky.

3 Nabídka, poptávka a peníze

Definovali jsme peníze jako zvláštní druh zboží, který plní již známé funkce při směně. Zcela nezbytně proto i na peníze platí zákony trhu, zákony nabídky a poptávky. Pro chápání peněz je proto vhodné připomenout základní poznatky z makroekonomie, týkající se peněz.

Poptávka po penězích

Peníze umožňují směnu, jejich množství (peněžní toky) musí proto umožnit tok statků – výrobků a služeb, jejichž velikost můžeme vyjádřit objemem nominálního produktu. Toto konstatování je možno vyjádřit jako rovnici, rovnici směny, přesněji jako **makroekonomickou rovnici směny**

ROVNICE SMĚNY

$$P * Y = M * V$$

kde:

P ... cenová hladina

M ... množství peněz v oběhu

Y ... reálný produkt

V ... rychlost obratu peněz

Z uvedené rovnice vyplývá, že $M = P * Y / V$

tedy, že

množství peněz závisí:

- a) na **nominálním** produktu – přímá úměra,
- b) na rychlosti **obratu** peněz – nepřímá úměra.

Určení potřebného množství peněz v ekonomice je na první pohled relativně snadnou záležitostí, v reálné situaci je však velmi složité (až nemožné) stanovit přesné množství potřebných peněz. Je velmi problematickou záležitostí správně určit **rychlost obratu** peněz, a tím potřebné celkové množství peněz.

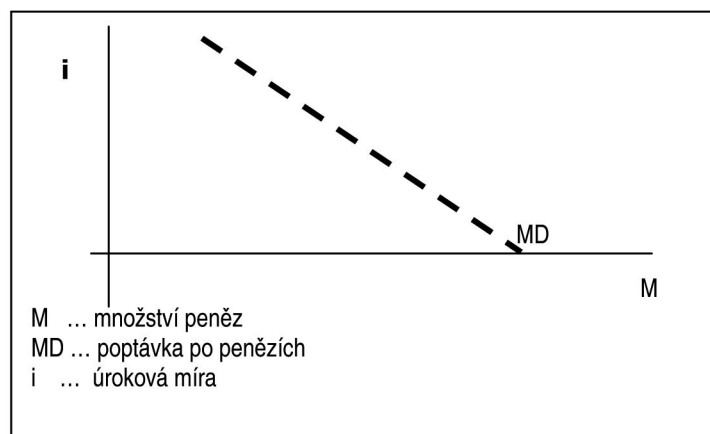
Nerovnováha mezi potřebným a skutečným množstvím peněz (měnová nerovnováha) se projeví zprostředkovaně. Pokud je skutečné množství peněz větší než potřebné, pak dochází k nárůstu cenové hladiny.

Jestliže si uvědomíme základní funkce peněz, můžeme z nich odvodit i důvody, proč lidé „drží“ peníze, co je tedy příčinou poptávky po nich a z tohoto pohledu pak lze odvodit základní druhy **poptávky po penězích**, tedy:

- 1. poptávku transakční** – vyjadřuje potřebu ekonomických subjektů realizovat směnné operace (vyplývá z funkce peněz jako prostředku směny), ekonomické subjekty mají potřebu platit, zajišťují si tak svoji likviditu,
- 2. poptávku majetkovou** – jednotlivé ekonomické subjekty mohou držet část svých zdrojů (majetku) v podobě peněz, a to z důvodu jejich **vysoké likvidity** (vyplývá z funkce peněz jako uchovatele hodnoty).

V obou typech poptávky je její velikost ovlivňována cenou peněz – tedy **úrokovou mírou**. Držba peněz znamená vynaložení určitých nákladů (náklady obětované příležitosti) – ztrátu z nevyužívání peněz, která se dá vyčíslit právě prostřednictvím úroku (nominální úrokovou mírou).

Uvedenou skutečnost lze jednoduše znázornit i graficky. Níže uvedený graf vyjadřuje změnu poptávky po penězích ovlivněnou pouze změnou úrokové míry – pohyb po křivce MD.

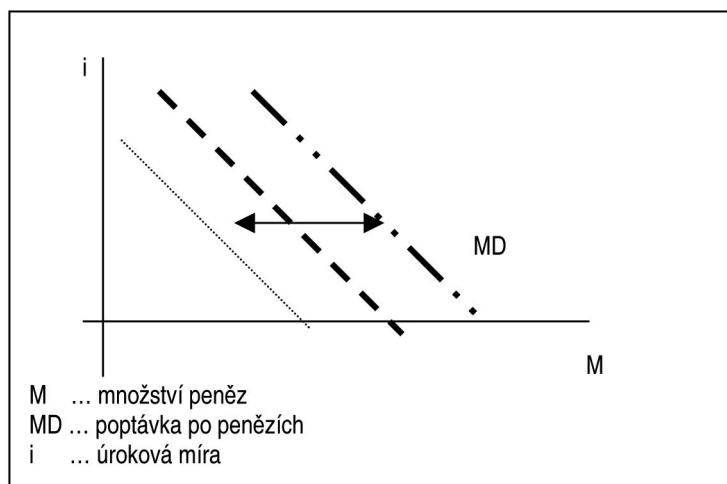

Obr. č. 1 - Znázornění změn v poptávce po penězích

Z rovnice směny však plyne další možnost změny poptávky po penězích (při stejné úrokové míře), která plyne ze změn:

- a) objemu reálného produktu (Y),
- b) cenové hladiny (P).

V grafickém vyjádření znamenají tyto změny posuny křivky poptávky po penězích (MD) – viz obr. č. 2.

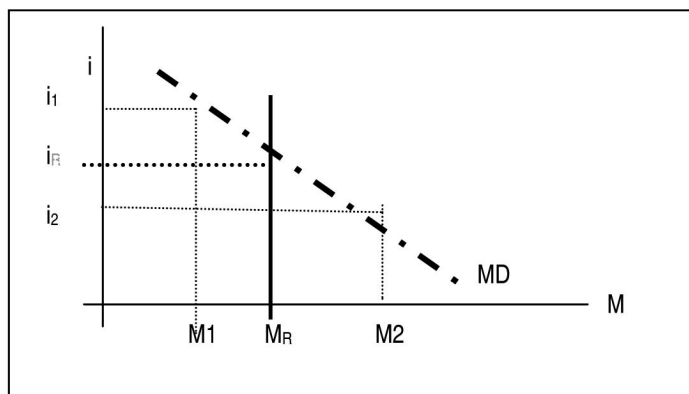
Obr. č. 2 - Křivka poptávky po penězích při změnách P a Y

Rovnováha na peněžním trhu

Na peněžním trhu se úroková míra známým působením základního zákona – nabídky a poptávky neustále přibližuje k rovnovážné velikosti. Pokud je poptávané množství (DM) peněz nižší, než množství nabízené, úroková míra poroste. Současně zvyšující se úroková míra vyvolá zvýšené náklady obětované příležitosti vyplývající z držení peněz – oběživa a nastane pohyb držných peněz do jiné formy, které zna-

mená zvýšenou nabídku peněz. Tato zvyšující se nabídka bude působit na snižování úrokové míry (pohyb úrokové míry od i_2 přes rovnovážnou i_R k i_1 a zpět) a vytvoření rovnovážného množství peněz M_R .

Graficky je možno tyto změny vyjádřit následovně:

Obr. č. 3 – rovnovážná úroková míra a rovnovážné množství peněz

kde: M_R ... rovnovážné množství peněz,
 i_R ... rovnovážná úroková míra.

Nabídka peněz

Za nabídku peněz je možno považovat **velikost peněžní zásoby**, která je užívána ve směnných procesech. V dobách dávno minulých byla, zjednodušeně řečeno, nabídka peněz tvořena tím, kdo měl přístup k měnovému kovu (zlato, stříbro) a mohl tak razit i mince. Historická zkušenost však prokazuje, že význam peněz a možnost jejich emise je v ekonomice velmi podstatnou skutečností, která nezůstala bez zájmu mocných (vládců) a právo produkce peněz – emise – byla:

- jednak výrazně regulována (mincovní regal) omezením práva ražby mincí,
- jednak, zejména od okamžiku emise neplnohodnotných peněz, svěřena většinou jedné instituci – centrální bance, která k emisnímu právu získala současně povinnost řídit potřebné množství peněz v ekonomice, a to v zájmu stabilního fungování ekonomických vztahů realizovaných prostřednictvím peněz.

Množství peněz v oběhu v dané ekonomice je měřeno (vyjádřeno) jako peněžní nabídka či **peněžní zásoba** (v běžné praxi označována symbolem M a indexem vyjadřujícím míru likvidity formy peněžních prostředků, za M_0 bývá většinou považováno reálné oběživo).

V moderní době je tvůrcem nabídky peněz bankovní systém. Dá se proto konstatovat, že o řešení nabídky peněz budou některé další části tohoto textu.

4 Měnové agregáty

V předchozí části textu byl uveden jeden zcela zásadní problém, a to velmi složitá možnost určení velikosti obrátu peněz. Podívejme se proto, jak tento problém vyřešila praxe.

Pro praktickou **potřebu řízení** množství peněz v oběhu vznikly (byly vytvořeny) ukazatele či nástroje nazvané **měnové agregáty**.

Měnovým agregátem je objem částí peněžních prostředků s vymezeným stupněm likvidity.

Vymezení měnových agregátů je v první řadě závislé na tom, kdo řídí peněžní oběh, tedy většinou na centrální bance a jejím přístupem ke způsobu řízení měnové politiky.

Obecně lze konstatovat, že je stanoven základní měnový agregát (M1) a každý následný měnový agregát zahrnuje v sobě měnový agregát předchozí s další částí peněžních prostředků s nižší likviditou.

M1 = hotovostní oběživo + vklady na běžných účtech v bankách

Agregát M1 se většinou označuje jako peněžní zásoba a hotovostním oběživem se rozumí ta část oběživa, která je v držení nebankovních subjektů, a to pouze v domácí měně. Agregát M1 bývá označován jako „úzké peníze“ (narrow money).

M2 = M1 + úsporné vklady v bankách + termínované vklady v bankách

Vklady v agregátu M2 byly většinou zahrnuty pouze v domácí měně.

M3 = M2 + euroměnové vklady u domácích bank

Česká národní banka pro řízení měnové politiky sledovala před vstupem České republiky do Evropské unie dva měnové agregáty, a to agregát M1 a M2. Od vstupu do unie se sledované veličiny změnilы vzhledem k potřebě a praktické realizaci „harmonizace“ předpisů a postupů v jednotlivých členských státech a sleduje tak „**harmonizované měnové agregáty M1, M2 a M3**“.

Definice a používání harmonizovaných měnových agregátů je výsledkem činnosti „**Eurosystému**“. Náplň uvedených agregátů je uvedena v následující tabulce.

Struktura harmonizovaných měnových agregátů

Obsah měnového agregátu	M1	M2	M3
Emitované oběživo	X	X	X
Jednodenní vklady	X	X	X
Vklady s dohodnutou splatností do 2 let		X	X
Vklady s výpovědní lhůtou do 3 měsíců		X	X
Repo operace			X
Akcie/podílové listy fondů peněžního trhu			X
Emitované dluhové cenné papíry do 2 let			X

Tabulka č. 1: Struktura měnových agregátů – zdroj informací ČNB

Agregát M1 – je označován jako „úzké peníze“ (narrow money) – zahrnuje **reálné oběživo** (mince a bankovky) a rovněž **zůstatky** (na účtech), které je možno okamžitě převést do formy reálného oběživa nebo použít k okamžitému bezhotovostnímu převodu, platbě.

Agregát M2 – „střední peníze“ – zahrnuje agregát **M1** a další formy relativně rychle **přeměnitelných forem** peněz do podoby reálného oběživa. Likvidita druhé části agregátu M2 však může být zpomalena stanovenými výpovědními lhůtami, ovlivněna případnými sankcemi za nedodržení sjednaných lhůt.

Agregát M3 – „široké peníze“ (broad money) – obsahuje agregát **M2** a **obchodovatelné nástroje** emitované sektorem měnových **finančních institucí** (např. akcie, podílové listy fondů peněžního trhu, repo operace).

Měnový agregát, jako nástroj pro praktickou potřebu řízení množství peněz v ekonomice, můžeme využít k praktické definici peněz – tedy k tzv. **empirické definici peněz**.

Měnová báze

Pro řízení měnové politiky využívá centrální banka řadu nástrojů. Pro určení toho, co jsou peníze a co je nutno v peněžním oběhu řídit jsou k dispozici měnové agregáty. **Prímý** vliv má centrální banka na **základnu** peněžního oběhu, tzv. **měnovou bázi**, která je vymezena peněžními prostředky s nejvyšším stupněm likvidity, tedy **hotovostním oběživem** (M_0) a **rezervami** obchodních bank u centrální banky.

$\text{Měnová báze} = M0 + \text{rezervy obchodních bank u centrální banky}$
--

Řízením měnové báze (její velikosti) ovlivňuje centrální banka i všechny ostatní měnové agregáty.

Klíčové pojmy

peníze	monometalizmus
komoditní peníze	bimetalizmus
plnohodnotné peníze	nucený oběh peněz
státovka	směnka
bankovka	demonetizace
měna	funkce peněz
nabídka peněz	poptávka po penězích
měnové agregáty	hormon. měnové agregáty
měnová báze	

5 Stručná charakteristika vzniku a vývoje bankovníctví

Již v úvodu bylo konstatováno, že vývoj bankovníctví je velmi úzce vázán na peníze a formy jejich existence. Zárodky „bankovních činností“ jsou spojeny s používáním plnohodnotných mincí, které přineslo řadu potřeb pro účastníky směny a byly vyvolány velmi intenzivním rozvojem mezinárodního obchodu již ve starověku.

Velké objemy obchodních transakcí vyvolaly potřebu vzniku i dalších nových způsobů využití peněz, vznikají a formují se kategorie jako dluh, úvěr, úrok, depozitum, směnka, platební styk. Rozvoj obchodu byl základem pro vznik obchodních společností, které byly schopny realizovat finančně výhodné transakce ve velkém objemu, pro které však byl potřebný značný rozsah kapitálu. Tato skutečnost měla za následek vznik obchodně – finančních společností a později i vyčlenění části finanční do samostatné činnosti a potřebný kapitál byl získáván od veřejnosti (vkladatelů) za stanovenou odměnu v podobě úroku. Při získávání vkladů se stávala rozhodujícím prvkem „**důvěra**“, proto i v počátcích rozvoje a dalším období sehrály významnou úlohu rodinné obchodní společnosti – obchodní domy, z nichž se postupně vyčlenily **rodinné bankovní domy**.

V této významné etapě ve vývoji bankovníctví – období 12.–14. století – se projevil vliv zejména vývoje bankovníctví na území Itálie. Ze severní Itálie – Lombardie – se rozšiřuje činnost poboček bank do celé Evropy. Základem bylo zvládnutí podvojného účetnictví a rozvíjející se směnárenství, které jako významný nástroj začalo využívat směnek. Směnky znamenaly další možný rozvoj bezhotovostního platebního styku při obchodních operacích. Z této doby nám dodnes zůstaly v bankovníctví pojmy vázané na významný vliv Itálie např. „lombardní úvěr“, „banka“ (italsky banca – lavice, tj. místo pro směnu mincí), bankrot (ital. banco rotto – prohlášení neschopnosti spláacet).

Velmi významnou roli ve vývoji bankovníctví sehrály nové zeměpisné objevy v období 15. až 17. století. Jejich financování a následná potřeba zdrojů pro financování činnosti v nových zemích se promítly do vysokých požadavků na půjčky a úvěry, výrazně se zvětšují objemy zapůjčeného kapitálu. Dlužníci se stávají i jednotlivé státy. Splácení – resp. nesplácení poskytnutých finančních zdrojů způsobilo dosti výraznou evropskou krizi a projevilo se vyhlášením bankrotů řady menších bankéřů. Problémy, které vznikly díky těmto bankrotům drobných bankéřů, vedly i ke vzniku veřejných bank.

Nově objevené země a velmi rychle se rozvíjející zámořský obchod tak urychlil vývoj bankovníctví i v dalších zemích jako Anglie, Holandsko a Německo.

5.1 Bankovníctví na území českých zemí

Bankovníctví v českých zemích se rozvíjelo zejména v rámci Rakousko-Uherska. Vývoj v monarchii byl však nerovnoměrný a v českých zemích pomalejší. Důvodem byl charakter výroby, převážně zemědělský, nevyžadující rozsáhlé služby bank. Teprve polovina 19. století, charakterizovaná výraznějším rozvojem průmyslové výroby, vyvolala potřebu rychlejšího vývoje bankovního sektoru. Na našem území působily rakouské banky, které však příliš nepodporovaly rozvoj českého podnikatelského sektoru. Reakcí na tuto situaci byl vznik nových bank.

Na českém území je možno zaznamenat vznik např. *První občanské záložny* (1857), *Živnostenské banky pro Čechy a Moravu* (1868), *Hypoteční banky Království českého* (1864), *České průmyslové banky* (1893). Velmi intenzivní byl rozvoj zejména Živnostenské banky pro Čechy a Moravu, která zakládala řadu poboček (nejen v Čechách, ale i na území jiných států). Významný vliv na rozvoj bank měl i vznik burzy cenných papírů v Praze (1871). Pražská burza vyvolala zvýšený zájem o obchodování s cennými papíry a přispěla i k zakládání nových bankovních domů.

Velmi negativně se v bankovním sektoru projeví dopady krize v roce 1873 (pád kursu cenných papírů na vídeňské burze), která se výrazně dotkla i cenového vývoje na pražské burze. Pokles hodnoty cenných papírů jednotlivých společností – klientů bank vedl následně i k poklesu cen bankovních akcií a vyvolal i výrazné snižování likvidity jednotlivých bankovních domů. Závěr sedmdesátých let pak znamenal velmi rychlou likvidaci podstatné části pražských bank (zaniklo 15 z 19 fungujících akciových bank před krizí) – krizi přežila pouze jediná česká banka – Živnostenská banka pro Čechy a Moravu.

Po doznění krize sedmdesátých let se následně bankovní sektor postupně stabilizoval v průběhu devadesátých let. Na toto desetiletí pak navazuje velmi výrazný rozvoj činnosti bank počátkem 20. století.

Pro ilustraci následuje přehled o počtu bank na území českých zemí v roce 1910.

Počet bank v českých zemích v roce 1910

Druh banky	Počet bank
České akciové banky	12
Zemské banky	6
Filiálky a expozitury českých bank	33
Německé banky (akciové banky českých Němců)	10
Filiálky německých akciových bank	34
Filiálky vídeňských bank	62
Filiálky ostatních bank Rakousko-Uherska	21
Vedlejší úvěrové ústavy (s.r.o.)	62
Celkem	240

Tabulka č. 2

Souběžně s vývojem bank se rozvíjela ve finančním sektoru další činnost, jejíž hlavním úkolem byla podpora spoření a úvěrování obyvatelstva, zejména s nižšími příjmy. Tuto činnost reprezentují:

- a) **veřejné spořitelny** (jako první založena v r.1825 *Schraňovací pokladnice pro hlavní město Prahu a Čechy*, která od r. 1860 působila jako *Česká spořitelna*); v roce 1936 působilo na území Československa 351 spořitelen,
- b) **spořitelní spolky** (kampeličky – drobné peněžní ústavy s neomezeným ručením), jejichž cílem bylo podporovat spoření, poskytovat úvěry živnostníkům a zajišťovat i další činnosti, zejména společný nákup,
- c) **občanské záložny** – jejich činnost byla orientována kromě přijímání vkladů i na úvěrové operace, eskont směnek i větší hypoteční úvěry,
- d) **okresní hospodářské záložny.**

Peněžnictví zaměřené na obyvatelstvo a střední stav („lidové peněžnictví“) významně působilo na udržení hospodářské stability, zejména v poválečném období.

Bankovní systém v českých zemích byl výrazně ovlivněn přechodem k centrálně řízené ekonomice po roce 1948. Velmi intenzivně se projevilo prosazování sovětského modelu bankovníctví, jehož nejpodstatnějším rysem byla centralizace funkcí centrální banky i bank obchodních do jediné instituce. Toto soustředění funkcí umožňovalo využít banky jako významný kontrolní prvek v rámci centrálně plánované a řízené ekonomiky.

Vnější projevem této koncepce se stalo organizační uspořádání bankovního systému, které představuje:

- a) *Státní banka československá (SBČS)*, zřízená v roce 1950, která plní funkce centrální banky a současně zajišťuje i všechny funkce obchodních bank prostřednictvím svých poboček pro státní i družstevní podniky,
- b) jednotlivé ústavy „lidového peněžnictví“ byly v roce 1953 přeměněny na státní spořitelny a podřízeny ministerstvu financí. Jejich centralizace byla provedena v roce 1967, kdy byly sloučeny do jediné instituce, která byla po krátké době z důvodu vytvoření federace rozdělena na *Českou státní spořitelnu, s.p.ú.* a *Slovenskou státní spořitelnu, s.p.ú.*,
- c) *Živnostenská banka*, která v novém systému získala „výjimku“ a zajišťovala zahraniční platební styk pro soukromé osoby a některé vybrané devizové operace,
- d) *Investiční banka*, která byla do roku 1958 pověřena úvěrováním investiční výstavby státních i družstevních podniků a poté byla její činnost převedena na SBČS,
- e) *Československá obchodní banka, a. s.*, která zahájila činnost až v roce 1965 a její vznik byl výsledkem snah o řešení nového ekonomického modelu v polovině 60. let.

5.2 Bankovní systém v ČR po roce 1989

Změny v politickém a následně i praktickém ekonomickém životě se nutně projeví v potřebě realizace nového legislativního i institucionálního řešení bankovního systému. Politicky nepřijatelná připravovaná reforma bankovního systému v druhé polovině 80. let se stala základem pro návrh nové legislativní úpravy, která byla schválena s účinností od 1. 1. 1990 a nově přijaté zákony:

- **Zákon o bankách a spořitelnách,**
- **Zákon o Státní bance československé,**

vyvolaly a umožnily i potřebné změny institucionální.

Mezi nejpodstatnější změny ve fungování bankovního systému je možno zahrnout:

- a) **vymezení SBČS** (Státní banka československá) jako **centrální banky**, která je současně výhradní bankou **emisní a nezávislá** na vládě,
- b) **vyčlenění tří nových univerzálních obchodních bank** z činnosti SBČS, které byly po několik dalších let ve vlastnictví státu,
- c) **umožnění vzniku nových obchodních bank**, a to se zákonem stanoveným minimálním kapitálem ve výši **(jen) 50 mil. Kč** (Přehled o počtu bank v jednotlivých letech – viz tab. č. 3),
- d) **vytvoření možnosti pro zahraniční banky zřídit a provozovat na území Československa své dceřiné společnosti.**

Zásadní změna ekonomického systému přinesla, v rámci možnosti vzniku nových bank, i potřebu řešení **problémů z minulosti**, a to:

- a) jednak **problematické**, těžko návratné **úvěry** státních podniků, které byly poskytovány na základě rozhodování v plánované ekonomice (vláda) a nově vzniklým obchodním bankám, fungujícím na podnikatelském základě, by vytvářely značné problémy. Řešení v této oblasti přineslo vytvoření **Konsolidační banky, státního peněžního ústavu**. Konsolidační banka převzala část úvěrů klientů obchodních bank do své správy. Tato opatření se realizovala na základě tzv. „**konsolidačního programu I**“
- b) jednak řešení a podpora vzniku **nové struktury ekonomiky** – potřeba vzniku a současně podpory nových malých a středních podniků. Tuto úlohu pomáhá řešit nově založená banka, jejíž základní kapitál vytvořil z 50 % stát a z 50 % velké obchodní banky. V konkrétní podobě je tímto novým bankovním subjektem **Českomoravská záruční a rozvojová banka, a.s.**

Změnami, které umožnil nový legislativní rámec, tak v české ekonomice vzniká **dvoustupňový bankovní systém**, který je typickým modelem pro bankovníctví v tržní ekonomice (schéma č. 1).

Podstatnou skutečností tohoto období bylo **obnovení členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu (MMF) a ve Světové bance**. Na základě obnoveného členství a následných jednání byly poskytnuty Československu půjčky, které přispěly k hladkému průběhu ekonomické reformy. Současně pomoc MMF v oblasti technické, vzdělávání pracovníků a přípravě legislativních norem sehrála významnou úlohu při stabilizaci vývoje bankovního systému i ekonomiky.

Druhá etapa začíná v oblasti legislativy v roce 1992, nové zákony jsou reakcí na zkušenosti získané v počátku fungování bankovního systému v demokratické tržní ekonomice a současně na potřebu legislativní úpravy na úrovni ekonomicky vyspělých států. Byly přijaty nové právní normy, a to:

- a) zákon č. 21/1992 Sb., o bankách,
- b) zákon č. 22/1992 Sb., o Státní bance československé.

Ve sféře **obchodních bank** bylo podstatné pro jejich další vývoj:

- zvýšení minimálního základního kapitálu z 50 na **300 mil. Kč**,
- zpřesnění ve vymezení pojmu „banka“,
- vytvoření pravidel k řešení vysokého rizika v podnikání bank,
- stanovení jediné možné právní formy obchodní banky jako akciové společnosti,
- umožnění vzniku poboček zahraničních bank.

Pro činnost **centrální banky** legislativní změny znamenaly:

- zřízení Bankovní rady jako nejvyššího orgánu centrální banky,
- potvrzení a zdůraznění nezávislosti centrální banky na výkonné moci,
- zpřísnění pravidel bankovního dohledu,
- rozšíření nepřímých nástrojů řízení obchodních bank s omezením nástrojů přímých.

Další etapou ve vývoji bankovního systému je období následující po rozdělení Československa (ČSFR) a vytvoření České republiky. Nejpodstatnějším problémem k řešení po vzniku České republiky byl vznik **nové měny** (měnová odluha).

Vývoj devadesátých let je možno charakterizovat jako období ekonomického růstu, ale s určitými **nerovnovážnými** tendencemi, které se projeví i v bankovním sektoru. Bankovní sektor se ocitl ve značně nepříznivé situaci, která byla způsobena:

- pokračujícím úvěrováním podniků, které nezvládaly nové tržní prostředí,
- nezkušeností pracovníků bank,
- záměrnými „podvody“ uvnitř bank,
- nesnadnou orientací v projektech nově vzniklých soukromých firem.

Ekonomické i neekonomické problémy se navenek projeví zejména u malých, nově vzniklých bank po roce 1990 a centrální banka byla nucena v zájmu stability bankovního systému a české ekonomiky tyto problémy řešit. Nástrojem byl vyhlášený „**konsolidační program II**“ a v rámci tohoto programu řešila ČNB zejména ty malé banky, jejichž kapitálová přiměřenost klesla pod stanovenou výši 8 %.

Významnými skutečnostmi po roce 1993, které znamenaly další posuny v kvalitě a šíři činnosti bankovního systému, se stalo zejména:

- umožnění vzniku **stavebních spořitelů** (1993) pro podporu řešení bytových otázek se zavedením státní podpory,
- **pojištění vkladů** fyzických osob, a to na základě novely zákona o bankách,

- stanovení vyšší hranice **minimálního základního kapitálu**, a to **500 mil. Kč**,
- vznik a zahájení činnosti **hypotečních bank** k podpoře jednak stavební (investiční) činnosti, jednak i k podpoře možností dlouhodobého investování do cenných papírů – hypotečních zástavních listů,
- vytvoření možnosti vzniku **spořitelních a úvěrových družstev**.

Za významný mezník je považován rok 1998, kdy byly schváleny dvě novely zákona o bankách (malá novela a velká novela). Cílem a záměrem **velké novely** bylo jednak obnovit **důvěru** v český bankovní systém, jednak reagovat na potřeby **harmonizace** legislativních předpisů s právem Evropské unie, směrnicemi Rady Evropských společenství.

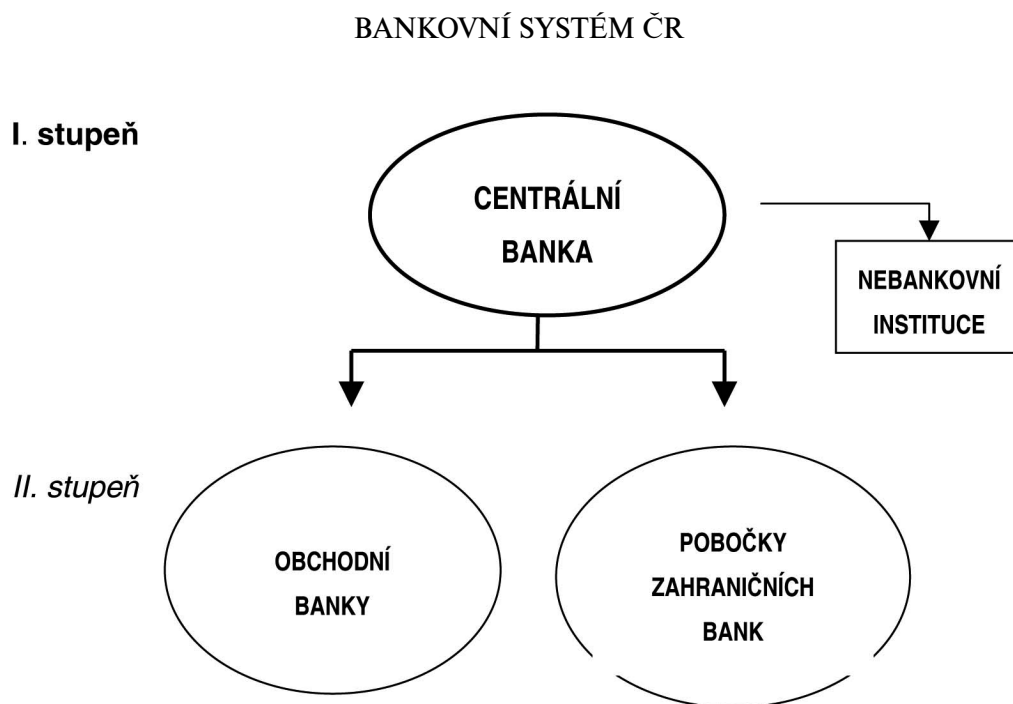

Schéma č. 1

Bankovní systém České republiky byl do roku 1989 systémem jednostupňovým, který je charakteristický pro **centrálně řízenou ekonomiku**. Jednostupňový systém spojuje v jediné instituci centrální i obchodní bankovníctví. Touto institucí byla v ČR před rokem 1989 Státní banka československá.

Uvedené skutečnosti o vývoji bankovního systému charakterizuje následující tabulka (tab. č. 3) – přehled vývoje počtu bank.

**Přehled vývoje počtu bank k 31. 3. 2004
(podle vlastnictví)**

Datum	Počet bank celkem	V tom:								banky bez licence
		Banky s rozhodující českou účastí					Banky s rozhodující zahraniční účastí			
		celkem	státní peněžní ústavy	Banky se státní účastí	banky s rozhod. českou účastí	banky v nucené správě	celkem	banky s rozhod. zahran. účastí	Poboč. zahran. bank	
01.01.90	5	5	4	1	0	0	0	0	0	×
31.12.90	9	9	4	1	4	0	0	0	0	×
31.12.91	24	20	4	1	15	0	4	4	0	×
31.12.92	37	26	1	4	21	0	11	9	2	×
31.12.93	52	34	1	4	28	1	18	12	6	×
31.12.94	55	34	1	4	28	1	21	13	8	2
31.12.95	55	32	1	6	25	0	23	13	10	5
31.12.96	53	30	1	6	18	5	23	14	9	7
31.12.97	50	26	1	6	15	4	24	15	9	11
31.12.98	45	20	1	5	14	0	25	15	10	18
31.12.99	42	15	1	4	10	0	27	17	10	22
31.12.00	40	14	1	4	8	1	26	16	10	24
31.12.01	38	12	0	3	8	1	26	16	10	26
31.12.02	37	11	0	2	9	0	26	17	9	28
31.12.03	35	9	0	2	7	0	26	17	9	30
31.03.04	35	9	0	2	7	0	26	17	9	30

Tabulka č. 3: Vývoj počtu bank - zdroj informací: ČNB

Doplňující údaje k tabulce o vývoji počtu bank:

- a) banky bez licence z důvodu transformace na nebankovní subjekt: Konsolidační banka,
- b) banky bez licence z důvodu ukončení činnosti: IP banka,
- c) banky bez licence z důvodu fúze s jinou bankou: Poštovní banka, Bank Austria, ForesBank, Erste Bank Sparkassen, Banka Haná, Bank Austria Creditanstalt, Société Générale Banka, HYPO Bank,
- d) banky zaniklé s likvidací: Evrobanka, Banka Bohemia, Baska,
- e) banky v likvidaci nebo konkurzu: Kreditní a průmyslová banka, AB banka, Česká banka, První slezská banka, Kreditní banka, Realitbanka, COOP banka, Velkomoravská banka, Agrobanka, Ekoagrobanka, Evrobanka, Pragobanka, Univerzal Banka, Union banka, Moravia banka, Plzeňská banka.

6 Vznik a vývoj centrálního bankovníctví a jeho základní úkoly

Centrální banky a centrální bankovníctví vznikalo zejména z potřeb řešení problémů státu či panovníka, a to hlavně v podobě řešení nedostatku potřebných zdrojů na krytí neproduktivních výdajů vznikajících z válečných konfliktů nebo velmi neuváženým používáním státních zdrojů. Druhou příčinou byla i potřeba vedení a správy státních účtů.

Centrální banky vznikaly:

1. **z existujících obchodních bank** tím, že jim byly svěřeny výše uvedené dva úkoly, tedy správa státních účtů a řešení problémů krytí schodků státních financí.

Příkladem první centrální banky je švédská centrální banka založená v 17. století (1656) přeměnou soukromé obchodní banky (Rikets Standers Bank).

2. **založením nové banky** jako banky centrální

První centrální bankou vytvořenou jako nová instituce je anglická centrální banka – Bank of England v roce 1694 pro potřeby řešení financování válečných výdajů.

Většina centrálních bank však vzniká v průběhu 19. století, kdy se současně měnily i úkoly, které byly centrálním bankám určovány. Nejvýrazněji a jako první se projevovала úloha centrálních bank při řízení peněžního oběhu, a to prostřednictvím výhradního práva emise oběživa.

6.1 Základní funkce centrální banky

Činnost centrální banky a její význam v ekonomice je možno vyjádřit stručným výčtem a charakteristikou jejích základních funkcí. Těmito funkcemi jsou:

- **funkce emisní** – spočívající ve výhradním **právu** centrální banky **emitovat** hotovostní oběživo a současně v širším smyslu v **řízení celkového peněžního oběhu** daného státu. K řízení peněžního oběhu využívá centrální banka řadu nástrojů, tzv. **nástroje měnové regulace**. Míra účinnosti těchto nástrojů a jejich druh se odvíjí od stupně **nezávislosti** centrální banky na vládě. Použitými nástroji měnové regulace ovlivňuje centrální banka zejména množství peněz – **peněžní zásobu**, a tím rovněž úrokovou míru a směnný kurz národní měny.
- **funkce banky bank** – jednak jako instance „posledního věřitele“ obchodních bank, jednak v pozici, kdy centrální banka má klienty pouze v podobě obchodních bank a zajišťuje pro systém obchodních bank jednak zdroje (úvěry), jednak vzájemné – mezibankovní zúčtování peněžních transakcí,
- **funkce banky státu** – centrální banka spravuje veškeré účty státu, zajišťuje jeho finanční operace, může státu poskytnout úvěr (jen výjimečně, v řadě zemí je poskytnutí úvěru nepřipustné),
- **funkce regulační** – prostřednictvím svých pravomocí a nástrojů řídí činnost obchodních bank (pravidla pro činnost obchodních bank),
- **funkce kontrolní** – spočívají v kontrole respektování právních předpisů ze strany obchodních bank (bankovní dohled) s právem ukládat opatření k nápravě v případě zjištění nedostatků, udělovat sankce.

Nejvýraznější pravomocí centrální banky je právo udělování a možnost odebrání licence obchodní bance.

Měnová (monetární) politika

Měnová politika centrální banky je vždy součástí hospodářské politiky daného státu. Je vždy hlavní funkcí centrální banky, kterou se snaží naplnit svůj základní cíl – zajistit **cenovou stabilitu**, k čemuž využívá možnosti regulovat množství peněz v ekonomice prostřednictvím např. měnových agregátů a úrokových sazeb.

Měnová politika je proces, ve kterém se centrální banka snaží o dosažení stanovených cílů.

Měnová politika centrální banky se podle potřeb řešení cenové stability může projevit jako:

- **restriktivní měnová politika** – spočívající v omezování množství peněz v oběhu (tight money policy) a většinou doprovázená i změnami – zvyšováním úrokových sazeb („politika drahých peněz“),
- **expanzivní měnová politika** – spočívající ve zvýšení množství peněz v oběhu (easy money policy) se snižováním úrokových sazeb („politika levných peněz“).

Je-li měnová politika součástí politiky hospodářské, pak nezbytně vzniká otázka jaké cíle, rozsah cílů, má centrální banka zvolit kromě cíle základního. Pro hospodářskou politiku jsou podstatnými záležitostmi např. zaměstnanost, hospodářský růst, stabilita úrokových sazeb, stabilita devizového kurzu. Základním problémem je, že vyjmenované pojmy nemusí působit (při jejich ovlivňování) stejným směrem ve vývoji ekonomiky. Při volbě cílů je rozhodující kompatibilita cílů zvolených (viz např. volba cílů ČNB v roce 1993).

Svoji monetární politiku provádí centrální banka prostřednictvím různých nástrojů. Je však nutné si uvědomit, že dopad jednotlivých uplatněných nástrojů (množství peněz, cena peněz) se může projevit za různě dlouhou dobu, a to v závislosti na reakcích (rozhodnutích) jednotlivých ekonomických subjektů na nové (změněné) podmínky.

6.2 Nástroje monetární politiky

- ▶ **Přímé nástroje** – v tržní ekonomice jsou využívány v daleko menší míře než nástroje nepřímé. Projevují se většinou jako určité omezení nebo naopak posílení zájmu o vybranou část ekonomických subjektů (selektce podmínek) a použití těchto nástrojů je označováno jako „**selektivní měnová politika**“. Mezi nástroje selektivní měnové politiky, které jsou v současné době používány velmi omezeně, patří např.:
 - **regulace** – např. reeskont směnek pouze od zemědělských subjektů,
 - **úvěrové limity** – např. pro obchodní banky, které mají problémy se stanovenými kritérii,
 - **opatření centrální banky pro jednotlivé činnosti obchodních bank.**
- ▶ **Nepřímé nástroje** – nejdůležitější a nejvýznamnější nástroje centrální banky mezi které patří:
 - **Operace na volném trhu** – centrální banka je realizuje prostřednictvím nákupu a prodeje cenných papírů (hlavně státních dluhopisů), krátkodobých pokladničních poukázek a dalších cenných papírů. Při nákupu cenných papírů tak centrální banka zvyšuje disponibilní zdroje obchodních bank. Je nutné si uvědomit, že zvětšení objemu zdrojů vyvolá prostřednictvím depozitní multiplikace mnohem výraznější zvětšení celkového množství peněz v oběhu. Při prodeji naopak zdroje bank snižuje, a tím snižuje i celkové množství peněz v oběhu. Tím jsou výrazně regulovány možnosti obchodních bank

v oblasti poskytování úvěrů, které mohou výrazně ovlivnit jednotlivé ekonomické subjekty (ekonomický rozvoj – investice, zaměstnanost, cenu peněz – úrokové sazby, a tím i náklady a hospodářské výsledky).

- **Povinné minimální rezervy** – jsou předpisem centrální banky stanovené rezervy obchodních bank uložené u centrální banky. Jejich výše je stanovena jako podíl z primárních depozit.
- **Úrokové sazby – diskontní politika a úrokové sazby**

6.3 Centrální bankovníctví v českých zemích

Vznik centrálního bankovníctví v českých zemích je spojen s existencí samostatného státu a lze jej tedy spojit se vznikem samostatné Československé republiky v roce 1918. Současně nelze nezpomenout na jména významných osobností v historii bankovníctví a ekonomiky státu, kterými jsou zejména Alois Rašín, Vilém Pospíšil, Karel Engliš. Tyto významné osobnosti velmi významně ovlivnily nejen vývoj českého bankovního systému, ale následné řešení jejich rozdílných názorů v oblasti ekonomické teorie, kterou bylo možno konfrontovat s reálnými dopady a projevy v ekonomice samostatného českého státu, obohatily i obecné ekonomické poznatky.

Základní úlohou nově vznikajícího československého centrálního bankovníctví byla realizace vládního záměru stabilizovat měnu ve složité poválečné ekonomické situaci. Z pohledu institucionálního byla úloha centrální banky nového státu vyřešena zřízením „**Bankovního úřadu**“, který byl podřízen ministerstvu financí. Výsledkem činnosti této instituce a následně centrální banky bylo dosažení výrazné a dlouhodobé stability československé měny.

V dalších letech byla postupně připravována zásadní změna – oddělení vládního vlivu na emisi peněz. Legislativně byl připraven vznik centrální banky a v roce 1926 byla vytvořena **Národní banka československá (NBČS)**, jako akciová společnost. (zahájila činnost 1. 4. 1926). Nově vytvořené centrální bance byly stanoveny základní úkoly, zejména **výhradní právo** vydávat bankovky a pečovat o **kurz** československé měny k měnám zahraničním.

Dá se konstatovat, že stanovené úkoly se centrální bance dařilo velmi úspěšně plnit, česká koruna byla stabilní a ani hospodářská krize ve třicátých letech se neprojevila v bankovním sektoru tak výrazně jako v řadě jiných zemí Evropy.

Po skončení válečného období byla Národní banka československá již v roce 1945 přeměněna na „**veřejný ústav**“, který měl nadále emisní funkci a řídil peněžní oběh uvnitř státu i peněžní vztahy se zahraničím.

V roce 1950 proběhla bankovní reforma a k 1. 7. 1950 zahajuje činnost nově zřízená **Státní banka Československá (SBČS)**.

SBČS v sobě spojovala podstatnou část činnosti celého bankovního systému, tedy:

- působila jako centrální banka státu a současně,
- byla bankou pro poskytování provozních úvěrů,
- poskytovala další služby státním i družstevním podnikům,
- byla rovněž centrem veškerého zúčtovacího styku.

Státní banka československá fungovala až do roku 1992, od roku 1990 však pouze jako centrální banka.

6.3.1 Česká národní banka

Vznik České národní banky byl součástí legislativních změn roku 1992, které byly připravovány v souvislosti s politickou dohodou o zániku České a Slovenské Federativní republiky. Zákonem zanikla Státní banka Československá a pro budoucí Českou republiku byla jako centrální banka zřízena Česká národní banka.

Význam postavení centrální banky byl zdůrazněn vymezením postavení České národní banky v Ústavě České republiky. Ustanovení o centrální bance je obsahem „Hlavy šesté“ a článek 98 obsahuje následující konstatování:

- (1) Česká národní banka je ústřední bankou státu. Hlavním cílem její činnosti je péče o stabilitu měny, do její činnosti lze zasahovat pouze na základě zákona.
- (2) Postavení, působnost a další podrobnosti stanoví zákon.

Organizační struktura ČNB

Základ organizační struktury ČNB je tvořen:

- **ústředím** ČNB se sídlem v Praze
- **7 pobočkami** - Praha, České Budějovice, Plzeň, Ústí n.L., Hradec Králové, Brno, Ostrava)

Činnost centrální banky řídí sedmičlenná „**Bankovní rada**“ v čele s guvernérem, dvěma viceguvernéry a dalšími čtyřmi členy. Členové bankovní rady jsou do svých funkcí jmenováni prezidentem republiky.

Působnost jednotlivých poboček je umožněna samostatným předpisem ČNB.

6.3.2 Měnová politika ČNB

Po vzniku ČNB v roce 1993 byly pro realizaci měnové politiky ČNB zvoleny dva základní a rozhodující principy, a to:

- **pevný kurz koruny** - kurz se sledoval zpočátku vůči měnovému koši (5 měn), později vůči dvěma měnám - německé marce a americkému dolaru,
- **cílování přiměřeného vývoje peněžní zásoby** - jako kritérium byl zvolen peněžní agregát M2 (zahrnoval oběživo, vklady na viděnou, termínované vklady a vklady v cizích měnách).

Tyto dva cíle v oblasti měnové politiky nepůsobily stejným směrem a v polovině devadesátých let se začaly projevovat problémy, jejichž řešením v první fázi bylo stanovení rozšířeného pásma pro „pevný kurz“ na $\pm 7,5\%$ (kursově oscilace).

Od roku 1996 se hlavním nástrojem měnové politiky staly tzv. „**repooperace**“, jejichž podstatou je „stahování“ (od obchodních bank) přebytečné likvidity výměnou za cenné papíry se současným závazkem vrátit obchodní bance ve stanoveném termínu tuto jistinu a úrok. Základní doba pro tyto operace byla stanovena na 14 dní.

Od roku 1997 byl zaveden nový prvek v oblasti měnové politiky, a to zavedením „**režimu cílování inflace**“. Princip cílování inflace znamená, že centrální banka na základě **inflační prognózy** vyhláší **inflační cíl**, kterého chce dosáhnout ve zvoleném období prostřednictvím nástrojů, které má k dispozici. Vyhlášení inflačního cíle má do ekonomiky (do rozhodování ekonomických subjektů) přinést „prvek jistoty“, tedy ovlivnit očekávání, a tím i chování ekonomických subjektů. Toto chování by se mělo projevit pozitivně v dopadu na cenový vývoj včetně vývoje mezd.

Nástroji pro řízení měnové politiky (měnově politické nástroje) v současné činnosti ČNB jsou:

- **operace na volném trhu,**
- **povinné minimální rezervy,**
- **automatické facility.**

Hlavní měnovým nástrojem centrální banky jsou operace na volném trhu. Význam povinných minimálních rezerv klesl s jejich postupným snižováním na základě pravidel centrální banky, která zohlednila při stanovení jejich výše kromě situace v bankovním systému a ekonomice i standardy ECB.

Základním cílem činnosti centrální banky je ovlivnění – usměrnění – vývoje úrokových sazeb, tedy ceny peněz – centrální banka reguluje množství peněz (likviditu), tedy i úvěrové zdroje obchodních bank

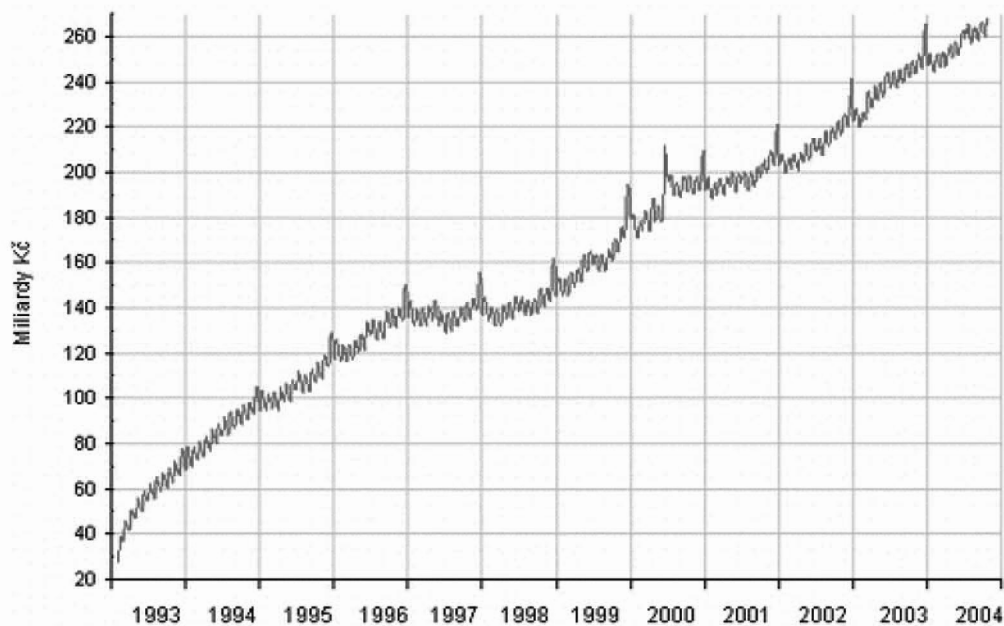
Operace na volném trhu

Pojem REPOOPERACE je odvozen z výrazu repurchase agreement – dohoda o zpětném odkupu.

Při snaze o restrikcí „kupuje“ od obchodních bank přebytečnou likviditu (depozitní zdroje) a při expanzivní měnové politice prodává zdroje (likviditu) vždy s dohodou o zpětném prodeji nebo nákupu. V obou případech dlužná strana předává jako jištění (zástavu, kolaterál) dohodnutý druh cenných papírů. Základní doba těchto operací je stanovena na 14 dní a centrální banka vyhláší cenu těchto obchodů v podobě úrokové sazby – dvoutýdenní repo sazby.

Použitím **zástavy** u těchto operací v podobě většinou **státních cenných papírů** (pokladničních poukázek, státních dluhopisů) působí centrální banka velmi výrazně na stabilitu celé ekonomiky, a to:

- nakupuje-li přebytečnou likviditu zajištěnou téměř bezrizikovými cennými papíry, **nevytváří** obchodním bankám **rizika** spojená s držetím cenných papírů,
- prodává-li likviditu s požadavkem na zajištění státními cennými papíry, nutí tak obchodní banky, aby ve své struktuře aktiv **udržovaly** určitý podíl **aktiv bezrizikových**,
- současně tak centrální banka **pomáhá** i **státu** v úspěšném umístění státních cenných papírů na finančním trhu (realizace prodeje), a tím umožňuje realizaci smyslu jejich emise, tzn. použití získaných prostředků z prodeje dluhopisů na úhradu státních dluhů a tak i **plynulého chodu** celé **ekonomiky** státu.

Obrázek č. 4 - Přehled o vývoji množství oběživa v ČR - zdroj: ČNB

Povinné minimální rezervy

Povinné minimální rezervy jsou zákonem stanovené části depozit, které komerční banka povinně ukládá na svůj (v současnosti 2% úročený) clearingový účet u ČNB. Povinné minimální rezervy jsou odváděny ze všech primárních vkladů s výpovědní lhůtou kratší dvou let.

Jejich úloha, jako měnově politického nástroje, je v současnosti poměrně nízká. Z hlediska peněžního oběhu jsou však povinné minimální rezervy zdrojem jevu, který se nazývá „multiplikativní expanze bankovních depozit“. Využitím bankovního systému dochází peněžním oběhem k bezhotovostnímu nárůstu - násobení - peněžní masy, což si lze ilustrativně ukázat na jednoduchém vztahu:

$$\Delta M = 1/PMR \cdot \Delta H,$$

kde ΔM je přírůstek peněžní masy

PMR je aktuální výše povinných minimálních rezerv

ΔH je tzv. monetární báze, tj. ta část depozita, která je multiplikována po prvním odečtu PMR.

Při primárním bankovním vkladu 100,- Kč a výši PMR 2% bude tedy výše uvedený vztah vypadat: $\Delta M = 1/0,02 \cdot 98$.

6.3.3 Bankovní regulace a dohled

Bankovníctví jako zvláštní podnikatelský sektor ekonomiky v sobě zahrnuje dva protichůdně působící prvky - snaha o tvorbu zisku a riziko - je tedy rizikovým podnikáním, které je navíc umocněno tím, že banky podnikají v podstatném objemu s cizím kapitálem.

Právě **ochrana** cizího kapitálu (prostředky občanů, firem) **vyžaduje**, aby podnikání v bankovníctví bylo podnikáním **obežretným**, aby existovala jednotná a závazná **pravidla** v činnosti bank, která svěřené prostředky bankám ochrání.

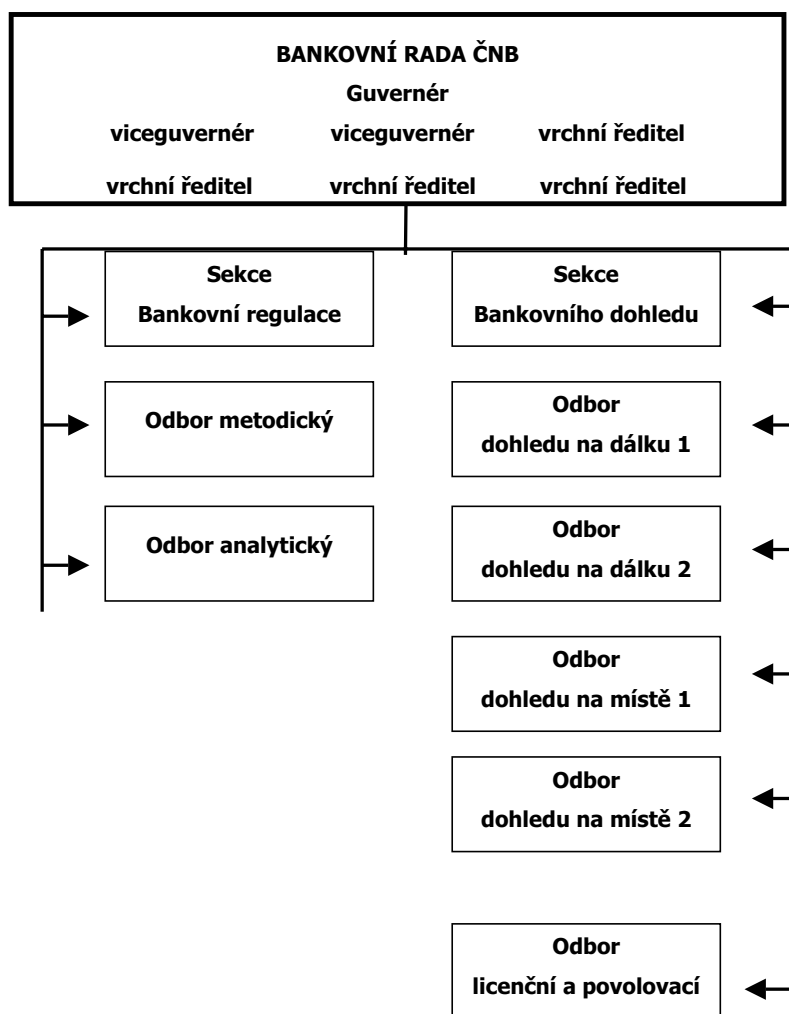
Jak bývá v lidské činnosti obvyklé i na řešení ochrany a tvorbu pravidel v bankovním systému existují rozdílné názory. Jde především o tyto dvě otázky:

1. Problém, zda regulovat činnost bank nebo nechat působit jako regulační prvek trh.
2. V případě, že bude rozhodnuto o administrativní regulaci, kdo ji bude zajišťovat. Řešením může být svěřeni regulace centrální bance, nebo jinému orgánu. Jednotné řešení se zatím ve světovém bankovníctví nerealizovalo.

Bankovní dohled je kontrolní činnost zaměřená na dodržování pravidel, jejímž cílem je snižování rizika spojeného s peněžními operacemi.

V českém bankovním systému je bankovní regulace a dohled svěřen centrální bance. Hlavním argumentem pro umístění bankovního dohledu v centrální bance je vazba na stanovené úkoly, tzn. udržování makroekonomické stability, stability měnové a cenové. Postavení ČNB v systému bankovního dohledu současně vyplývá ze zákona o české národní bance.

Organizační schéma bankovního dohledu ČNB (schéma č. 2):

Priority ČNB v oblasti bankovního dohledu pro rok 2003 a 2004 jsou zaměřeny na dále uvedené činnosti (implementují i principy vydané Basilejským výborem pro bankovní dohled při BIS a doporučení komise FSAP:)

- založení bankovního dohledu na **hodnocení rizik**,
- zvyšování dohledu na místě,
- zaměření na **rizika** vyplývající z **nových** bankovních **produktů**,
- posílení **transparentnosti** výkonu dohledu jak pro **banky**, tak pro **veřejnost**,
- zabezpečení rychlé a efektivní **reakce** dohledu na zjištěné **nedostatky**,
- posilování **spolupráce** se zahraničními regulátory.

Předpokládaný rozvoj bankovního sektoru vyvolává další požadavky na kvalitu bankovního dohledu a velmi těsnou spolupráci se zahraničními orgány (vstup ČR do Evropské unie, mezinárodní aspekty finančních trhů – včetně praní „špinavých“ peněz a financování terorismu) na základě mezinárodních standardů pro bankovní dohled a regulaci.

Z hlediska mezinárodních standardů patří ke klíčovým dokumentům pro provádění bankovního dohledu „Základní principy efektivního bankovního dohledu“ („Core Principles“), které byly vydány v roce 1997 Basilejským výborem pro bankovní dohled (Basle Committee on Banking Supervision).

V současné době jsou připravována nová pravidla pro stanovení potřebné minimální výše kapitálu (New Basel Capital Accord), u kterých se předpokládá zavedení od roku 2007.

Základní principy efektivního bankovního dohledu (Core Principles for Effective Banking Supervision)

Pro charakteristiku činností a pravidel, která zahrnuje bankovní dohled, bylo namísto dalšího obecného vyjádření zvoleno využití citace „základních principů efektivního bankovního dohledu“, formulovaných výše zmíněným Basilejským výborem pro bankovní dohled.

Základní předpoklady efektivního bankovního dohledu

Princip č. 1. Efektivní systém bankovního dohledu musí mít jasné vymezení odpovědností a cílů pro každou jednotlivou instituci, která se zabývá dohledem nad bankami. Každá taková instituce by měla být nezávislá při výkonu dohledu a disponovat odpovídajícími zdroji. Za nezbytné předpoklady jsou dále považovány: funkční právní rámec pro činnost bankovního dohledu, který zahrnuje opatření vztahující se k povolování bank a provádění průběžného dohledu nad nimi, pravomoc zabývat se dodržováním zákonů, jakož i bezpečností a stabilitou bankovního systému a právní ochrana osob vykonávajících dohled nad bankami. Také dohody upravující výměnu informací mezi orgány dohledu a ochranu důvěrnosti takových informací by měly existovat.

Udělování licencí, vlastnická struktura bank a jejich majetková propojení s jinými subjekty

Princip č. 2. Přípustné činnosti institucí, které obdržely licenci a podléhají bankovnímu dohledu, musí být jasně definovány a užití slova „banka“ v názvech společností by mělo být v maximální možné míře chráněno.

Princip č. 3. Orgán vydávající bankovní licenci musí mít právo stanovit kritéria a odmítat žádosti o založení banky, pokud tyto žádosti nevyhovují stanoveným standardům. Povolovací řízení by se mělo minimálně skládat z posouzení vlastnické struktury banky, složení představenstva a vrcholového vedení, obchodní strategie a systému vnitřní kontroly a projektované finanční situace včetně kapitálového vybavení banky;

pokud navrhovaným vlastníkem nebo mateřskou organizací je zahraniční banka, měl by být požadován i předchozí souhlas orgánu, který vykonává dohled nad zahraniční bankou v zemi jejího sídla.

Princip č. 4. Bankovní dohled musí mít pravomoc prověřovat a odmítat žádosti o převod významných majetkových podílů nebo většinových podílů v existujících bankách jiným stranám.

Princip č. 5. Bankovní dohled musí mít pravomoc stanovit kritéria pro prověřování důležitých nákupů majetkových podílů (akvizic) či dalších investic realizovaných bankou a kritéria zajišťující, aby majetkové propojení s podniky nebo podnikovými strukturami nevystavovalo banku nepřiměřeným rizikům a neomezovalo efektivní dohled.

Obezřetnostní pravidla a požadavky

Princip č. 6. Bankovní dohled musí stanovit požadavky na minimální kapitálové vybavení, které zohledňují rizika, jimž banky budou vystaveny, a musí definovat jednotlivé složky kapitálu mající na paměti jeho schopnost absorbovat případné ztráty. Pokud jde o banky s mezinárodní působností, kapitálové požadavky nesmí být stanoveny níže než je uvedeno v Basle Capital Accord.

Princip č. 7. Nezbytnou součástí systému dohledu je nezávislé hodnocení strategie bank, zásad a postupů vztahujících se k poskytování úvěrů a provádění investic a průběžnému řízení úvěrového a investičního portfolia.

Princip č. 8. Bankovní dohled musí být ujištěn, že si banky vytvoří a budou dodržovat svoji politiku, postupy a metody pro hodnocení kvality aktiv a přiměřenosti rezerv a opravných položek na krytí ztrát z úvěrů.

Princip č. 9. Bankovní dohled musí být přesvědčen, že banky mají manažerské informační systémy, které dovolují vedení banky identifikovat koncentrace angažovaností v rámci portfolia a bankovní dohled musí stanovit obezřetnostní limity, které omezí angažovanost bank vůči jednotlivým dlužníkům a skupinám vzájemně spjatých dlužníků.

Princip č. 10. S cílem zabránit zneužití úvěrování osob „se zvláštním vztahem“ k bance (connected lending), bankovní dohled musí uplatňovat požadavky, že banky budou přistupovat k „blízkým“ osobám (společnostem a fyzickým osobám) stejným způsobem jako k ostatním protistranám a budou jim poskytovat úvěry za běžných tržních podmínek (na tzv. arm's-length basis), takové úvěry budou efektivně sledovány a budou přijaty další příslušné kroky ke kontrole nebo zmírnění rizik.

Princip č. 11. Bankovní dohled musí být ujištěn, že banky si vytvořily politiku a postupy pro zjišťování, sledování a kontrolu rizika země a rizika transferu, uplatňované v rámci svých mezinárodních úvěrových a investičních činností, a pro udržování odpovídajících rezerv na krytí takových rizik.

Princip č. 12. Bankovní dohled musí být ujištěn, že banky uplatňují systémy, které přesně měří, sledují a náležitě kontrolují tržní rizika; dohled by měl mít pravomoc zavést zvláštní omezení anebo zvláštní požadavky na kapitál ve vztahu k velikosti tržního rizika, pokud to bude situace vyžadovat.

Princip č. 13. Bankovní dohled musí být ujištěn, že banky uplatňují ucelený proces řízení rizik (včetně patřičného dohledu ze strany představenstva a vrcholového vedení) s cílem zjistit, měřit, sledovat a kontrolovat všechna ostatní významná rizika a v případě potřeby udržovat kapitál na krytí těchto rizik.

Princip č. 14. Bankovní dohled musí stanovit, aby banky užívaly vnitřní kontrolní mechanismy, které odpovídají povaze a rozsahu jejich činností. Tyto mechanismy by měly zahrnovat jasné uspořádání pravomocí a odpovědností, oddělení funkcí, které zahrnují oblasti vstupování banky do závazků, systém vyplácení zdrojů banky, úpravu účtování aktiv a pasiv, systém vnitřního sladění těchto procesů, systém správy aktiv bank, vhodný systém nezávislého vnitřního a vnějšího auditu a kontroly, který prověřuje dodržování vnitřních kontrolních mechanismů, jakož i platných zákonů a předpisů.

Princip č. 15. Bankovní dohled musí stanovit, že banky mají mít přiměřenou politiku pro jednotlivé činnosti, postupy a metody, které zahrnují přísná pravidla typu „pozneť svého klienta“ a které podporují vysoce etické a profesionální standardy ve finančním sektoru a zabraňují úmyslnému či neúmyslnému zneužití banky kriminálními živly.

Metody provádění bankovního dohledu

Princip č. 16. Efektivní systém bankovního dohledu by měl zahrnovat dohled na místě a dohlídky na dálku.

Princip č. 17. Bankovní dohled musí udržovat pravidelné kontakty s vedením banky a dobře znát operace dané bankovní instituce.

Princip č. 18. Bankovní dohled musí mít prostředky pro sběr, hodnocení a analýzy obezřetnostních a statistických výkazů bank v rámci dohledu nad bankou jako individuální institucí (solo-basis) a v rámci konsolidovaného dohledu.

Princip č. 19. Bankovní dohled musí mít prostředky pro nezávislé ověření získaných informací buď prostřednictvím dohlídek na místě nebo prostřednictvím externího auditu.

Princip č. 20. Zásadním prvkem bankovního dohledu je jeho schopnost provádět konsolidovaný dohled nad bankovní skupinou.

Princip č. 21. Bankovní dohled musí být ujištěn, že každá banka vede příslušné záznamy na náležitě úrovni a v souladu s účetními pravidly a předpisy, které umožňují dohledu získat pravdivý obraz o finanční situaci banky a ziskovosti jejích aktivit, a že banka zveřejňuje pravidelně finanční výkazy, které pravdivě odrážejí její situaci.

Formální pravomoci dohledu

Princip č. 22. Bankovní dohled musí mít k dispozici náležitě nástroje, které umožní přijetí nápravných opatření, pokud banky nejsou schopny dodržet obezřetnostní požadavky (např. požadavky na min. kapitálovou přiměřenost), pokud jsou porušována pravidla daná bankovním dohledem nebo pokud jsou vkladatelé ohroženi jiným způsobem. V krajní situaci musí mít bankovní dohled pravomoc odejmout bance licenci nebo doporučit její odnětí.

Působení bank v hostitelských zemích (Cross-border banking)

Princip č. 23. Bankovní dohled musí provádět globální konsolidovaný dohled, tj. náležitě sledovat a aplikovat obezřetnostní normy na všechny aspekty činností banky provozované mezinárodně, především v jejich zahraničních pobočkách a dceřiných společnostech.

Princip č. 24. Klíčovým prvkem konsolidovaného dohledu je navázání kontaktů a výměna informací s dalšími zainteresovanými orgány dohledu, především orgány v hostitelské zemi.

Princip č. 25. Bankovní dohled musí vyžadovat, aby operace prováděné zahraničními bankami v zemi jeho působení vykazovaly stejně vysoké standardy, jaké jsou požadovány od domácích institucí a musí mít pravomoc poskytovat informace bankovním dohledům z domovských zemí těchto bank pro účely konsolidovaného dohledu.

Klíčové pojmy

- centrální banka
- restriktivní měnová politika
- expanzivní měnová politika
- nástroje měnové politiky
- funkce centrální banky
- operace na volném trhu
- povinné minimální rezervy
- bankovní dohled
- diskontní sazba
- dvoutýdenní repo sazba
- lombardní sazba

7 Bankovní obchody

Bankovními obchody (operacemi) se rozumí veškeré druhy činnosti bank a ostatních finančních ústavů, spočívající především v soustředování a rozdělování peněžních prostředků, ve zprostředkování platebního styku a jiných službách pro zákazníky.

Vzhledem k vysokému počtu bankovních obchodů a jejich značné různorodosti není jejich systemizace jednoduchou záležitostí. Většina přístupů k členění bankovních obchodů je založena na **jejich odrazu v bilanci banky** (účetní rozvaze) – na tomto základě rozlišujeme bankovní obchody na:

- **Aktivní bankovní obchody** – odrážejí se v bilanci banky na straně aktiv a banka při nich vystupuje v postavení věřitele (vznikají jí pohledávky nebo určitá vlastnická práva – například při koupi majetkových cenných papírů). Cenou těchto obchodů je úrok. Jde o všechny obchody, u nichž banky uvádí do pohybu vlastní a svěřené peněžní prostředky s cílem dosáhnout výnosu, který by převýšil náklady na získání nebo držbu těchto prostředků. Typickou formou aktivních bankovních obchodů je **poskytování úvěrů a investice bank do cenných papírů**.
- **Pasivní bankovní obchody** – odrážejí se na pravé straně bankovní bilance, tj. na straně pasiv. Jde především o obchody, kterými si banka opatřuje prostředky (kapitál) k vlastnímu podnikání – banka je tedy v dlužnickém postavení vůči věřiteli a vznikají jí různé závazky. Stejně jako aktivní bankovní obchody jsou i pasivní obchody bankou prováděny za úrok. Základním druhem pasivních bankovních obchodů je **příjem vkladů, emise dluhopisů** a vzhledem k tomu, že součástí pasiv banky je i vlastní kapitál banky, bývají do pasivních bankovních obchodů zařazovány i **operace s vlastním kapitálem banky** (vytváření vlastního jmění emisí akcií).
- **Neutrální bankovní obchody (indiferentní)** – banka při nich nevystupuje ani jako dlužník ani jako věřitel, a proto se tyto obchody neobjevují v bankovní bilanci (někdy se též nazývají bilančně neutrální). Banka při nich plní funkci finančního zprostředkovatele. Někdy se tyto operace blíží spíše operacím depozitním (pasivním), jindy spíše operacím úvěrovým (aktivním). Ve naprosté většině jsou prováděny za poplatek, nikoliv za úrok, jako operace aktivní a pasivní. Mezi neutrální operace patří především **zprostředkování platebního styku, směnářské obchody, devizové operace, pronájem bezpečnostních schránek apod.** Některé z neutrálních obchodů však mohou pro banku představovat možný závazek do budoucna (například vydání bankovní záruky, úvěrového příslibu, vystavení akreditivu apod.), proto je banky musí vykazovat jako tzv. podrozvahové položky – tzv. potenciální závazky a úvěrová rizika.

Moderní přístupy členění bankovních obchodů se do jisté míry již odklánějí od tohoto klasického členění, které vychází z pozice banky (bankovní rozvahy) a dělí bankovní operace podle funkce, resp. účelu, kterou vybraný bankovní produkt plní pro klienta. Podle tohoto klientského přístupu se dělí bankovní operace (produkty) do tří skupin:

- **Finančně úvěrové produkty** – klientům banky umožňují získat od banky finanční prostředky.
- **Vkladové (depozitní) produkty** – představují pro klienty možnosti finančního investování.
- **Platebně zúčtovací produkty** – umožňují klientům především provádět platební a zúčtovací styk prostřednictvím banky.

Jelikož jsou aktivní i pasivní bankovní obchody poskytovány za úrok, bývají rovněž souhrnně nazývány jako **obchody na bázi úrokového diferenciálu**. Pro banku není ani tak rozhodující absolutní výše těchto úroků, jako spíše rozdíl mezi nimi. Tento rozdíl (diferenciál) se nazývá **úroková marže**.

Úroková marže = přijaté úroky (aktivní) – vyplacené úroky (pasivní)

Výše úrokového diferenciálu komerčních bank byla především na počátku 90. let velmi diskutovanou otázkou. Úrokový diferenciál se v závislosti na typu bankovních produktů pohyboval v rozmezí 6 až 8 %,

což bylo často kritizováno jak samotnými klienty bank, tak i politickou reprezentací (většina bank byla spoluvlastněna státem). Banky tuto kritiku odmítaly s poukazem na specifické podmínky teprve se utvářejícího sektoru komerčního bankovníctví, na celkově rizikovou situaci v podnikatelském sektoru jen několik málo let po roce 1989, na nutné investice, na obtížnou vymahatelnost práva a zástav apod. Dnes je výše úrokového diferenciálu podobná, jako v zemích EU, tj. od 2 do 3 %. V roce 2000 činila průměrná nákladovost vkladů za bankovní sektor 4,39 %, průměrná výnosovost úvěrů byla 6,91 % – úrokový diferenciál tudíž činil 2,52 %. O rok později již byla nákladovost vkladů 3,92 % a výnosovost úvěrů 6,42 %, takže úrokový diferenciál nepatrně poklesl na 2,50 %.

V posledních pěti letech navíc dochází v České republice k jevu, který je už po delší dobu typický pro země s nejvyspělejším bankovníctvím – totiž růst váhy obchodů poplatkových na úkor váhy obchodů závisících svým výnosem na úrokovém rozpětí. Jestliže v roce 1998 činil v českém bankovníctví zisk odvozený z úrokového rozpětí úvěrů a depozit 65,3 mld. Kč a podílel se na celkovém hrubém (nezdaněném) zisku bank více než 67 %, činil tentýž zisk o tři roky později 40,1 mld. Kč a podílel se tak na celkovém hrubém zisku bankovního sektoru 58 %.

Ziskovost bankovního sektoru (mil. Kč)

	31. 12. 1999	31. 12. 2000	30. 9. 2001
Zisk z bankovní činnosti	90 271	80 113	68 329
v tom			
Úrokový zisk	56 559	53 300	40 103
Zisk z poplatků a provizí	14 772	17 316	15 548
Zisk z cenných papírů	5 735	-578	1 589
Zisk z devizových operací	10 080	10 436	4 895
Zisk z derivátových operací	1 773	-1 228	5 460
Všeobecné provozní náklady	51 067	52 601	39 671
Čistý zisk	-5 572	14 901	14 690

Za rostoucím ziskem bankovního sektoru v České republice v posledních letech (v roce 2002 dosáhl čistý zisk 19 038 mil. Kč) je zřejmé úsilí bank o zvýšení produktivity. Za rok 2001 se počet pracovníků v bankovníctví snížil o 4 tisíce osob – a to již ve třetím následném roce. Jestliže v roce 1998 bylo v bankovníctví zaměstnáno přes 51 tisíc osob, pak v roce 2001 už jen 41,5 tisíce. (Ještě v roce 1993 pracovalo v bankovníctví téměř 90 tisíc osob a jen v České spořitelně, a.s. přes 19 tisíc). Již čtyři roky po sobě dochází rovněž k postupnému snižování bankovních míst (poboček, expozitur a filiálék bank). V roce 1998 jejich počet činil zhruba 2 100, dnes jich je přibližně 1 700.

7.1 Aktivní operace

Úvěrové obchody

Poskytování úvěrů a další formy bankovního financování patří mezi nejdůležitější obchody komerčních bank. Banky poskytují celou řadu různých úvěrů, které se liší nejrůznějšími charakteristikami, ať je to lhůta splatnosti, způsob čerpání, účelovost úvěru, zajištění apod. Proto i vlastní členění úvěrů je poměrně obtížné, neboť je třeba zvolit kritérium, podle kterého budeme úvěry klasifikovat.

Mimo klasické úvěrové produkty nabízejí banky ještě tzv. **závazkové úvěry**, resp. **bankovní záruky**, které pro klienta neznamenají bezprostřední získání likvidních prostředků. Banka se pouze v určité formě zaru-

čuje za svého klienta a zavazuje se splnit jeho závazek, pokud tak klient neučiní sám a pokud o to banka bude věřitelem požádána (například u tzv. akceptačního úvěru nebo při avalu směnky bankou). Podobně je tomu i tzv. alternativních forem financování, které lze charakterizovat jako bankovní produkty, které umožňují klientům získat finanční prostředky za určitých specifických podmínek – nejznámější je **faktoring** a **forfaiting** (viz dále).

Nejčastějším kritériem podle kterého bývají klasické úvěrové obchody členěny je kritérium časové, tedy lhůta ve které mají být peněžní prostředky – jistina a úrok – bance vráceny. Podle tohoto kritéria se úvěrové obchody člení na:

- **Krátkodobé úvěry** – jistina a úrok musí být splaceny do 1 roku od poskytnutí peněžních prostředků bankou.
- **Střednědobé úvěry** – jistina a úrok musí být splaceny v rozmezí 1 až 4 roky od poskytnutí peněžních prostředků bankou.
- **Dlouhodobé úvěry** – splatnost jistiny a úroků je delší než 4 roky.

Jiné členění úvěrů může naopak zohledňovat jejich hlavní charakteristiku a účel (objekt úvěrování), takže úvěry jsou v tomto případě členěny například na eskontní, provozní, investiční, kontokorentní, spotřební, hypotéční apod.

Pojmy k zapamatování

Aktivní bankovní operace

Pasivní bankovní operace

Neutrální (indiferentní) operace

Úroková marže (úrokový diferencál)

Krátkodobé úvěry

V současné praxi se setkáváme převážně se třemi zcela odlišnými typy krátkodobých úvěrových obchodů. Jde o úvěry:

1. **Eskontní**
2. **Provozní**
3. **Kontokorentní**

7.1.1 Eskontní úvěr

Eskontní úvěr je krátkodobý úvěr, který banka poskytuje prostřednictvím odkupu cenného papíru (směnky) před lhůtou její splatnosti (dospělosti) po srážce úroku – diskontu. Doba splatnosti úvěru je rovna rozdílu mezi datem dospělosti směnky a datem eskontu. (Stejný postup, tzv. **reeskont**, mohla komerční banka uplatnit i vůči centrální bance, tj. nabídnout centrální bance k odkupu již jednou eskontovanou směnku, a to opět před lhůtou její splatnosti a po srážce diskontu. S platností od 30. 9. 1997 však Česká národní banka již reeskontní operace neprovádí).

Eskontuje-li banka směnku, stává se jejím majitelem se všemi právy, ale i povinnostmi. Banka poskytuje klientovi, který na ni směnku převedl a následně eskontoval tzv. eskontní úvěr, jehož lhůta splatnosti je totožná se lhůtou, která chybí směnce do její dospělosti a jehož výše je rovna směnečné sumě na směnce uvedené minus výše diskontu. Vzhledem k tomu, že banky většinou eskontují pouze směnky se splatností do 1 roku, jedná se o úvěr krátkodobý. V den splatnosti směnky prezentuje banka směnku k honorování

(proplacení) směnečnému dlužníkovi (směnečníkovi) – to je specifickým rysem eskontního úvěru: úvěr není splácen jeho příjemcem, nýbrž směnečníkem. To nutí banky podrobně zkoumat tzv. **bonitu směnečného dlužníka**, neboť právě to je osoba, která má v budoucnu úvěr zaplatit.

Základem pro stanovení ceny eskontního úvěru jsou vždy smluvní podmínky mezi klientem a bankou. Cena za eskont směnky se mění a závisí především na lhůtě, která směnce chybí do její dospělosti, na tom, jde-li o směnku vlastní nebo cizí, je-li směnka avalovaná, jak rizikový je pro banku eskontní obchod apod. V zásadě lze říci, že celkové náklady, které klient při eskontu směnky nese jsou:

- Diskontní úrok stanovený na základě diskontní sazby banky pro eskontní obchody.
- Diskontní provize (související často s rizikovostí obchodu).
- Ostatní poplatky a výlohy.

$$\text{Diskont} = \frac{\text{Směn. suma} \times \text{doba do dosp. sm. ve dnech} \times \text{diskont. sazba v \%}}{\text{Počet dnů v roce} \times 100}$$

Právní úprava směnek a směnečného práva je zakotvena v zákoně č. 191/1950 Sb. Definici směnky jako cenného papíru však v zákoně nenajdeme, můžeme ji charakterizovat pouze na základě tzv. podstatných náležitostí směnky, které zákon uvádí. Za tohoto předpokladu můžeme říci, že **směnka je cenný papír v němž se dlužná strana zavazuje k určitému datu a na určitém místě zaplatit dlužnou částku určitému subjektu.**

Výše uvedený zákon je poněkud odlišně legislativně pojat, než jak jsme u jiných zákonů běžně zvyklí, což může způsobit určité problémy, například u citací. Zákon je rozčleněn do tří článků označených římskými číslicemi. První článek je věnován směnkám, druhý článek šekům a třetí článek obsahuje ustanovení společná pro směnky a šeky současně. Každý článek pak obsahuje samostatně číslované paragrafy – to znamená, že paragraf stejného čísla se může v zákoně vyskytnout i vícekrát. Při práci se zákonem je nutno mít tuto odlišnost na paměti.

Směnka jako cenný papír se **vyznačuje abstraktností**, což znamená, že není nutné uvádět bližší okolnosti, které vedly k jejímu vystavení nebo přijetí. Z této okolnosti pramení nespornost závazku – směnečný dlužník nemůže vázat proplacení směnky na nějaké podmínky nebo výhrady.

Směnky se v zásadě dělí do dvou skupin, na směnky vlastní a směnky cizí.

Vlastní směnka (solosměnka, promissory note) – směnku vystavuje sám dlužník a zavazuje se v ní zaplatit ve prospěch oprávněného majitele směnky dlužnou částku. Směnečným dlužníkem je sám výstavce směnky a závazek ze směnky mu vzniká podpisem směnky. Zákon v § 75 (čl. I.) definuje tzv. podstatné náležitosti směnky:

1. **Označení, že jde o směnku**, pojaté do **vlastního textu listiny** a vyjádřené v jazyce, ve kterém je tato listina sepsána.
2. **Bezpodmínečný slib zaplatit** určitou peněžitou sumu.
3. **Údaj splatnosti.**
4. **Údaj místa**, kde má být placeno.
5. **Jméno toho, komu** nebo na jehož řád má být **placeno.**
6. **Datum a místo** vystavení směnky.
7. **Podpis** výstavce.

Určité drobné a přesně vymezené odchylky směnky vlastní vymezuje § 76 (čl. I.). V něm se uvádí, že o vlastní směnce, v níž není údaj splatnosti, platí, že je splatná na viděnou. Není-li na směnce uveden zvláštní údaj, platí, že místo vystavení směnky je i místem platebním a zároveň místem výstavceva bydliště. A konečně není-li ve vlastní směnce udáno místo vystavení, platí, že byla vystavena v místě uvedeném u místa výstavce.

Cizí směnka (trata, bill of exchange) – směnku vystavuje věřitel a přikazuje v ní dlužníkovi (směnečníkovi) zaplatit částku uvedenou na směnce ve prospěch třetí osoby. Dlužník se stává směnečně zavázaným až v okamžiku přijetí závazku (akceptu směnky), který uděluje svým podpisem. Podstatné náležitosti směnky cizí jsou uvedeny v § 1 (čl. I.):

1. **Označení, že jde o směnku**, pojaté do **vlastního textu listiny** a vyjádřené v jazyce, ve kterém je tato listina sepsána.
2. **Bezpodmínečný příkaz zaplatit** určitou peněžitou sumu.
3. **Jméno toho, kdo má platit** (směnečníka – trasáta).
4. **Údaj splatnosti**.
5. **Údaj místa**, kde má být placeno.
6. **Jméno toho, komu** nebo na jehož řad má být **placeno** (remitenta).
7. **Datum a místo** vystavení směnky.
8. **Podpis** výstavce (směnkovatele).

Platnou variantou cizí směnky je **cizí směnka na vlastní řad**, na které vystupují pouze dvě osoby – směnečník a výstavce, který je současně remitentem (směnka má potom znění „Za tuto směnku zaplaťte na řad můj vlastní“). Věřitel je iniciativní při vystavení směnky a žádá její akceptaci po dlužníkovi. Důvodem k použití cizí směnky na vlastní řad je zpravidla okolnost, že vlastní směnky jsou v obchodě méně váženy než směnky cizí.

Analogicky ke směnce vlastní upravuje možné odchylky směnky cizí § 2 zákona. Směnka bez uvedení údaje splatnosti je splatná na viděnou. Není-li na směnce uveden zvláštní údaj, platí, že místo uvedené u jména směnečnickova je místem platebním a zároveň místem směnečnickova bydliště. Pokud na směnce není uvedeno místo vystavení, platí, že byla vystavena v místě uvedeném u jména výstavce.

Směnečný a šekový zákon nestanovuje povinnost vypisovat směnečnou sumu slovy. V § 6 (čl. I.) je uvedeno, že je-li směnečná suma uvedena jak slovy, tak čísly, a neshodují-li se tyto údaje, platí suma vyjádřena slovy. Je-li směnečná suma udána několikrát slovy a několikrát čísly a neshodují-li se tyto údaje, platí suma nejmenší.

Pokud jde o charakter úpravy zákona, je nutno konstatovat, že jde o úpravu silně kogentní, a to proto, že všechny zákonem výslovně nepřipustěné odchylky by mohly vnést zásadní nejistotu do směnečných vztahů. Pokud tedy zákon odchylku výslovně neumožňuje, není možné se od jeho znění odchýlit.

Akceptace (přijetí) směnky

Přijetí směnky je směnečným úkonem, který přichází v úvahu jen u směnky cizí, neboť u směnky vlastní je osoba výstavce a dlužníka totožná. Přijetí směnky je úkon, kterým dlužník (směnečník), jemuž výstavce směnky cizí přikazuje zaplatit určité oprávněné osobě určitou směnečnou sumu na určitém místě a v určitý čas, přijímá obsah směnky a svůj souhlas písemně vyznačuje na směnce. Jde tedy o úkon, který je pro směnečná práva vyplývající z cizí směnky zcela zásadní.

Zákon kogentně nestanoví, kde má být přijetí směnky na směnce vyznačeno, ani nestanovuje jednoznačný způsob formulace. V praxi se používá formulace „**přijato**“, „**přijal**“, „**akceptováno**“, „**akceptuji**“. V případě, že se akcept vyjadřuje na lici směnky (na straně směnky, kde je napsán vlastní směnečný závazek), platí, že k přijetí stačí pouze podpis směnečníka a doložka o přijetí se nevyžaduje. Je-li ale přijetí směnky vyjadřováno na jejím rubu, je nutno k podpisu směnečníka připojit ještě i akceptační doložku. V praxi se lze nejčastěji setkat s akceptem směnky vlevo na lici části listiny.

Akceptace směnky je úkonem bezpodmínečným, tj. směnečník není oprávněn vázat akcept na jakoukoliv jinou (například obchodní) podmínku. Takový akcept je potom neplatný. Směnečník je však oprávněn omezit přijetí směnky pouze na část směnečné sumy (tzv. částečný akcept. V akceptační doložce pak musí být toto omezení uvedeno, například „přijato pouze 250 000 Kč“).

Směnečné rukojemství (aval)

Ve většině případů však věřitel ještě vyžaduje, aby byla směnka zajištěna ručením třetí osoby, což výrazným způsobem zvyšuje její kvalitu. Vyžaduje tedy tzv. směnečné rukojemství neboli aval směnky. **Směnečným rukojemstvím se avalista zaručuje, že zaplatí směnku, pokud tak neučiní osoba, za níž se na směnce zaručil.** Nejčastěji to bývá výstavce směnky vlastní a akceptant směnky cizí. Zákon však nevylučuje, že to mohou být i ostatní osoby na směnce se vyskytující, například indosanti (viz dále).

Směnečné rukojemství může být stanoveno na celý směnečný peníz nebo jen pro jeho část. Směnečným rukojemcem neboli avalistou může být třetí osoba nebo i ten, kdo se již na směnku podepsal. Nejžádanějším avalem v současnosti bývá ručitelský závazek komerčních bank.

Ručitelský závazek se nejčastěji vyjadřuje slovy „**jako rukojmí**“ nebo obdobnou doložkou stejného významu, například „**per aval za výstavce**“ u směnky vlastní nebo „**per aval za akceptanta**“ u směnky cizí. Směnečný rukojmí (avalista) je zavázán stejně jako ten, za koho se ve směnce zaručil. Plní-li avalista, tedy zaplatí-li směnku, nabývá všech práv ze směnky proti tomu, za koho se zaručil, a proti všem, kdož jsou této osobě směnečně zavázáni.

Převod směnky (indosament)

Směnky jsou obchodovatelné cenné papíry a převádějí se tzv. rubopisem (indosamentem). Slovo rubopis pochází od slov „na rubu psáno“, slovo indosament je pak odvozeno z latinského „in dorso“. Dosavadní majitel směnky, tj. převodce, který směnku převádí, se nazývá indosant (rubopisec), nový majitel směnky, tedy její nabyvatel, je indosatář (rubopisník).

Podle ustanovení § 12 (čl.I.) musí být indosament bezpodmínečný a jakákoliv podmínka, na niž byl učiněn závislým, platí za nepsanou. To ovšem neznamená, že by takový indosament sám o sobě byl neplatný – neplatnými jsou pouze podmínky, ke kterým byl vázán, tj. nepřihlíží se k nim. Stejně tak nelze indosamentem postoupit pouze část směnečných peněz – v tomto případě je ale indosament neplatný.

Indosament se většinou **píše na rubovou část směnky** (není to ale podmínka) nebo na přívěšek směnky. V závislosti na charakteru zápisu indosamentu na směnku rozlišuje směnečný a šekový zákon několik druhů indosamentů:

- **Blankoindosament** – nevyplněný indosament, který spočívá v pouhém podpisu osoby, která je majitelem směnky. Jde o indosament bez uvedení jména nabyvatele směnky, tedy indosatáře. Indosatář pak může směnku (opatřenou blankoindosamentem) předat další osobě, aniž směnku fakticky sám indosuje, nebo může samozřejmě doplnit indosament směnky svým jménem nebo jménem třetí osoby. Tak dojde k převedení směnky na nového majitele.
- **Vyplněný indosament** – spočívá v podpisu osoby oprávněné k převodu práv a uvedení doložky, že se jedná o indosament. Nejčastěji se setkáváme s indosační doložkou „**za mě na řad**“ nebo „**za nás na řad**“ a uvedení jména nabyvatele směnky (indosatáře, v případě eskontu směnky názvu peněžního ústavu) a jména indosanta a podpisů oprávněných osob.
- **Rektaindosament** – tímto indosamentem ručí indosant pouze svému bezprostřednímu indosatáři, tj. tomu, na koho směnku převádí, nikoliv však už dalším majitelům směnky. Rektaindosament je nutno opatřit doložkou „**za nás (jméno indosatáře) nikoliv na řad (jméno indosanta a podpisy oprávněných osob)**“. (I v těchto případech však lze směnku převést na nového majitele, nikoliv však už indosamentem, ale na základě obecných ustanovení občanského zákoníku o postoupení práv, a to na základě § 524 až 530).
- **Prokuraindosament** – zmocňovací indosament nepřevádí vlastnická práva ze směnky, ale ten, na koho je směnka zmocňovacím indosamentem převedena, je pouze oprávněn předložit směnku k proplacení ve prospěch majitele směnky. Zákon v § 18 (čl.I.) uvádí výčet doložek, které se za zmocňovací indosament považují, například „**hodnota k vybrání**“, „**k inkasu**“, „**in prokura**“, nebo připouští jinou doložku, ze které bude zřejmé „jen“ zmocnění k právům ze směnky, nikoliv převedení směnky samotné. Nejčastěji

bývají k takovým úkonům zmocňovány peněžní ústavy, některé se na tuto činnost i specializují. V běžné praxi se často setkáváme se zmocňovacím indosamentem v následujícím znění „za nás na řad (název peněžního ústavu) hodnota k inkasu (jméno a podpis indosanta)“.

Směnku již indosovanou lze znovu převádět, a to bez omezení. Za řádného a aktuálního majitele směnky se považuje ten, kdo se může prokázat nepřetržitou za sebou jdoucí řadou indosamentů. Poslední majitel směnky (indosatář) žádá v den splatnosti směnky proplacení směnky přímo na směnečném dlužníkovi. Pokud mu tento dlužník nezaplatí, má právo žádat o zaplacení směnky indosanty uvedené na směnce před ním, a to bez ohledu na jejich pořadí. Indosant, který mu závazek ze směnky zaplatí, má tak opět právo žádat dlužníka nebo ostatní indosanty (bez ohledu na pořadí) o zaplacení směnky. Tak se samozřejmě může situace opakovat dokud směnku nezaplatí skutečný dlužník.

Na základě výše uvedeného vidíme, že indosament plní převážně tři funkce:

- **Transportní** – jsou jím převáděna práva na nového směnečného věřitele.
- **Záruční** – spočívá v převzetí ručení za přijetí a zaplacení směnky jednotlivými za sebou jdoucími indosanty.
- **Legitimační** – dokazuje a potvrzuje nepřetržitým řetězcem indosantů práva směnečného věřitele.

Placení směnek

Eskontuje-li banka směnku, žádá banka v platební den dlužníka o její zaplacení. Dlužník není v žádném případě povinen proplácet směnku dříve, než je mu řádně předložena k placení a než je mu proti placení vydána a opatřena potvrzením příjemce platby o jejím zaplacení. Podle § 38 (čl. I.) směnku splatnou v určitý den nebo v určitý čas po datu vystavení nebo po viděné musí majitel předložit k placení v den platební nebo v jeden ze dvou následujících pracovních dní.

Majitel směnky nesmí odmítnout ani placení částečné. Toto částečné placení musí být na směnce vyznačeno a musí být o něm směnečnickovi vydáno potvrzení (§ 39, čl. I.). Zní-li směnka na měnu, která není v oběhu v platebním místě, lze směnečný peníz zaplatit v tuzemské měně podle devizové hodnoty, kterou má v den splatnosti. Prodlévá-li dlužník s placením, může si majitel zvolit, zda má být směnečný peníz zaplacen v tuzemské měně podle kurzu v den splatnosti nebo podle kurzu v den platební, tj. podle kurzu pro něj výhodnějšího.

Pokud odmítne směnečník směnku zaplatit, může majitel směnky uplatnit směnečný postih vůči kterékoliv směnečně zavázané osobě. Musí však odepření placení oznámit sepsáním veřejné listiny – **protestem** (kromě případů, kdy je doložkou „bez protestu“ tato povinnost zrušena). Podle zákona provádějí protesty směnek soudy, notáři a místní národní výbory – zde přešlo právo protestovat směnky na obce. Příslušný orgán o tomto úkonu vydá protestní listinu, která provedení tohoto úkonu osvědčuje a vydanou protestní listinu zapíše do evidenční listiny – knihy – vydaných protestních listin – blíže § 83, čl. I.). Kromě toho má majitel směnky povinnost ve stanovené lhůtě do čtyř pracovních dní oznámit odepření zaplacení výstavci směnky (u směnky cizí) a svému bezprostřednímu indosantovi (tzv. notifikační povinnost). Každý indosatář pak musí sám notifikovat své indosanty, a to do dvou pracovních dní ode dne, kdy byl sám notifikován. Výstavce směnky i všichni indosanti a rukojmí jsou zavázáni majiteli směnky společně a nerozdílně (solidárnost ručení), což znamená, že každý ručí za celou výši směnečné částky.

Zaplacením směnky směnečným dlužníkem bance je směnečný (eskontní) úvěr splacen a dlužnicko-věřitelský vztah zaniká.

Mimo eskontní operace obstarávají ještě banky svým klientům tzv. **inkaso směnek**. Je to služba, kterou peněžní ústav obstarává pro majitele směnky bezhotovostní úhradu jeho směnečné pohledávky směnečným dlužníkem. Banky k realizaci inkasa směnek uzavírají s žadatelem o inkaso smlouvu podle § 692 až 696

obchodního zákoníku. Zaplacení směnky banky na dlužníkovi v tomto případě nevymáhají, neboť dostatek peněžních prostředků na účtu dlužníka a následné zaplacení směnky je starostí tohoto dlužníka. Banky přijímají k inkasu pouze perfektně vyplněné směnky, které obsahují všechny podstatné náležitosti dle směnečného a šekového zákona a které jsou opatřeny zmocňovacím indosamentem na příslušnou banku. Za účelem bezproblémového a především včasného provedení této služby se doporučuje, aby byla směnka bance předložena minimálně 15 dní před její splatností.

Zaplacení směnečné sumy se vyznačuje obvykle na rubu směnky a připojí se k němu i datum zaplacení (někdy se směnka i částečně znehodnotí, například děrovačem nebo přeškrtnutím). Poté se směnka vydá směnečnému dlužníkovi. Pokud byla směnka zaplacena pouze částečně, obdrží dlužník kvitanci o zaplacené částce a směnku si dále ponechává její věřitel. Protože se vnitřní předpisy jednotlivých bank pro inkaso smenek dosti liší, doporučuje se, aby se věřitel včas seznámil s jejich podmínkami i ceníkem pro tento druh služeb.

Vymáhání směnky

V případě, že směnka nebyla dlužníkem zaplacena, může věřitel (byla-li směnka eskontována na banku je tímto věřitelem banka) podat návrh na vydání směnečného platebního rozkazu v tzv. zkráceném směnečném řízení. Návrh na vydání směnečného platebního rozkazu se podává u krajského soudu, resp. krajského obchodního soudu, který je místně příslušný podle bydliště nebo sídla dlužníka. V případě, že se neobjeví žádné překážky, které by bránily provedení zkráceného směnečného řízení, předseda senátu vydá platební rozkaz. V něm ukládá dlužníkovi, aby podle zákona do 3 dnů navrhovateli zaplatil:

- Směnečný peníz včetně úroků, pokud byly ujednány.
- Úrok ve výši 6 % ročně ode dne splatnosti.
- Útraty protestu a podaných zpráv, případně i další útraty.
- Odměnu ve výši třetiny procenta směnečného peníze, tzv. provizi, pokud není dohodnuta výše nižší.

Dlužník však může ve stejné lhůtě podat námitky vůči platebnímu rozkazu. V námitkách musí dlužník uvést vše, co proti platebnímu rozkazu namítá. K námitkám později vzneseným se nepřihlíží. Prostřednictvím včasné vznesených námitek se směnečný platební rozkaz neruší, ale pouze odkládá jeho právní moc a vykonatelnost, a to v rozsahu, v jakém byl napadán. Po jejich projednání soud rozhodne, zda platební rozkaz ponechá v platnosti nebo jej zruší a v jakém rozsahu.

Směnka jako zajišťovací nástroj

Zejména v bankovníctví nachází směnka uplatnění i jako prostředek zajišťovací. Mimo směnku řádně vyplněnou se tak setkáváme ještě s tzv. blankosměnkami (biankosměnkami), které slouží většinou jako prostředek dozajištění úvěru. Jde o vlastní směnku dlužníka, která záměrně nemá vyplněny některé údaje, většinou údaj o splatnosti a směnečnou částku. V případě, že se dlužník jako příjemce úvěru stal nesolventním a nehradí svoje závazky vůči peněžnímu, může banka doplnit dlužníkem již dříve (většinou při podpisu úvěrové smlouvy) vystavenou a podepsanou blankosměnku o chybějící údaje (aktuální výši dlužného zůstatku a termín splatnosti) a předložit směnku dlužníkovi k proplacení. V případě, že dlužník nemá dostatek peněz nebo nechce zaplatit, může banka směnku vymáhat ve zkráceném směnečném řízení. Současná bankovní praxe ukazuje, že používání blankosměnek je již zcela běžným a standardním nástrojem dozajištění úvěrových obchodů jak u právnických, tak i fyzických osob.

Směnka je cenný papír, který má pro věřitele celou řadu výhod. Především, je-li směnka řádně vyplněna, je závazek směnečného dlužníka uvedený na směnce nezpochybnitelný a věřitel má tak zákonný podklad pro eventuální soudní řízení. V případě neplacení směnky může věřitel podat směnečnou žalobu za účelem vydání směnečného platebního rozkazu v tzv. zkráceném směnečném řízení. Jestliže jednou směnečný dlužník akceptuje směnku (směnka cizí), ve které je zcela jasně uveden závazek, kdy a kolik má zaplatit,

není možné, aby později docházelo k rozepřím například o tom, jaká je výše závazku nebo termín splatnosti. K těmto a podobným dohadům může docházet před samotnou akceptací směnky, nikoliv však po tomto úkonu.

Specifickou variantou eskontního úvěru je úvěr **akceptační, remboursní (rambousní) a ručitelský (garanční)**.

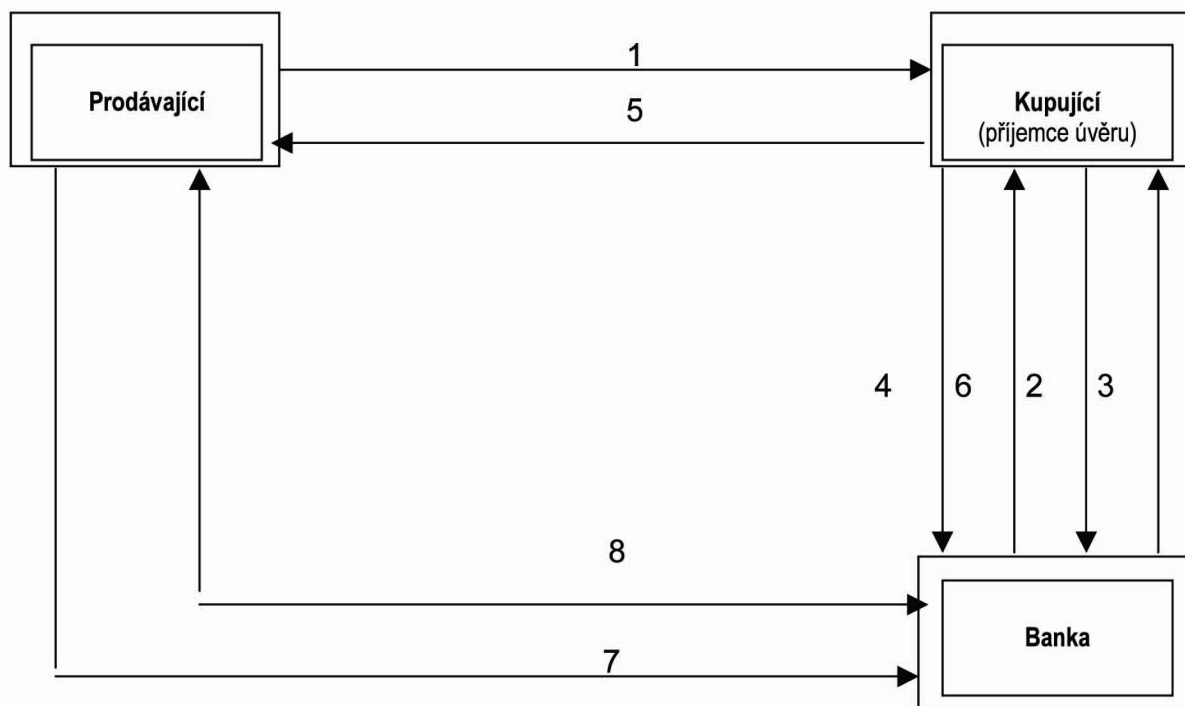
Akceptační úvěr

Akceptační úvěr poskytuje banka tím, že akceptuje cizí směnku, kterou na ni její klient v roli výstavce vystavil. V tomto případě je banka hlavním směnečným dlužníkem (směnečníkem, trasátem) a zároveň věřitelem klienta, jemuž akceptovala směnku. Banka je povinna směnku uhradit, i kdyby v den její splatnosti nebylo na účtu klienta (příjemce úvěru) dostatek peněžních prostředků.

Akceptační úvěr má většinou krátkodobý charakter – jde o termínový obchod, jehož lhůta je dána splatností směnky a jehož výše je určena směnečnou sumou.

Akceptační úvěr slouží k financování oběhu zboží ve vnitřním i zahraničním obchodě. Z hlediska **prodávajícího** spočívají příčiny využití akceptačního úvěru především v tom, že si tímto způsobem dopředu zajišťuje včasné a bezproblémové zaplacení směnky, kterou mu zaplatil kupující. Směnka akceptovaná renomovanou bankou (tzv. bankovní akcept) je mnohem bonitnější a jistější než směnka akceptovaná přímo dlužníkem, byť by byla bankou následně avalována.

Průběh akceptačního úvěru ukazuje následující schéma:

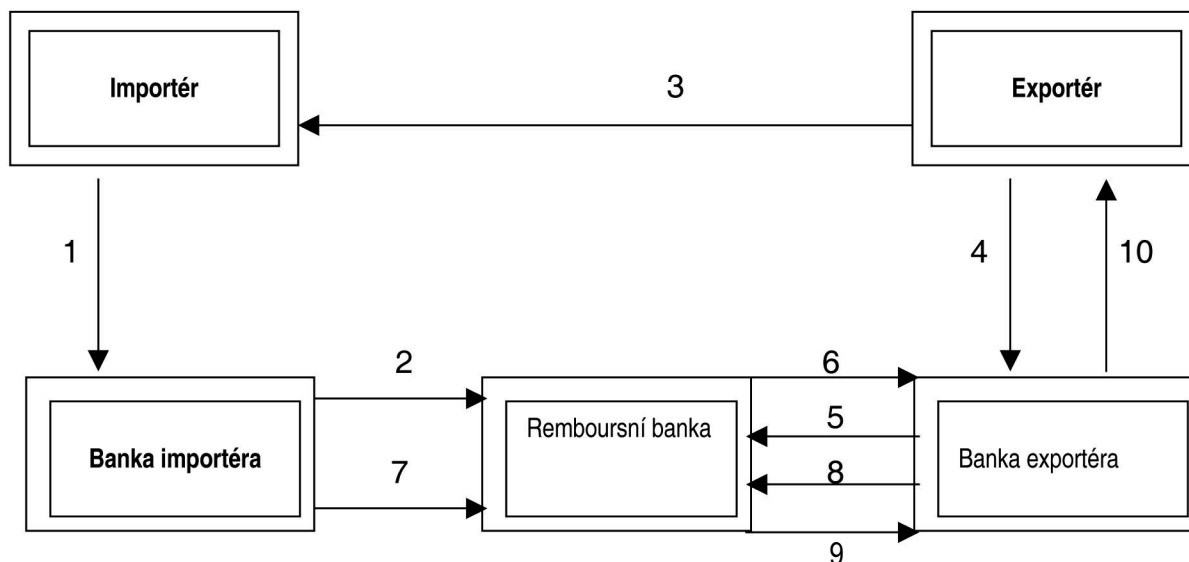

- 1 - Dodávka zboží nebo služeb
- 2 - Vystavení směnky kupujícím na banku ve prospěch prodávajícího
- 3 - Akcept směnky bankou
- 4 - Uhrazení akceptační provize kupujícím
- 5 - Zaplacení směnku za dodávku
- 6 - Deponování směnečné sumy kupujícím před lhůtou splatnosti směnky
- 7 - Předložení směnky prodávajícím v den splatnosti
- 8 - Proplacení směnečné částky bankou

Remboursní úvěr

Remboursní úvěr je variantou akceptačního úvěru pro mezinárodní obchod. Je to de facto úvěr na zboží na cestě, který banka poskytuje svému klientovi tím, že místo něho akceptuje směnku (cizí) zahraničního odběratele. Jelikož se jedná o případ zahraničního obchodu, má importér i exportér svoji banku a remboursní úvěr většinou zprostředkovává renomovaný zahraniční peněžní ústav (remboursní banka).

Průběh remboursního úvěru ukazuje následující schéma:

- 1 - Žádost importéra o zprostředkování remboursního úvěru
- 2 - Žádost banky importéra o úvěr u remboursní banky
- 3 - Dodávka zboží
- 4 - Vystavení cizí směnky
- 5 - Odeslání směnky remboursní bance
- 6 - Akcept směnky remboursní bankou a její zaslání zpět
- 7 - Placení dlužníkem před lhůtou splatnosti směnky
- 8 - Předložení směnky k placení remboursní bance
- 9 - Zaplacení směnky remboursní bankou
- 10 - Zaplacení dlužné částky exportérovi (dodavateli)

Ručitelský (avalový, garanční) úvěr

Ručitelský - avalový - úvěr vychází ze směnečného práva, kde se doložkou „per aval za výstavce“ nebo „per aval za akceptanta“ zavazuje ručitel (banka) za svého klienta - směnečného dlužníka. Banka se tak dostává do postavení vedlejšího dlužníka.

Dnes se pod pojmem ručitelský úvěr rozumí i veškeré druhy bankovních záruk (bank guarantee), které banky přebírají za svého klienta. V nich se banka zavazuje uhradit za svého klienta určitý, v záruce přesně specifikovaný závazek, pokud tak neučiní on sám. Pro bankovní ručení je typická akcesorita (doprovodnost), to znamená těsná vazba záručního závazku banky na hlavní (zaručovaný) závazek klienta. Bankovní záruky jako aktivní bankovní obchody jsou úročeny tzv. avalovou provizí, která bývá stanovena jako procentní sazba z částky, za kterou se banka zaručuje.

7.1.2 Provozní úvěr

Provozní úvěr je dalším typem krátkodobého financování, tj. financování s dobou návratnosti finančních prostředků do 1 roku. Provozním úvěrem se v naprosté většině úvěřují tzv. **oběžná aktiva**, to znamená zásoby, pohledávky a finanční majetek. Jeho čerpání často následuje po vyčerpání úvěru investičního, neboť jeho prostřednictvím může být hrazen provoz úvěrované (a již pořízené) investice – například nákup materiálu, úhrada energií, pořízení zásob, ale i financování krátkodobého nedostatku peněžních prostředků apod.

Při dlouhodobě bezproblémové spolupráci mezi bankou a klientem přistupují banky k tomu, že tyto krátkodobé úvěry klientům po lhůtě splatnosti obnovují, většinou v původní výši. Tak dostávají provozní úvěry střednědobý charakter. Výhodou je, že klient nemusí podstupovat celou proceduru žádosti o úvěr a jeho vyřizování včetně zajištění, nýbrž že po splnění vybraných a definovaných ekonomických ukazatelů je mu úvěr obnoven opět na další rok. Často tak dochází k tomu, že mezi klientem a bankou je sepsán pouze „dodatek ke smlouvě o provozním úvěru“, ve kterém je nová lhůta splatnosti, přičemž všechny ostatní náležitosti smlouvy zůstávají beze změny.

Provozní úvěr není svojí povahou (na rozdíl od úvěru investičního) úvěrem striktně účelovým, to znamená, že jeho čerpání většinou neprobíhá formou úhrady faktur, nýbrž že jej banky poskytují obyčejným převodem prostředků na běžný účet klienta. Další nakládání s těmito prostředky je tak více méně závislé na úvaze nebo plánech klienta a banky je mohou kontrolovat pouze nepřímo, například z účetních výkazů (poskytne-li banka klientovi provozní úvěr 1 mil. Kč na zásoby, měl by v dalším měsíci v účetní rozvaze o stejnou částku vzrůst účet „zásoby“).

Úroková sazba u provozních úvěrů je u některých bank fixní, to znamená, že se nemění po celou dobu trvání úvěrového vztahu, v tomto případě je to jeden rok. Některé peněžní ústavy však s ohledem na měnící se situaci na úvěrovém trhu konstruují úrokovou sazbu z pevné, základní části (základní sazby) a odchylky, tj. $ZS \pm$ odchylka, což také bývá takto napsáno v úvěrové smlouvě. Odchylka v tomto případě znamená cenu konkrétního bankovního produktu, tedy krátkodobého provozního úvěru. Celková cena úvěru (odchylky) je však určována i bonitou klienta, dále dobou návratnosti peněžních prostředků a kvalitou jejich zajištění, a to v tomto pořadí.

7.1.3 Kontokorentní úvěr

Kontokorentní úvěr (overdraft facility) je dnes velmi oblíbenou formou krátkodobého financování. V zemích s rozvinutou ekonomikou a bankovním systémem je rovněž nejrozšířenějším typem krátkodobého úvěru.

Jedná se o úvěr, který se klientovi otevírá na jeho běžném účtu (current account – odtud jeho český název kontokorent). Klient může čerpat peněžní prostředky nebo provádět z účtu platby až do debetní části účtu, tedy i v okamžiku, kdy není na účtu dostatek prostředků. Maximální výše kontokorentního úvěru (debetu) je dána tzv. úvěrovým rámcem, za jehož překročení platí klient bance sankční úrok.

Z povahy tohoto typu úvěru plyne, že se velmi často, někdy i denně nebo několikrát za den, mění jeho zůstatek. Na účet docházejí platby, zálohy a podobně a zároveň jsou z něj hrazeny faktury, případně je vybírána hotovost. Tak může klient zatížit svůj účet až do smluvně stanoveného úvěrového rámce. Bankovní software počítá úroky jak z debetního, tak kreditního zůstatku, výše obou sazeb je smluvně zakotvena. V případě, že klient banky z nejrůznějších důvodů prostředky nečerpá, ale má jejich čerpání smluvně zajištěno, chrání se banky proti možnému nevyužití zdrojů a neinkasování úroků stanovením určitého úroku za rezervaci z celého úvěrového rámce. Úroková sazba pro kontokorentní úvěr je tady složená z úroku za rezervaci prostředků a z úroku ze skutečně čerpaných prostředků (např. 2 % + 8 %). To svým způsobem nutí klienta k tomu, aby čerpání prostředků do debetní části účtu využíval. Úrok za rezervaci prostředků

na kontokorentní úvěr banka inkasuje první den v měsíci, úrok ze skutečně čerpaných prostředků až po uplynutí měsíce, tedy jeho poslední den.

Splatnost kontokorentního úvěru je vždy krátkodobá, to znamená do jednoho roku. V den splatnosti úvěru nesmí účet vykazovat debetní zůstatek a musí na něm být dostatek prostředků pro úhradu úroků a poplatků spojených s vedením účtu. Bezproblémovým klientům banky kontokorentní úvěry prolongují opět na další rok, to znamená, že mají ve svojí podstatě střednědobý i dlouhodobý charakter, jakkoliv je ve smlouvě uvedena splatnost vždy do jednoho roku.

Výhodou tohoto typu úvěru pro klienta je možnost čerpání peněžních prostředků pohotově a účelově dle vlastního uvážení. Pro banku je naopak výhodou vyšší úroková sazba než u běžných krátkodobých úvěrů, klade to však na ni vyšší nároky při řízení likvidity.

Pojmy k zapamatování

Eskontní, provozní a kontokorentní úvěr

Diskont

Směnka

Vlastní směnka, solosměnka, promissory note

Cizí směnka, trata, bill of exchange

Akcept, přijetí směnky

Aval, rukojemství směnky

Indosament, indosant, indosatář, rubopisec, rubopisník

Blankosměnka, biankosměnka

Vyplněný indosament

Rektaindosament

Zmocňovací indosament

Protest směnky

Akceptační úvěr

Remboursní úvěr

Kontrolní otázky

Jaké tři typy krátkodobých úvěrů rozlišujeme?

Co je to eskontní úvěr a co je jeho předmětem?

Jak lze definovat směnku a jakým zákonem je směnečné právo upraveno?

Jaké jsou podstatné náležitosti směnky vlastní?

Jaké jsou podstatné náležitosti směnky cizí?

Co je to akcept směnky a jak se vyjadřuje?

Co je to aval směnky a jak se vyjadřuje?

Co je to indosament směnky a k čemu slouží?

Jaké tři základní funkce indosament plní?

Jakým způsobem lze směnku použít jako zajišťovací nástroj?

Jak funguje v základních rysech akceptační úvěr?

Jak funguje v základních rysech remboursní úvěr?

K jakému druhu financování se používá provozní úvěr?

Jaká je hlavní charakteristika kontokorentního úvěru a jak je tvořena jeho úroková sazba?

Střednědobé úvěry

Střednědobé úvěry se vyznačují dobou splatnosti od jednoho do čtyř let. Základním typem střednědobého financování je **úvěr investiční**. Slouží přímo k pořízení hmotného a nehmotného investičního majetku. Z úvěrovaného objektu (investice) plyne příjemci úvěru cash flow, ze kterého je úvěr splácen. Investiční úvěry jsou příjemci poskytovány výhradně účelově, to znamená, že jejich čerpání se provádí úhradou faktur, které příjemce úvěru za pořizovaný majetek obdrží. Banka tak má v tomto případě jednoznačnou kontrolu nad tokem a účelovostí svých peněz.

U tohoto typu úvěru lze většinou s bankou sjednat odklad splátek úvěru do doby, než bude úvěrovaný objekt přinášet výnosy (kapitalizovat). Lze tak překonat časový nesoulad mezi investicí a výnosy z ní. Není výjimkou, že u investičních úvěrů na čtyři i více let může tento odklad být i půl roku nebo rok. Splátky úroků jsou oproti tomu zpravidla hrazeny již ihned po poskytnutí úvěru.

Proti možným výkyvům a změnám tržních úrokových sazeb na peněžním trhu se banky brání složením úrokové sazby na základní (bazickou, referenční) sazbu a odchylku. Odchylka je na rozdíl od základní sazby neměnná po celou dobu trvání úvěrového vztahu a vyjadřuje tak vlastně cenu produktu (například střednědobého investičního úvěru). V praxi nebývá výjimkou, že během trvání čtyřletého úvěrového vztahu mezi bankou a klientem se základní sazba, a tím i celková výše úvěru, změní hned několikrát.

Vybraným klientům poskytují banky komplexní financování jejich podnikatelské činnosti, tj. poskytnou například investiční úvěr, následně krátkodobý úvěr na provoz úvěrované investice (zásoby, energie apod.) nebo kontokorentní úvěr a v průběhu úvěrového vztahu nabídnou eskont směnek nebo exportní devizové financování.

7.1.4 Způsoby úročení, splácení a zajištění úvěrů

Úročení úvěrů

Úroková sazba pro úvěrové obchody může být v úvěrové smlouvě stanovena v zásadě dvěma možnými způsoby:

- 1. Pevná sazba (fix rate)** – výše smluvně zakotveného úroku se nemění po celou dobu trvání úvěrového vztahu. Pevnou sazbu má většina krátkodobých provozních úvěrů, ale patří sem i složené úrokové sazby kontokorentních úvěrů a svým způsobem i diskontní sazba banky pro eskont směnek.
- 2. Pohyblivá sazba** – může se v průběhu splácení úvěru měnit (není to však bezpodmínečně nutné). Pohyb úrokové sazby – a tak je to vždy zakotveno i v úvěrové smlouvě – závisí v zásadě na dvou okolnostech:
 - Na aktuální výši tržních úrokových sazeb a na jejich pohybu směrem nahoru či dolů. Taková sazba se pak skládá ze základní sazby a odchylky (například u střednědobého investičního úvěru – viz výše). Při pohybu tržní úrokové hladiny na bankovním trhu banka pouze upraví výši základní (bazické) sazby, a tím i výši celkového úroku. Banky se tímto způsobem chrání znehodnocování výše inkasovaných úroků z úvěrů a udržují si úrokový diferenciál stále na stejné výši. Takto konstruovaná úroková sazba bývá nazývána jako **floating rate**.
 - Na výši a vývoji referenčních úrokových sazeb – například sazby PRIBOR, LIBOR, FIBOR atd. Úroková sazba z úvěru pak může definována jako např. PRIBOR + 2 %. Při změně referenční sazby tak dochází automaticky i ke změně úrokové sazby z úvěru. Úroková sazba, která je koncipována tímto způsobem, bývá označována jako **variable rate**.
 - Za pohyblivý způsob stanovení úrokové sazby lze označit i způsob, kdy banka sice stanoví výši úroku pevným nominálním procentem, ale současně si v podmínkách úvěrové smlouvy vyhradí její změnu ve skutečně odůvodněných případech.

Průměrná výše úrokových sazeb v českém bankovním sektoru (dle Bankovní statistiky ČNB) činila v roce 2000 6,93 %, v roce 2001 6,68 % a v roce 2002 5,86 %. Rozdíly ve výši úroků krátkodobých, střednědobých a dlouhodobých úvěrů byly nepatrné.

Splácení úvěrů

Způsob splácení úvěrů je vždy zakotven v úvěrové smlouvě. Spolu se stanovením výše úroku z úvěru a zajištěním úvěru je to rovněž nejdůležitější část úvěrové smlouvy. Úvěr lze splácet v zásadě dvěma způsoby:

- 1. Jednorázovou splátkou v době splatnosti** – tento způsob splácení úvěru bývá používán téměř výhradně u krátkodobých úvěrů. Úroky však bývají splatné ihned po poskytnutí úvěru, a to nejčastěji v měsíčních nebo čtvrtletních intervalech (tzv. úroková splatnost úvěru). Variantou jednorázových splátek bývá úvěr splatný najednou po uplynutí výpovědní lhůty. Úvěr bývá bankou poskytován na dobu neurčitou a je pouze dohodnuta lhůta pro jeho vypovězení (jak ze strany banky, tak i ze strany klienta). V dohodnutý den bývá úvěr splacen jednorázovou splátkou. Úroky však bývají spláceny průběžně jako v předchozím případě.
- 2. Průběžným splácením** v pravidelných nebo nepravidelných splátkách. Je-li objekt úvěru schopen již od svého počátku přinášet cash flow, je úvěr splácen v pravidelných splátkách po celou dobu trvání úvěrového vztahu. Dochází-li ale naopak ke zpoždění v jeho kapitalizaci, banky s ohledem na tuto skutečnost mohou povolit odklad splátek nebo stanoví postupně narůstající splátky. Úrok ale bývá i v tomto případě hrazen vždy od počátku úvěrového vztahu. Může docházet k jeho postupnému poklesu tak, jak klesá dlužná jistina úvěru, nebo naopak bývají splátky po celou dobu konstantní (tzv. **anuitní splátky**) a mění se pouze jejich vnitřní struktura, tj. výše úmoru a úroku.

Zajištění úvěrů

Pod pojmem zajištění úvěrů se rozumí veškerá opatření bank směřující k řádnému návratu investovaných úvěrových prostředků, tj. **jistiny úvěru, všech typů úroků i souvisejících poplatků.**

Zajišťovací instrumenty bank lze dělit ze dvou základních hledisek:

- 1. Podle povahy (formy) zajištění** rozlišujeme zajištění osobní a věcné:
 - **Osobní zajištění** – bance ručí za splacení úvěru vedle jeho příjemce ještě třetí, bankou schválená, osoba.
 - **Věcné zajištění** – dává bance určitá práva na majetkové hodnoty toho, kdo toto zajištění poskytuje, ať už je to příjemce úvěru nebo třetí osoba.
- 2. Podle souvislosti zajištění s úvěrovou pohledávkou** rozlišujeme zajištění akcesorické a abstraktní:
 - **Akcesorické zajištění** – zajištění je těsně spjato s objektem úvěru – objekt úvěru může být sám předmětem zajištění, například zástavního práva.
 - **Abstraktní zajištění** – zajištění nijak nesouvisí s úvěrovanou pohledávkou a představuje tak samostatně stojící právo, které je nezávislé na úvěrované pohledávce, například zástavní právo na jiný objekt než je objekt úvěru, převod zajišťovacího práva na movité věci nebo cese pohledávek.

Ručení

Podstatou ručení je jednostranné písemné prohlášení ručitele – právnické nebo fyzické osoby vůči bance, že uspokojí určitou pohledávku (v našem případě úvěr s příslušenstvím) v případě, že tak neučiní

dlužník. Ručení je zajišťovacím vztahem mezi bankou a ručitelem (třetí osobou), nikoliv tedy mezi bankou a dlužníkem.

Při poskytování úvěrů malým a středním podnikatelům (segment – SME – Small and Middle Enterprises) banky preferují osobní ručení majitelů společnosti – snahou banky je docílit touto cestou adekvátního sdílení rizika vlastníky společnosti spojeného s jejich motivací zajistit řádné splácení úvěru dlužníkem.

Plnění ručitele přichází až tehdy, kdy dlužník nesplnil závazek v přiměřené době poté, co k tomu byl věřitelem – bankou – vyzván. Vyzvání dlužníka není třeba, pokud jej objektivně nelze učinit (je nezvěstný) nebo je nepochybné, že svůj závazek nemůže splnit (byl na něj prohlášen konkurz).

Zvláštním případem ručení je směnečné a šekové rukojemství, kdy se rukojmí zavazuje za směnečně či šekově zavázanou osobu. Směnečný (šekový) rukojmí je pak zavázán stejně jako ten, za koho se písemně zaručil. Dalším způsobem využití směnky jako zajišťovacího nástroje je blankosměnka (biankosměnka, depotní směnka) – tu vystaví buď sám dlužník nebo ručitel (třetí osoba) bez uvedení výše směnečné sumy a data splatnosti. Blankosměnka tedy není instrumentem platebním, obchodním ani úvěrovým, nebývá převáděna a slouží pouze jako institut zajištění úvěrové pohledávky.

Zástavní právo

Zástavní právo, které je nejstarším zajišťovacím institutem, je založeno na tom, že v případě, kdy dlužník neplní řádně a včas své závazky vůči bance, má banka právo se uspokojit vůči klientovi realizací (prodejem, zpeněžením) zástavy. Banka – zástavní věřitel – se nestává majitelem zástavy, ale má právo domáhat se uspokojení pohledávky ze zástavy, pokud zajištěná pohledávka není splácena v souladu s úvěrovou smlouvou.

Zástavní smlouva, kterou banka a klient (zástavce) sepisují, musí mimo jiné obsahovat konkrétní určení zástavy i zajišťované pohledávky – jde tedy o akcesorické (související) zajištění. Zástavní právo lze zřídit i k zajištění pohledávky, která vznikne v budoucnosti nebo její vznik je vázán na splnění určené podmínky. Existuje tedy možnost zřídit zástavní právo na určitou dobu, na určitou výši a na určitý druh pohledávek. Typickým znakem zástavního práva je to, že se jedná o **právo, které vázne na zástavě** (nikoliv právo vůči klientovi) – uplatnění zástavního práva tak není omezeno pouze na osobu, se kterou banka uzavřela zástavní smlouvu, ale na každého dalšího nabyvatele zastavované věci.

Kromě sepsání zástavní smlouvy je pro vznik zástavního práva nutné:

- U movitých věcí fyzické předání věci věřiteli.
- U nemovitých věcí vklad zástavního práva do katastru nemovitostí, který provede na návrh zástavního věřitele nebo zástavce katastrální úřad.

Movité věci, jako předmět zástavního práva, nebývají v praxi příliš využívány. Musí totiž současně splňovat následující podmínky:

- Musí mít relativně stabilní hodnotu.
- Musí být jednoznačně specifikovány.
- Musí mít jasný původ.
- Musí dojít k jejich fyzickému předání.
- Musí být údržné a nesmí podléhat zkáze.
- Musí být pojistitelné.
- Musí být zpeněžitelné (musí pro ně existovat poptávka – trh).
- Většina českých bank **nepřijímá** do zástavy drahé kameny, drahé kovy a umělecká díla a starožitnosti.

V praxi se nejčastěji setkáváme se zástavním právem k **nemovitostem** a k **cenným papírům**. Nemovitosti patří mezi nejrozšířenější zajišťovací instrumenty a využívají se k zajištění prakticky všech druhů bankovních úvěrů. Jako jediný možný druh zajištění připadají v úvahu u hypotéčních úvěrů. Zástava cenných papírů je rovněž velmi rozšířenou formou zajištění úvěru. Mezi jejich hlavní přednosti patří převoditelnost, likvidita (trh) i snadné ocenění. Banky přijímají do zástavy téměř výhradně zaknihované cenné papíry – výjimku

tvoří směnky, blankosměnky a skladištní a skladní listy. Některé druhy cenných papírů (akcie) však vykazují značnou kolísavost svojí hodnoty, proto banky vyžadují hodnotu zástav (nemovitostí i cenných papírů) vyšší, než je hodnota poskytnutého úvěru (přibližně 150 %). Důvodem k tomu je i případný dlužný úrok, který na úvěrovém účtu narůstá, není-li úvěr splácen.

Využívá-li banka k zajištění úvěru **zajištění zástavou nemovitostí**, může předmětem zástavy být:

- **Nemovitost zapsaná v katastru nemovitostí** (platí i pro byty, nebytové prostory ve vlastnictví – dříve v osobním vlastnictví a pro rozestavěné stavby).
- **Nemovitost neevidovaná v katastru nemovitostí**, především z důvodu zachování celistvosti funkčního celku (příjezdová cesta, potrubí apod.). Zástavní právo k nemovitým věcem, které se neevidují v katastru nemovitostí, vzniká na základě smlouvy sepsané formou **notářského zápisu**.
- **Spoluvlastnický podíl na nemovitosti**, jedná-li se o nemovitost v podílovém spoluvlastnictví. Zástavní smlouvu uzavírá podílový spoluvlastník – zástavce – a ke vzniku zástavního práva **není nutný** souhlas dalšího spoluvlastníka.

Hlavní zásady bank při zastavování nemovitostí:

- Budovy jsou zastavovány včetně pozemku, na kterém se nacházejí. Ve výjimečných případech, kde není vlastnictví pozemku, musí být zástavcem prokázáno nájemní právo k pozemku.
- U nemovitostí výrobního charakteru vybavených zabudovanou technologií je nutno usilovat též o specifikaci a zastavení této technologie spolu s nemovitostí.
- Nemovitý majetek by měl být dobře přístupný a nezávislý na okolních nemovitostech či pozemcích (přístupové komunikace) a měl by tvořit samostatný funkční celek. Výhodou bývá rovněž univerzální charakter nemovitosti. Tento požadavek většinou dobře splňují nevýrobní nemovitosti (administrativní budovy, obchodní centra, skladové objekty apod.).

Za nevhodné nebo podmíněně vhodné k zajištění úvěrové pohledávky se považují:

- Nemovitosti, které fyzicky existují, ale nejsou evidovány v katastru nemovitostí především z důvodu majetkoprávních vad.
- Nemovitosti, na které působí kombinace různých škodlivých vlivů a omezení (ekologická zatížení s radonovým rizikem, poddolovaná území, zátopové oblasti).
- Nemovitosti, které nelze z jakýchkoliv jiných důvodů obchodovat na trhu s nemovitým majetkem, například zatížené věcnými břemeny užívání, složitými majetkoprávními vztahy, nemovitosti na cizím pozemku bez nájemní smlouvy atd.
- Nezkolaudované stavby a dočasné stavby.
- Stavby užívané v rozporu s kolaudačním rozhodnutím.
- Inženýrské stavby (mosty, energetické stavby, elektrárny apod.).
- Nemovitosti s různými zátěžemi a nejasnými majetkoprávními vztahy.
- Nemovitosti v extrémně špatném stavu.
- Nemovitosti, které nejsou na trhu obvykle vůbec obchodovány.
- Nevhodný nemovitý majetek berou banky do zástavy pouze není-li možno pohledávky banky dostatečně zajistit kvalitními zástavami, a to ze strategických důvodů pro případné vyjednávání při řešení ohrožených pohledávek.

Právní aspekty zastavování nemovitostí:

- Zástavní právo k nemovitostem je právem věcným, tzn., že ve stejném rozsahu vázne na předmětu zástavy bez ohledu na případnou změnu jeho vlastníka.
- Zástavní právo k nemovitosti dle písemné smlouvy vzniká vkladem do katastru nemovitostí ke dni, kdy byl návrh doručen katastrálnímu úřadu. Návrh na vklad podepisuje zástavní věřitel i zástavce.
- Zástavce dokládá tzv. nabývací titul, zástavce – právnická osoba – i aktuální výpis z obchodního rejstříku a podpisové vzory osob oprávněných za společnost jednat.

- Zástavní právo je vyznačeno v části C listu vlastnictví.
- K jedné nemovitosti může být zaregistrováno více zástavních práv. Pořadí vzniku zástavního práva se řídí podle dne, kdy byl příslušnému katastrálnímu úřadu doručen návrh na povolení vkladu zástavního práva.
- Banky podmiňují čerpání úvěru vkladem zástavního práva do katastru nemovitostí, které je průkazné po obdržení listu vlastnictví s vyznačeným zástavním právem ve prospěch banky.
- Ve zcela výjimečných případech banky připustí čerpání úvěru již po prokázání podání zástavní smlouvy na katastrální úřad. V tomto případě však existuje riziko, že pokud katastrální úřad přeruší řízení o vkladu zástavního práva z důvodu formálních nedostatků (chyby v podkladech apod.) a tyto nedostatky nebudou ve stanovené lhůtě odstraněny, může být návrh na vklad katastrálním úřadem zamítnut.
- Před uzavřením zástavní smlouvy banky od zástavce vyžadují ověřenou fotokopii či originál výpisu z katastru nemovitostí ne starší než 1 měsíc. Údaje na listu vlastnictví slouží k identifikaci předmětu zástavy (část B) a vlastníka nemovitosti (část A) a zároveň umožňuje bance ověřit si, zda nemovitost již není zatížena právy třetích osob (zástavní práva a věcná břemena – část C).

Jednoznačně nejlepším druhem zajištění vůbec jsou **státní záruky za poskytnutý úvěr**, vyskytují se však zcela vzácně, a to jen v případě státního zájmu (sociální programy, programy pro snižování nezaměstnanosti v ohrožených regionech, investice v průmyslových zónách apod.).

Zástavní právo jako způsob zajištění pohledávky je jedním z nejstarších institutů majetkového práva. Běžně se rozlišovalo zástavní právo k movitým věcem, tzv. ruční zástava a zástavní právo k nemovité věci – hypotéka – z řeckého významu podklad, podložení. První zmínky lze nalézt již v zákonech Starého Egypta téměř 2 tisíce let před naším letopočtem. Předmětem zástavy mohl být i člověk sám, který se například v důsledku dluhu zotročil a prodal sám sebe do otroctví. V řeckém právu najdeme zmínku o zajišťování závazků rukojemstvím nebo hypotékou již 500 let před naším letopočtem. Ve stejné době, v počátcích římského práva, jsou dlužní vztahy upraveny v zákonech 12 desek. Zástavní právo neopomíjejí ani slavné Gaiovy Instituce, jejichž myšlenky dosáhly svého vrcholu v 6. století našeho letopočtu v době východořímského císaře Justiniana.

Doba feudalismu, která měla k vlastnictví původně podmíněný, hierarchický vztah v důsledku uvolňování majetkových dispozic rozvíjela rozmanité formy zástavního práva. Zástavní právo se zdokonalovalo postupně s vývojem evidence půdy, například od zavedení Domesday Book v 11. století v Anglii, přes Tereziánský katastr v Rakousku (r. 1769) až po moderní evidenci půdy a nemovitého majetku. Tímto právem se zabývá i Napoleonův Code civil (r. 1800), který stanovil nedotknutelnost soukromého vlastnictví, smluvní svobody a rozvíjí a specifikuje zavedení služebnosti a institutu vyvlastnění.

Postoupení (cese) pohledávky

Postoupení pohledávek spočívá v písemném převedení (postoupení, cesi) pohledávek příjemce úvěru a dosavadního věřitele těchto pohledávek (postupitele, cedenta) na banku (nového věřitele, postupníka, cesionáře).

Postoupení pohledávek k zajištění úvěru poskytnutého bankou a tento úvěr existují **nezávisle** na sobě. To znamená, že je-li úvěr řádně splácen, pak i inkaso pohledávek je prováděno ve prospěch klienta. Banka ale většinou požaduje, aby toto inkaso probíhalo na účtu, který má klient u ní otevřen, což znamená, že banka má o pohledávkách klienta a jejich inkasu přehled a sleduje jejich výši ve vztahu k dlužnému zůstatku úvěru. K inkasu pohledávek z běžného účtu klienta přistupuje banka až tehdy, nejsou-li úvěr či úroky z něj řádně spláceny.

Postoupení pohledávky má výhodu v bezproblémové realizaci zajištění (bezhotovostní bankovní převod), nevýhodou je naopak nutnost jejich přesné specifikace ve smlouvě o postoupení pohledávek. Postupované pohledávky je během úvěrového vztahu nutno nově a nově specifikovat spolu s tím, jak jsou tyto pohledávky

spláceny a zanikají. Banka musí připravovat stále nové dodatky k původní smlouvě o postoupení pohledávek, specifikovat jejich výši, termín splatnosti, subjekt dlužníka apod.

Dalšími nástroji používanými k zajištění úvěrové pohledávky bývá ještě například **vinkulace** vkladu, vinkulace pojistného plnění, vinkulace životního pojištění apod. Vinkulace je právní institut spočívající v omezení vlastnického práva nakládat se svým majetkem, především s penězi, cennými papíry nebo i budoucími výnosy.

7.1.5 Hodnocení úvěrových rizik

Úvěrové riziko je jedním z šesti bankovních rizik – úvěrové riziko, úrokové riziko, měnové riziko, politické riziko, likvidní riziko a kapitálové riziko.

Úvěrové riziko spočívá ve své podstatě v tom, že úvěrový klient banky nedodrží sjednané podmínky úvěrové smlouvy a bance tím vznikne finanční ztráta. Vyplývá z platební neschopnosti nebo i platební nevůle dlužníka splácet svoje závazky – dlužnou jistinu, úrok a poplatky – vůči bance.

Příčiny vzniku úvěrových rizik jsou v zásadě dvojí – **interní příčiny** (pramení ze špatných rozhodnutí banky o umístění svých pasiv) a **externí příčiny** (jsou nezávislé na rozhodnutích banky a pramení z neočekávaného vývoje ekonomiky, politické situace apod.).

Z hlediska řízení úvěrového rizika bankou je nutno rozlišovat:

- **Riziko nesplnění závazku druhou stranou** – obsahuje v sobě **riziko zákazníka** (zákazník není schopen nebo nechce hradit svůj závazek vůči bance), **riziko teritoria** (klient není schopen splácet svůj závazek v důsledku ekonomické nebo politické situace teritoria – země – kde se nachází).
- **Riziko úvěru (produktu)** – zahrnuje **riziko dlužné jistiny a dlužných úroků** (jeho výše je dána výší nesplacené jistiny a naběhlých úroků), **riziko náhradního obchodu** (v důsledku poskytnutí jednoho konkrétního úvěru banka přišla o možnost poskytnout úvěr jinam, například s menší rizikovostí a větším výnosem, čímž jí vzniká ztráta) a **riziko zajištění** (vzniká tehdy, když i po realizaci všech druhů zástav může bance vzniknout ztráta, tj. výnos všech zástav je nižší než výše ztrátového úvěru).

S úvěrovým rizikem úzce souvisí i riziko úrokové a riziko měnové. **Úrokové riziko** vyplývá z možnosti změn tržních úrokových sazeb a jejich dopadu na ziskovost a likviditu banky. Úrokovému riziku se banky snaží účinně bránit složenou konstrukcí úrokových sazeb z úvěrů ($ZS \pm$ odchylka) nebo vazbou úrokové sazby na nějakou referenční sazbu, například vybranou sazbu České národní banky nebo sazbu PRIBOR, FIBOR apod. **Měnové riziko** je ve svojí podstatě podobné, jako riziko úrokové – vyplývá pro banku z možných změn měnových kursů. Riziko je obecně tím vyšší, čím vyšší část aktiv je financována pasivy denominovanými v jiné měně.

Každý úvěrový obchod komerčních bank je hodnocen jednak hodnocením rizikovosti podle vnitřního předpisu banky (většinou stanoveného externím auditorem) a jednak hodnocením kvality úvěrových pohledávek a jejich začleněním do 5 tříd podle opatření ČNB. Podle toho, ve kterém stupni je pohledávka zařazena, potom musí banky vytvářet rezervy a opravné položky. Každý úvěrový obchod má tedy dvě oceňování – vnitropodnikové a podle ČNB. Tomu odpovídá i tvorba rezerv (vnitropodniková je fiktivní a podle ČNB je skutečná). Vychází-li vnitropodniková tvorba rezerv nižší než podle hodnocení ČNB, banka je potom zvýhodňována při rozdělení vnitropodnikového zisku. V praxi to znamená, že banka má kvalitní (kvalitnější) úvěrové portfolio a nebýt opatření České národní banky na klasifikované úvěry, nemusela by banka vytvářet tak veliké rezervy.

Vybrané vnitropodnikové hodnocení profilu úvěrového dlužníka

Hodnocení se získá vyplněním matice, která obsahuje osm posuzovaných faktorů. Každému z těchto faktorů se přiřadí stupeň ohodnocení od 1 (nejlepší) po 8 (nejhorší).

Hodnocení	1	2	3	4	5	6	7	8
Podnikatelské prostředí, konkurence		×						
Stabilita odvětví a podniku		×						
Konkurenční pozice			×					
Provozní výkon, ekonom. Ukazatele						×		
Cash flow					×			
Rozvaha					×			
Vedení podniku a management				×				
Struktura úvěru a jeho zajištění				×				

Je-li potenciální úvěrový obchod hodnocen alespoň dvakrát stupněm 6 až 8, neměla by banka do předmětného obchodu vstupovat. Byl-li již úvěr poskytnut, musí banka v pravidelných intervalech hodnotit bonitu úvěrového dlužníka. Stupně 1 až 2 se vyhodnocují jedenkrát ročně, stupně 3 až 5 dvakrát ročně a stupně 6 až 8 jsou v režimu zvláštního sledování. Minimálně jedenkrát ročně je nutno vykonat fyzickou návštěvu (dohlídku) u klienta i dohlídku zastavované nemovitosti, bylo-li použito tohoto druhu zajištění.

Pojištění úvěrů - EGAP

Základním posláním Exportní garanční a pojišťovací společnosti - EGAP - je **státní podpora vývozu formou pojištění vývozních úvěrových rizik**.

EGAP pojišťuje úvěry a záruky zejména proti teritoriálním rizikům nebo kombinaci teritoriálních a komerčních rizik. Pojistné produkty EGAPu slouží zejména pro pojišťování středně a dlouhodobých úvěrů při vývozu strojů a zařízení, investičních celků, stavebních prací a investic v zahraničí, pojištění akreditivů, investic a záruk souvisejících s vývozem. EGAP však pojišťuje i krátkodobé vývozní a tuzemské pohledávky. Pojistné smlouvy pro pojištění EGAP jsou vždy připravovány individuálně a respektují specifika pojišťované akce.

Subjektem pojištění EGAP může být banka nebo klient - dodavatel.

- **Pojištění banky** - pojištění chrání banku před nesplacením pohledávky za vývozcem, resp. za zahraničním kupujícím nebo jeho bankou. EGAP pojišťuje riziko zpravidla do výše 50 až 95 %, nepojištěná část pak představuje tzv. zbytkové riziko. Polovinu tohoto rizika nepojištěného EGAPem je nutné zajistit spoluúčastí vývozce. Zbývající polovinu zbytkového rizika nese banka.
- **Pojištění klienta (dodavatele)** - pojištění je zajištěno postoupením práva na pojistné plnění v plném rozsahu formou vinkulace, která podléhá předchozímu písemnému souhlasu EGAPu. Pojištění exportních pohledávek je možné kombinovat s pojištěním úvěru na předexportní financování výroby.

Pojmy k zapamatování

Fix rate, floating rate, variable rate

Anuitní splátky

Cese pohledávky

Cedent, cesionář

Exportní garanční a pojišťovací společnost - EGAP

7.2 Pasivní operace

7.2.1 Depozitní obchody

Jako depozitní (depotní, vkladové) produkty se označují všechny druhy bankovních obchodů, kterými si banka opatřuje kapitál k vlastnímu podnikání. Zahrnují nejen transakce mezi bankou a jejími klienty, ale i transakce mezi bankami navzájem a metodicky nejnověji i transakce mezi bankou a bankou centrální. Z hlediska banky se depozitní obchody odrážejí na straně pasiv bankovní rozvahy – jde tedy o **obchody pasivní** – a banka při nich vystupuje v roli dlužníka. Získání úvěrových zdrojů provádějí komerční banky prostřednictvím celé řady depozitních obchodů. Za základní lze považovat následující čtyři:

- **Tvorba vlastního kapitálu**
- **Přijímání vkladů**
- **Vydávání bankovních dluhopisů**
- **Speciální depozitní produkty**

Tvorba vlastního kapitálu

I když kapitálové zdroje komerčních bank jsou v naprosté většině cizí a podíl vlastního kapitálu z celkového objemu zdrojů tvoří pouze menší zlomek, změny v bankovním sektoru – růst konkurence, rizikovitosti, dlužnické krize, insolvence apod. – způsobují, že význam vlastního kapitálu v úhrnu zdrojů postupně narůstá. Ve prospěch zvyšování váhy vlastního kapitálu bank působí hned několik faktorů:

- Vlastní kapitál je **nejkvalitnějším zdrojem vyrovnávání případných ztrát**.
- Vlastní kapitál **posiluje likviditu** a důvěryhodnost banky.
- Vlastní kapitál je poměrně **stabilní** a roste s výnosností aktivních operací.
- Vlastní kapitál je **levnějším zdrojem financování** než kapitál cizí.
- Vlastní kapitál **omezuje rozsah úvěrových operací**.

Význam vlastního kapitálu je definován i ukazatelem tzv. **kapitálové přiměřenosti**, který je na základě Basilejských dohod od roku 1988 závazný pro všechny země Evropské unie (podíl vlastního kapitálu váženého koeficientem rizikovitosti aktiv musí být minimálně 8 %).

Přijímání vkladů

Forem depozitních – vkladových – obchodů je velké množství, nejzákladnějšími jsou tyto typy depozitních obchodů:

- vkladní knížky
- vkladové certifikáty (listy)
- prémiové spoření
- vklady s pevným termínem
- vklady s výpovědní lhůtou
- revolvingový termínovaný vklad

Proti vkladům na viděnou, u kterých neexistují lhůty pro výběr vložených prostředků či manipulaci s nimi, je termínovaný vklad takový vklad, který klient ukládá u banky na pevně stanovenou dobu (stanovený termín výběru) a pevně, případně floatingově stanovený úrok, určitou peněžní částku.

Vkladový vztah mezi klientem a bankou vzniká složením částky vkladu – jistiny na vkladový účet banky na základě uzavřené smlouvy o termínovaném vkladu, která obsahuje smluvními stranami dohodnuté podmínky smluvního vztahu termínovaného vkladu.

Každý depozitní obchod má určité atributy, jejichž specifikum je před uzavřením každého tohoto obchodu nutno respektovat; jsou to zejména:

- forma objednávky depozita
- délka uložení (úložky)
- úročení vkladu
- frekvence připsu úroku

a) Jak bylo zmíněno, ve většině bank je nutno pro uzavření depozita, alespoň 1. depozita v řadě, pokud jde o revolvingové depozitum, fyzicky podepsat smlouvu o termínovaném vkladu a na jednání dohodnout podmínky vkladu (délku, formu vkladu, úrok atd.).

U některých bank s individuálním přístupem ke klientovi je možno založit depozitum po telefonu, případně příkazem zasláným faxem.

b) Délka vkladu je členěna z časového hlediska na:

- krátkodobou (do 1 roku)
- střednědobou (do 4 let)
- dlouhodobou (nad 4 léta)

V bankách lze samozřejmě zajistit úložku kromě velmi krátkých termínů, tzv. overnightů (o/n) tj. na jeden den, též na 2, 3 dny, týden, 2 týdny atd., případně na určitý přesný den výpovědi depozita a to tehdy, pokud vím, že např. 12.dubna platím určitou větší částku, a budu tyto peníze potřebovat. Platí obecná zásada, že vyšší částky lze uložit na kratší termíny, což platí zejména pro o/n. Také platí nepsaná zásada, že vyšší částky depozit jsou více úročeny jak menší, delší úložka je taktéž více úročena jak úložka kratší.

d) Úročení vkladů

Úrok je částkou, kterou je dlužník povinen zaplatit za zapůjčení peněz. Úroková míra vyjadřuje cenu zapůjčených peněz.

Vklad se úročí pevnou, stálou úrokovou sazbou při pevném úročení, které je stanoveno na základě smluvního ujednání.

Úročení pohyblivé – vklad se úročí tzv. pohyblivou úrokovou sazbou. Ta je definována fixací na diskontní sazbu ČNB, konstantní odchylkou od základní sazby obchodní banky, stanovením minimální úrokové sazby. Zásadní rozdíl oproti úročení pevnou úrokovou sazbou spočívá v jistotě věřitele peněžního ústavu, že dojde-li ke zvýšení hladiny úrokových sazeb, musí dojít i ke zvýšení úročení příslušného vkladu. Na tento typ úroku je dobré vsadit tehdy, kdy očekáváme nárůst úrokových sazeb. Změna úrokové sazby platí od okamžiku změny úročení, tj. nikoliv zpětně.

Úročení progresivní, skokové – vklad je postupně úročen vyšší mírou v závěru vkladu, bez pevné závislosti na základní sazbě obchodní banky.

Depozitní obchody mohou mít různé formy:

Vkladní knížky jsou typickým produktem sloužícím k nejširšímu spoření obyvatelstva, není omezeno žádnou minimální ani maximální částkou. Vklad je připsován na tuto knížku, úročení je stanoveno pevným či progresivním způsobem.

Vkladní knížky jsou charakterizovány výpovědními lhůtami. Zvláštními druhy jsou výherní vkladní knížky a cestovní vkladní knížky.

Vkladové certifikáty (listy) – představují potvrzení o vkladové skutečnosti. Vkladové listy jsou cenné papíry emitované bankami a spořitelny. Banka připočítává k nominální hodnotě certifikátu úrok, který vyplácí k celkové hodnotě až v okamžiku splatnosti.

Prémiové spoření – představuje formu vkladních knížek zvýhodněnou o stanovenou prémii s tím, že je třeba dodržet podmínky spoření po stanovenou dobu.

Vklady s pevným termínem – při těchto vkladech vkládá klient do obchodní banky (spořitelny) předem určenou částku na předem sjednanou dobu. Ve srovnání s neterminovanými vklady má tato forma úročení pro klienty výhodu vyššího úročení. Na každou úložku se uzavírá samostatná smlouva, každá úložka je samostatným vkladem. Konkrétní výši úrokové sazby stanoví bankovní ústav v rámci rozpětí stanoveného pro daný charakter vkladu v závislosti na délce úložky a výši úložky.

Vklady s výpovědní lhůtou – termínovaný vklad s výpovědní lhůtou může být sjednán jen v době uzavření smlouvy o vkladu. Vlastní konkrétní výpověď, od které se počítá výpovědní lhůta pro splatnost vkladu, může dát klient kdykoliv v době trvání smluvního vztahu a to buď na celý vklad, nebo pouze na jeho část. Tato forma uložení finančních prostředků je výhodná tím, že umožňuje:

- další pravidelné, či nepravidelné vklady
- opakovat výpověď po uplynutí sjednané doby
- vybrat část vkladu bez ztráty na sjednané úrokové sazbě

Při výběru části nebo celého vkladu před termínem, v němž výpovědní lhůta končí, případně při výběru vkladu, aniž byla uplatněna konkrétní výpovědní lhůta, krátí obchodní banka úrokový výnos z vkladu způsobem dohodnutým ve smlouvě s klientem.

Revolvingový termínovaný vklad

Revolvingové vklady jsou zpravidla jednorázové vklady na dohodnutou dobu, většinou kratší jednoho roku uzavřené za podmínek revolvingové smlouvy. Podle délky a výše vkladu je sjednána úroková sazba. U tohoto typu termínovaného vkladu lze předem dohodnout prodloužení vkladu o stejné období, jako byl první vklad, přitom závisí na dohodě s bankou, zda bude úložka zvýšena o čistý úrokový výnos a takto prodloužena, či si klient přeje převod úroků na běžný účet a jistina bude dále prodloužována ve frekvenci dané první úložkou. U revolvingového vkladu je možno, taktéž v souladu s podmínkami smlouvy úložku vypovědět, většinou však nejpozději 2 bankovní dny před vypršením lhůty úložky.

Revolving má pro klienta tu výhodu, že nemusí s bankou konzultovat další a další období termínovaného vkladu, banka neustále prodlužuje depozitum v souladu se smlouvou. Úroková sazba, kterou další depozita v řadě mají je stanovena na základě aktuální nabídky banky v příslušném období založení nového revolvingového depozita.

Termínovaný vklad vázaný

Tento termínovaný vklad má obvykle zvýhodněnou úrokovou sazbu, nelze jej však předčasně vybrat. Úrok je připisován v den splatnosti úložky.

7.2.2 Vydávání bankovních dluhopisů

Bankovní dluhopisy jsou cenným papírem, který vyjadřuje peněžitou pohledávku vlastníka vůči emitentovi (vystaviteli, bance). Podobně jako termínované vklady se i bankovní dluhopisy (certifikáty – Certificates of deposit) dělí na podle doby svojí splatnosti na krátkodobé (se splatností do 1 roku) a dlouhodobé (se splatností delší než 1 rok). Podle emitenta lze cenné papíry (depozitní certifikáty) rozdělit na:

- **Státní cenné papíry** – emitentem je stát, který zastupuje Ministerstvo financí, případně může cenné papíry vydávat Fond národního majetku. Jsou nejjistější a nejméně rizikovou investicí (například dvě emise tzv. povodňových dluhopisů apod.). Za nejbezpečnější dluhopisy na světě jsou považovány dluhopisy vydané vládou USA.
- **Cenné papíry veřejnoprávních institucí** – měst, obcí (tzv. municipální cenné papíry).
- **Soukromé cenné papíry** – vydávají je soukromé společnosti, tedy i banky. Jde o všechny druhy cenných papírů označovaných jako depozitní směnky, pokladniční poukázky, bankovní dluhopisy, vkladové certifikáty apod.

Dluhopisy mohou být vystaveny na jméno, na majitele nebo na řad. Mohou existovat v listinné i v zaknihované formě. Některé dluhopisy jsou obchodovatelné na finančních trzích, některé nikoliv – ty mohou být nabídnuty k prodeji jinému zájemci jen prostřednictvím emitující instituce (banky).

U dluhopisů rozlišujeme jejich **nominální kurs** (tj. hodnotu, která je na předmětném cenném papíru uvedena) a kterou kupující získá koupí cenného papíru od emitenta a **emisní kurs** (tj. cenu, za kterou je příslušný cenný papír emitentem nabízen). Výnos z dluhopisů je pak dán rozdílem mezi emisním kursem a nominální hodnotou cenného papíru s připočtením úrokového výnosu za příslušné období. Bankovní dluhopisy mají zpravidla vyšší úrokový výnos než termínované vklady se stejně dlouhou lhůtou splatnosti – na druhé straně však jsou úroky plynoucí z dluhopisů úročeny srážkovou daní ve výši 25 %, oproti dani 15 % u všech typů vkladů. Úročení dluhopisů je v zásadě dvojitě:

- **Dekursivní úročení** (polhůtné) – úrokový výnos se vyplácí, resp. připisuje na konci úrokovacího období, takže majiteli cenného papíru je vyplacena jistina a úroky za dobu splatnosti dluhopisu. Úroková sazba může být stanovena fixně na celou dobu splatnosti dluhopisu nebo proměnlivým způsobem – jako u některých střednědobých nebo dlouhodobých depozit – s předem pevně definovanou vazbou na referenční sazbu (PRIBOR, LIBOR apod.).
- **Anticipativní úročení** (předlhůtné) – úrokový výnos se připisuje k jistině ihned na počátku úrokovacího období. V praxi to znamená, že banka nabídne věřiteli dluhopis v nominální hodnotě například 97 tis. Kč a po roce – v den splatnosti – mu vyplatí 100 tis. Kč. Mimo jiné to znamená, že vypůjčující (dlužník, banka) nedostane od věřitele celou částku, k jejímuž navrácení se zavazuje. Náklady, které musí vynaložit dlužník na získání kapitálu (úroku), jsou tedy při stejné úrokové sazbě u anticipativního úročení vyšší než u úročení dekursivního. Z toho plyne, že čím vyšší je nominální úroková sazba u dluhopisu, tím výhodnější je úrokový výnos při anticipativním úročení pro věřitele (vkladatele) a nevýhodnější pro dlužníka (deponenta).

Pro emitující banku jsou důležité tři následující vlastnosti zdrojů získaných formou emise bankovních dluhopisů:

- **Banka získává peníze předem a na pevně stanovenou dobu** – předčasné splacení je téměř vyloučeno. Potřebuje-li věřitel peníze před lhůtou splatnosti dluhopisu, spíše volí cestu jeho prodeje na finančním trhu, je-li dluhopis obchodovatelný.
- Prostředky bankou takto získané **nebývají zařazovány mezi primární zdroje** a banka z nich nemusí odvádět povinné minimální rezervy.
- Správa dluhopisů bývá pro banku spojena s **nižšími provozními náklady** (žádné poplatky, výpisy apod.).

Pojmy k zapamatování

Běžný účet (Current account)

Sedlina

Termínované vklady (Time deposits)

Termínované vklady na pevnou lhůtu (Short-term and long-term time deposits)

Termínované vklady s výpovědní lhůtou (Time deposits with notice of withdrawal)

Spořicí účty (Savings accounts)

Spoření na vzdělání (Savings for education)

Cash pooling

Vkladní knížka (Saving book for time deposits)

Bankovní dluhopisy (Certificates of deposits)

Dekursivní úročení

Anticipativní úročení

7.3 Neutrální bankovní obchody

7.3.1 Platební styk

Základní podmínkou centralizovaného platebního styku je existence účtů klientů u bank (spořitelén) a existence účtů bank (spořitelén) u ČNB.

Banky zřizují svým klientům, tj. fyzickým a právnickým osobám účty na základě smlouvy o účtu.

Platební styk rozlišujeme na platební styk tuzemský a zahraniční, podle toho zda je platba prováděna v rámci České republiky, či do a nebo ze zahraničí.

Obě formy plateb jsou výrazně odlišné, prošly zcela jiným vývojem a mají svoje specifika, které je nutno respektovat.

Platební styk tuzemský

Pro zjednodušení vysvětlení principu fungování budou probrány pouze hladké platby, tj. jednoduché platby mezi plátcem a příjemcem platby (beneficientem).

Jak již bylo podotknuto, převody v CZK se uskutečňují prostřednictvím clearingového centra ČNB.

Klient (plátce) předkládá bance platební příkaz ke zúčtování a to formou:

- příkazu k úhradě, který sám vyhotovuje
- příkazu k inkasu, který vyhotovuje příjemce ve stanovených případech
- šeku ke zúčtování
- bankovní platební kartou

U příkazu k úhradě je klient povinen uvádět tyto skutečnosti:

- bankovní spojení příkazce (č. účtu a identifikační kód banky)
- bankovní spojení příjemce (číslo účtu a identifikační kód banky)
- částku
- označení měny
- konstantní symbol
- podpis (u fyzické osoby označení příkazce) u právnické osoby
- datum vystavení

Klient dále může uvádět na platebním příkazu další údaje, které je banka povinna účtovat a to:

- datum splatnosti
- variabilní symbol (max. 10 znaků čísel)
- specifický symbol (max. 10 znaků čísel)

Příkazy se předkládají bance na tiskopisech k tomu určených, při respektování všech předepsaných skutečností také na počítačových sestavách. Platební příkazy musí být podepsány oprávněným pracovníkem(ky) podle podpisového vzoru v bance.

Příkazy v bance jsou zúčtovávány do výše volných prostředků na běžném účtu, a to v den splatnosti. Pokud na účtu není dostatek peněžních prostředků, vrátí banka klientovi neprodleně příkaz zpět.

Přípis peněžních prostředků na účet klienta je zabezpečen nejpozději následující pracovní den po dni, kdy banka obdržela peněžní prostředky.

Pro zdárné vyplnění příkazu k úhradě je nutno znát:

- identifikační kód banky
- označení platby konstantním symbolem

Banka je povinna ve svých prostorách zveřejnit písemnou formou ceny za bankovní služby v platebním styku. Banka dohodne s klientem lhůty placení cen, např. sumárně měsíčně, čtvrtletně. Za tuzemský platební styk se platí „za položku“ u některých bank pouze za vyšlou platbu, u mnohých (zahraničních bank i za došlou tuzemskou platbu na účet). Ceny u některých bank je možno sjednat individuálně, závisí na počtu došlých a vyšlých plateb a dalších kritériích, které si banka individuálně stanovuje.

Banka po provedení zúčtování plateb informuje klienta u dohodnutých lhůtách o stavu peněžních prostředků na jeho účtu. Ve výpisu z účtu/soupisce, jsou obsaženy zejména tyto informace:

- označení klienta
- označení výpisu
- datum provedení platby/plateb
- identifikace jednotlivých položek
- počáteční a konečný zůstatek účtu

Klient si po obdržení výpisu z účtu pro svou kontrolní, informační, managerskou a účetní potřebu kontroluje:

- návaznost účtování
- správnost stavu peněžních prostředků na účtě
- správnost zúčtování plateb

Pokud neodpovídá zůstatek na účtu představám klienta, musí tento svou reklamaci nahlásit do 14 dnů po obdržení výpisu z účtu od peněžního ústavu. Klient však i poté může následně uplatňovat reklamace.

Platební styk zahraniční

O způsobu provádění zahraničních hladkých plateb je klient zpravidla informován svou bankou při otevírání účtu.

Pro úhrady do zahraničí informuje banka klienta o náležitostech platebního příkazu. Jeho přesné vyplnění je nezbytným předpokladem pro rychlé provedení platby. Formulář platby má tyto náležitosti:

- název příkazce, číslo jeho účtu
- částku, která má být placena v devize
- název devizy (viz. kód IZO: CZK, EUR., USD, CHF atd.)

- přesný název a adresa příjemce úhrady a číslo jeho účtu
- jméno a adresa peněžního ústavu příjemce
- uvedení splatnosti (zda je splatno v tuzemsku nebo cizině)
- účel úhrady
- podpis klienta (podle podpisového vzoru)

Pozn.: Forma komunikace mezi tuzemskou a zahraniční bankou je zabezpečována prostřednictvím systému SWIFT, což je mezinárodní, počítačově řízená komunikační síť určená pro výměnu zpráv mezi bankami na celém světě. Byla založena v roce 1973 v Belgii. Systém SWIFT je tedy elektronický bezdokladový přenos dat mezi bankami.

Platba je potom provedena zatížením účtu klienta a souhlasným účtováním, s bankou, na kterou je směřována. Je-li platba provedena k tíži CZK-úctu (tedy z CZK-úctu), je pro přepočítání na devizu použit kurs „deviza-prodej“. O uskutečnění platby jsme informováni výpisem z účtu, případně debetním návěstím. Můžeme banku také požádat o urychlené provedení platby, za což se platí zvláštní výlohy.

Pozn.: „Deviza - prodej“, tj. banka prodává devizu klientovi
 „Deviza - nákup“, tj. banka nakupuje devizu klientovi

Za služby za zahraniční platbu vyšlou do zahraničí i došlou ze zahraničí stanovují jednotlivé obchodní banky různé poplatky, přitom právě v této oblasti je poměrně velký rozdíl v cenách.

U zahraniční platby platíme za:

- swift (došlo, vyšlo)
- minimální poplatek za platbu, jinak např. 1,- % z hodnoty/částky do maximálního poplatku (např. 1000-3000,- CZK).

U některých zahraničních bank není poplatek nahoře omezen, je nutno s touto výlohou počítat (minimální sazba 500 CZK; dále 1,5 %).

U zahraničních plateb, pokud konvertují měnu (například platím z CZK-konta USD) a naopak, je důležité přesvědčit se, jaký kurz - tedy jak výhodný kurz CZK/USD příslušná banka má. I rozdíly v kurzech mohou u vyšší platby znamenat na celkové částce tisíce korun. Každá obchodní banka má ve vztahu ke klientovi svou vlastní politiku, tedy i tzv. spread [spred], což je odchylka od devizy střed, velmi rozděluje banky na vhodné pro zahraniční platby, či nevhodné.

7.3.2 Pokladní a směnářské operace

Pokladními operacemi jsou činnosti, které zabezpečuje v bankách sama pokladna, tedy pokladní pracovník ve vztahu ke klientovi. Za součinnosti s pracovníky přepážky jsou zabezpečeny pro klienty zejména tyto služby:

- vklady a výběry v CZK
- vklady a výběry v ostatních měnách
- nákup a prodej valut (také pro neklienty banky)
- podání šeků a jejich výplata (eurošeky, cestovní šeky atd.)

Většina těchto služeb je zpoplatněna buď paušální sazbou, či procentem provize z celkové částky, přitom je dáván minimální paušální poplatek. Banky však mají tuto službu individuálně rozlišenou ve většině bank se nezpoptatňují vklady.

Důležitým omezením pro podnikatele bývá nutnost nahlášení vyšších výběrů předem (min. 2 dny), vyšší výběry ve valutách mají lhůtu nahlášení obvykle ještě delší.

Při jakémkoli hotovostním výběru z účtu je třeba:

- znát a vyplnit číslo a název účtu, z něhož vybíráme
- vyplnit částku výběru, měnu
- zajistit podpis/y (dle podpisové karty může být nahrazeno plnou mocí v souladu se vzorem plné moci banky)
- vyplnit datum, místo
- výběrce obvykle udává: jméno, příjmení, adresu a číslo ident. průkazu

Po ověření podpisu, případně identifikace na základě plné moci a ověření krytí na účtu může dojít k výplatě v hotovosti (při nižších částkách též u přepážky).

Pro ukládání hotovosti na účet vyplníme vkladový formulář, ve kterém je uvedeno zejména:

- číslo a název účtu
- částka a měna
- podpis
- jméno, příjmení, adresa, číslo OP nebo číslo pasu

Na rozdíl od výběru můžeme ukládat i na cizí účty, bez ohledu na oprávnění, či na podpisový vzor tohoto účtu. V souladu se zákonem „o praní špinavých peněz“ je nutno od určité částky (v některých bankách vždy při vkladu), uvádět přesnou identifikaci, tj. jméno, příjmení, adresu, číslo OP.

Na pokladně, případně na přepážce banky můžete inkasovat hotovost ze své platební karty, případně šeků (euro, cestovních atd.).

Pozn.: Stejně jako jsme schopni v rámci konvertibility naší měny zasílat do zahraničí jakoukoli devizu, je možno z našeho vlastního účtu, při dostatečném krytí čerpat jakoukoli valutu. Směnární banky mají obvykle vyvěšeny kursy a měny, které je možno v pokladně vybírat. Totéž platí i opačně, na náš korunový účet můžeme vložit valuty, které banka přepočte na koruny, atd.

Platebně zúčtovací bankovní produkty

Šek

Šeky patří spolu se směnkami mezi **nejstarší vkladové produkty a nástroje bezhotovostního platebního styku**. Jejich fungování je spojeno s ukládáním hotovosti do bank na zvláštní, tzv. šekové účty. S prostředky na těchto účtech, které se nazývají **šekovatelné vklady**, mohou majitelé nebo jimi zmocněné osoby volně disponovat, tj. v tomto případě například vystavovat šeky. Takto vystavené šeky velmi vhodným způsobem plní funkci peněz, a to jen s nepatrnými omezeními a odchylkami ve srovnání se skutečnými hotovostními penězi.

Používání šeků sebou navíc přináší ještě celou řadu dalších výhod. Především není nutné u sebe nosit hotovost a krádež ještě nepodepsaných šeků bez znalosti podpisového vzoru nebo při okamžitém zablokování šekového účtu nepřináší žádné ztráty. Tyto výhody vedou ke stále rostoucí popularitě šeků a k jejich rozšířenému používání při cestování a placení v maloobchodní síti.

Šeky spolu se směnkami jsou právně upraveny zákonem č. 191/1950 Sb., směnečným a šekovým, ve znění zákona č. 29/2000 Sb. O zákoně a jeho členění platí to, co již bylo napsáno v kapitole věnované směnkám.

Zákon vychází ze všeobecně přijímaného předpokladu, že základní pojmy, tj. například vlastní pojem šek, jsou natolik známé, že je není třeba v zákoně přesně definovat. Proto definici šeku můžeme pouze odvodit (stejně jako směnky), a to například z tzv. povinných náležitostí šeku a z jeho funkcí, které jsou zákonem stanoveny. Za tohoto předpokladu můžeme říci, že **šek je cenný papír vystavený v zákonně upravené formě, kterým výstavce přikazuje jiné osob (zpravidla bance – šekovníkovi), aby oprávněnému zaplatila peněžitém obnos šekem stanovený**. V případě šekových vztahů jde tedy vždy výhradně o vztahy třístranné.

Šek je dlužnickým cenným papírem jednotlivě emitovaným, a to vždy cenným papírem zcela **krátkodobým**. Vyplyvá to jednak z charakteru šeku jako platebního nástroje a ze zákonem upravených (relativně) krátkých lhůt pro předložení šeku k proplacení.

Účastníci šekové právních vztahů

Na šeku se vyskytují osoby podepsané, tedy osoby šekově zavázané. Je nutné znát jejich postavení, neboť tím je dán rozsah práv i povinností těchto osob i ostatních osob uvedených na šeku.

- **Výstavce** je osoba, která svým jednáním, tedy vystavením šeku (emitováním) a jeho podepsáním, založila šekově právní vztah. Tato osoba přikazuje bance zaplatit sumu na šeku uvedenou ve prospěch oprávněné osoby.
- **Remitent** je první majitel šeku, tedy oprávněná osoba neboli věřitel, který je jako první oprávněn domáhat se při předložení šeku jeho proplacení. Remitent však nemusí být nutně na šeku uveden, v případě, že na šeku uveden není, jde o šek na majitele – doručitele.
- **Šekovník** je osoba, která je šekem určena k tomu, aby jej proplatila oprávněné osobě, tedy majiteli. Jde tedy o adresáta výstavcovy příkazu k placení. Šekovník je vždy osobou pouze na šeku uvedenou, není tedy žádným dlužníkem ze šeku, ani dlužníkem hlavním, ani dlužníkem vedlejším. Nemůže se tedy na šek podepsat jako jeho indosant nebo avalista. V praxi bývá šekovníkem vždy banka, která za účelem šekových obchodů vystavuje svým klientům šekové knížky.

Náležitosti šeku

Povinné náležitosti šeku podle směnečného a šekového zákona jsou:

1. **Označení, že jde o šek**, pojaté do vlastního textu listiny a vyjádřené v jazyce, ve kterém je tato listina sepsána.
2. **Bezpodmínečný příkaz zaplatit** určitou peněžitou sumu.
3. **Jméno toho, kdo má platit** (šekovníka).
4. **Údaj místa**, kde má být placeno.
5. **Datum a místo** vystavení šeku.
6. **Podpis** výstavce.

Listina, která některou z výše uvedených náležitostí postrádá, není platná jako šek s výjimkou zákonem přesně vymezených případů – například pokud není na šeku uvedeno místo, kde má být placeno, platí, že platebním místem je místo uvedené u šekovníka (banky). Je-li u šekovníka uvedeno více míst, je místem platebním místo, které je uvedeno jako první. Pokud není žádné místo uvedeno dokonce ani u šekovníka, pak je šek splatný v místě sídla banky nebo její pobočky.

Z povinných náležitostí šeku je vidět, že nezbytnou náležitostí šeku není uvedení oprávněné osoby. V případě, že oprávněná osoba není na šeku skutečně uvedena, platí, že šek je vstaven na majitele – doručitele (tzv. au porteur šek). Takový šek bude bankou proplacen tomu, kdo jej předloží. Tyto šeky jsou pak převoditelné zcela jednoduše – tradicí, tj. pouhým předáním „z ruky do ruky“. Stejně tak i šek vystavený ve prospěch určité osoby, ale současně s doložkou „nebo majiteli“ se rovněž považuje za šek na majitele – doručitele.

Šek lze s výslovnou doložkou „na řad“ (tzv. orderšek) nebo i bez této doložky vystavit konkrétně pro určitou osobu – takový šek je dále převoditelný indosamentem šeku neboli rubopisem. Naproti tomu šek vystavený pro konkrétní oprávněnou osobu s doložkou „nikoliv na řad“ (tzv. rektašek) nebo s obdobnou doložkou stejného významu je šekem na jméno této osoby a na další osobu je již dále nepřevoditelný.

Vypisování šeků je třeba věnovat náležitou pozornost. Zákon striktně nestanoví povinnost vypisovat šekovou sumu jak slovy, tak i čísly zároveň, pravidlem však je, že výše šekového penize bývá uváděna v obou těchto variantách. Zákon pamatuje i na případné nesrovnalosti ve výši šekového penize – je-li šeko-

vá suma uvedena jak slovy, tak i čísly, a neshodují-li se tyto údaje, platí suma vyjádřená slovy. Je-li šeková suma vyjádřena několikrát slovy a několikrát čísly a tyto údaje se opět neshodují, pak platí suma nejmenší. V souvislosti s vypisováním šeků je nutno mít na paměti i možnost jejich falšování. Je proto vhodné **chránit údaje o výši šekového peníže** běžně známými postupy, jako například vhodnými značkami znemožnit dopisování dalších cifer před nebo za šekovou sumu, psát jednotlivé číslice s malými mezerami mezi sebou nebo případně proškrtnout čarou (tzv. zámezovkou) zbylý a nevyužitý prostor určený k vypsání šekové sumy. Nejúčinnějším způsobem jak ochránit šek proti zfalšování však je vypisovat šekovou sumu i slovy. Proto také zákon v případně nesrovnalostí dává přednost slovnímu zápisu.

V běžné praxi se nejčastěji setkáváme s tzv. **pravidelnými šeky**. Adresátem šekového příkazu u pravidelných šeků bývá vždy peněžní ústav, tedy banka, u které má výstavce šeku (příkazce) pohledávku, se kterou je oprávněn disponovat, tj. v tomto případě vypisovat prostřednictvím šekové knížky šeky. Zákon tuto pohledávku již blíže nespecifikuje, proto předpokládáme, že se jedná ve většin případů o práva z běžného účtu. V poslední době umožňují některé banky bonitním klientům čerpání úvěru i prostřednictvím vypisování šeků, což zákon umožňuje. Disponování s úvěrovou pohledávkou a forma čerpání úvěru se v tomto případě děje po vzájemné dohodě banky a klienta a je vždy upravena úvěrovou smlouvou.

Jelikož však **šek není cenným papírem úvěrovým**, ale platebním, a k tomu **papírem krátkodobým, nepřípouští** směnečný a šekový zákon jeho **úročení**. Případné úrokové doložky však nevedou k automatické neplatnosti šeku, ale mají za důsledek jen svoji neúčinnost.

Je zřejmé, že podmínkou existence šekové právního závazku je **striktní dodržení formy** šeku tak, jak to předepisuje zákon. Nároky na šek jsou nároky vysoce formalizovanými a s výjimkou zákonem stanovených a povolených odchylek se od nich nelze odchýlit. V opačném případě by odchylky od zákona mohly vnést podstatnou nejistotu do šekových vztahů a zpochybnit tak právo majitele šeku na výplatu peněžité částky.

Převod šeku (indosament)

Zákon stanoví poměrně krátké lhůty na proplacení šeku, tj. honorování šeku od okamžiku jeho vystavení. Především tato skutečnost nečiní ze šeku cenný papír, který by měl výrazně oběžný charakter. Přesto zákon převod šeku na nového věřitele umožňuje. Při převodu (indosamentu) šeku je nutno mít na paměti skutečnost, že šek může mít podobu šeku na majitele – doručitele, šeku „na řad“ (tj. na jméno), případně šeku „nikoliv na řad“, což se samozřejmě na způsobu převodu šeku odrazí.

- **Převod šeku na doručitele** – pro převod šeku na doručitele nedává zákon žádné bližší vodítko, neboť, jak již bylo uvedeno výše, se převod šeků uskutečňuje v souladu s tradicí, tedy předáním z ruky do ruky. Rozhodující pro uplatňování šekových práv je tedy **fyzické držení** tohoto cenného papíru. Převod šeku na doručitele tradicí, tj. předáním, činí z tohoto majitele originálního vlastníka šekové listiny, který je ve svých vztazích k dlužníkovi oddělen od vztahů dlužníka a předchozích majitelů šeku, neboť ti jednoduše nejsou známi. Proto ani námitky proti předchozím majitelům nejsou přípustné.
- **Převod šeku na řad** – převod šeku na řad se uskutečňuje výhradně rubopisem (indosamentem) zapsaným na šeku. Obsahové náležitosti indosamentu, text indosační doložky ani umístění indosamentu však zákon neuvádí. V praxi se však indosament vypisuje nejčastěji na rubu šeku, tedy na opačné straně listiny, než je vyznačen platební příkaz. Z textu zákona, z funkce indosamentu a konečně i z šekové praxe je zřejmé, že řádný indosament bude muset mít zejména tyto součásti: doložku o převodu (nejčastěji „za nás na řad“), uvedení jména nabyvatele šeku (indosatáře) a samozřejmě i podpis osoby, která šek převádí (indosanta). Zákon nestanovuje dokonce ani povinnost uvádět datum převodu šeku, je však vžitou praxí jej k indosamentu připojit. Podle zákona je nepřipustné, aby k vlastnímu indosamentu byly ještě připojovány nějaké dodatečné doložky. Tyto doložky totiž podle své povahy buď způsobí svoji neplatnost nebo neplatnost celého indosamentu. Nikdy však nemohou zpochybnit platnost šeku jako cenného papíru, neboť jeho řádné vystavení a podepsání výstavcem, neboli jeho emise, založily závazkový vztah již dávno před touto indosací.

- **Převod šeku nikoliv na řad** (rektaindosament) – jde o převod šeku s doložkou „nikoliv na řad“. Účelem této nebo podobné doložky je zabránit následnému převodu šeku na nového majitele, neboli zakazuje další převod šeku v rámci zákona směnečného a šekového. I v tomto případě lze šek převést, nikoliv však už prostřednictvím ustanovení výše zmíněného zákona, ale na základě obecných ustanovení občanského zákoníku o postoupení (cesi) pohledávky. K řádnému nabytí šekové pohledávky je pak nutné, aby se nabyvatel prokázal současně jak touto smlouvou (jako nabyvacím titulem), tak i vlastním (fyzickým) držením šeku jako cenného papíru. Stejně jako všechny ostatní převody šekových práv není ani převod rektašeku podmíněn souhlasem šekového dlužníka, ale postačí mu pouze převod oznámit v okamžiku, kdy po něm bude požadováno plnění.

Mimo výše uvedené druhy indosamentů existují ještě dva možné převody šeků – tzv. blankoindosament a prokuraindosament. **Blancoindosament** (neboli nevyplněný indosament, blancoindosament) je převodem šeku bez uvedení jména konkrétního nabyvatele. Tento způsob převodu spočívá v pouhém podpisu osoby – majitele šeku na rub šeku nebo jeho přívěšek. Majitel šeku pak může doplnit indosament svým jménem nebo jménem někoho jiného, případně šek dále indosovat blancoindosamentem na určitou osobu nebo šek pouze fyzicky odevzdat třetí osobě, aniž blancoindosament vyplní.

Prokuraindosament je specifický druh indosamentu, jehož cílem je vytvořit zvláštní druh zastupování právoplatného majitele šeku jinou osobou, většinou bankou. Tímto indosamentem tedy nejsou převáděna vlastnická práva k šeku, ale prokurou oprávněná osoba (prokuroindosatář) pouze vlastním jménem předkládá šek k placení, případně nechává šek protestovat nebo uplatňuje práva věřitele v soudním řízení. V tomto případě zákon uvádí možné doložky zmocňovacího indosamentu – „hodnota k vybrání“, „k inkasu“, „in prokura“, případně jsou možné i jiné doložky stejného významu. Mimo vlastní zápis zmocňovacího rubopisu na šeku ještě banka s klientem jako s majitelem šeku uzavírá smlouvu o obstarání těchto záležitostí, nejčastěji **smlouvu o bankovním dokumentárním inkasu**.

Šekové rukojemství (aval)

Šekové právo umožňuje účinně zajistit šekovou pohledávku vůči všem majitelům šeku, tj. i vůči jeho budoucím potenciálním nabyvatelům. Při převodu šeku pak toto právo přechází vždy na nového majitele. Jde o tzv. **institut šekového rukojemství (avalu)**, ve kterém jde o jednostranné prohlášení určité osoby, která se tímto prohlášením zavazuje (vedle šekového dlužníka) uspokojit postižní práva majitele šeku v případě, že šek nebude tomuto majiteli proplacen. Šekový rukojmí je pak zavázán stejně jako ten, za koho se v šekovém rukojemství zavázal. Okruh osob, které se mohou za šekový peníz zaručit (avalistů), není prakticky omezen, dokonce to může být i osoba již na šeku podepsaná. Jedinou výjimkou je, že avalistou nemůže být šekovník – tuto výjimku nelze nikdy a za žádných okolností obejít, neboť takovýto aval by byl nesmyslný a ve smyslu zákona i neplatný.

Šekový rukojmí (avalista) přejímá ručení za určitého šekového dlužníka (avaláta). Tento dlužník musí být na šeku uveden a musí být na něm samozřejmě podepsán. Protože musí jít o dlužníka, může být takovýto **avalátem pouze výstavce šeku nebo jeho indosanti**.

Umístění písemného závazku o šekovém rukojemství není zákonem blíže určeno, může se tedy vyskytnout kdekoli na šekové listině. Rukojemství se vyznačuje slovy „jako rukojmí“ nebo jinou doložkou stejného významu, například „jako avalista“ nebo „per aval“. Zákonem není stanovena povinnost udávat osobu avaláta, tj. osobu, za kterou se rukojmí zavazuje (například „per aval za indosanta“). V případě, že takováto doložka o osobě avaláta uvedena není, platí, že se rukojemský závazek přebírá za výstavce šeku.

Avalista nemusí nutně ručit za celou výši šekového peníze, ale může výši svého **rukojemství omezit pouze na určitou část** – toto omezení je však nutno k avalizační doložce připojit (například „per aval 25 000 Kč“), protože jinak se má za to, že jde nepochybně o rukojemský závazek na celou sumu šekového peníze. Omezení rukojemství pouze na část šekového peníze je také jediným omezením šekového rukojemství, které zákon umožňuje. Ve všech ostatních ohledech musí však být aval, resp. podpis avalisty naprosto **bezpodmí-**

nečný. Jestliže se na šek podepíše s nějakými výhradami nebo podmínkami, pak má tato skutečnost nutně za následek, že se ve skutečnosti šekově nezavazuje a jeho šekové rukojemství je neplatné.

Počet avalistů na šeku není nijak omezen a je tedy zřejmé, že jich na šeku může být i více. V závislosti na znění avalizační doložky pak může mít například každý dlužník svého avalistu, nebo může mít jeden dlužník větší počet avalistů. Šekové rukojemství avalistů se může doplňovat, to znamená, že každý z nich může ručit pouze za část šekového peníze nebo naopak může více avalistů ručit za šekový peníz současně. Vždy však půjde ve vztahu k majiteli šeku o samostatné dlužníky a bude jen věcí tohoto majitele, na kterého dlužníka se v případném postihu obrátí. V případě, že šekový rukojmí šek skutečně zaplatí, pak podle zákona nabývá tento avalista práv proti tomu, za koho se zaručil, a proti všem, kdož jsou této osobě šekově zavázáni (tj. výstavce šeku a předchozí indosanti).

Křížované šeky

Křížování (krosování) šeků je zvláštním institutem šekového práva, kterým lze **omezit okruh subjektů, jimž může být šek proplacen.** Křížovat šek má právo výstavce šeku (za tímto účelem může použít formuláře, které jsou již jako křížované předem upraveny), tak i každý z jeho dalších majitelů, kteří získali šek indosamentem. Je-li šek již jednou křížován, nabývá nezvratně a definitivně povahy křížovaného šeku a nelze jej už žádným úkonem (například škrtnutím křížování nebo nějakou zvláštní doložkou) tohoto křížování zbavit. Po stránce grafické spočívá křížování šeků ve dvou rovnoběžných čarách vedoucích na líci šeku (bližší dikci, například směr čar nebo jejich tloušťku už zákon neuvádí). Současná šeková praxe se ustálila na používání dvou rovnoběžných čar vedoucích úhlopříčně od jednoho rohu šeku k druhému. V závislosti na údajích, které se vpisují mezi tyto křížování (čáry), je pak omezen okruh osob, kterým může být šekový peníz vyplacen. Proto také zákon rozlišuje tzv. **křížování všeobecné a křížování zvláštní.**

- **Křížování všeobecné** – tento druh křížování spočívá pouze ve vyznačení dvou výše uvedených čar na líci šeku, nebo je mezi tyto rovnoběžky ještě vepsána obecná doložka „peněžní ústav, „banka“ apod., aniž by ovšem byla konkrétní banka blíže označena a specifikována. Takovýto všeobecně křížovaný šek může být zaplacen šekovníkem pouze bance (jakékoliv) nebo svému klientovi (klientem se pro tento účel rozumí osoba, kterou banka skrze poskytování bankovních služeb zná a které zpravidla vede účet.
- **Křížování zvláštní** – grafická podoba zvláštního křížování spočívá rovněž v provedení dvou rovnoběžných čar na líci šeku, musí však již mezi nimi být uvedeno jméno konkrétní banky. Tento šek může být šekovníkem zaplacen pouze této bance, a pokud by šekovník byl sám touto bankou, pak pouze klientovi této banky. Po uvedení šeku do oběhu může být kterýmkoliv z aktuálních majitelů šeku změněno křížování z křížování všeobecného na křížování zvláštní tím, že mezi křížovací čáry je tímto majitelem doplněno jméno konkrétní banky. Opačný postup však možný není. Tedy v případě, že byl šek křížován zvláštně (ať už při jeho vystavení nebo později změnou křížování z křížování všeobecného na křížování zvláštní), není možné jej již účinně změnit na šek křížovaný všeobecně. Na případné škrtnání jména banky se nepřihlíží a na šek jako listinu nemá žádný vliv (tj. šek zůstává v platnosti).

Účinky křížování šeku souvisejí především s možností jeho placení, resp. s omezením okruhu osob, kterým může být šekový peníz vyplacen. S tím souvisí i faktické omezení jeho převoditelnosti, neboť nabývání šeku osobou, která na základě křížování není oprávněna předložit šek k proplacení, je nesmyslné. Jedinou možností takového nabyvatele je převést šek na další osobu, tedy na takovou osobu, která již oprávnění k proplacení šeku má. Proto je **při převodu šeku nutno věnovat křížování prvořadou pozornost.** U šeku křížovaného všeobecně má význam jen jeho převod na banku nebo klienta šekovníka, u šeku křížovaného zvláštně jen na křížováním označenou banku, a je-li šekovník sám touto bankou, pak jen na jejího klienta.

Zúčtovací šeky

Podle směnečného a šekového zákona může výstavce šeku i každý jeho následující majitel zamezit výplatě šeku v hotovosti a omezit ji pouze na výplatu bezhotovostním převodem. Děje se tak zúčtovací

doložkou, která se vyznačuje zásadně na líci šeku, a to samostatně **úhlopříčným zápisem mimo vlastní text šekové listiny**. Zákonem je uváděna doložka „jen k zúčtování“, přípustné jsou ale i jiné doložky stejného významu, například „šek k zúčtování“.

Podobně jako u šeku křížovaného není možno ani u šeku zúčtovacího tuto doložku zpětně odejmout, neboť všechny pokusy o škrtnání této doložky platí za neprovedené a není k nim přihlíženo. V praxi se setkáváme s tím, že šek jako zúčtovací šek bývá vystavován již na počátku samotným výstavcem. Za tímto účelem se používají formuláře, které již předem obsahují zúčtovací doložku a vzhledem k neúčinnosti škrtnání této doložky na nich jiný šek než zúčtovací ani nelze vystavit.

Předložení a placení šeku

Podle zákona je šek **splatný vždy na viděnou, tedy v okamžiku jeho předložení**. Z této zásady nelze učinit žádné výjimky a jakákoliv jiná splatnost je proto vyloučena. Případné doložky udávající odlišnou splatnost šeku však existenci šeku jako cenného papíru neruší, jsou pouze neplatné a není k nim přihlíženo. Splatnost šeku má tedy v rukou jeho majitel, který sám určí, kdy bude šek předložen k proplacení oprávněné osobě – šekovníkovi.

Je však zřejmé, že dispoziční právo majitele šeku nemůže být z časového hlediska neomezené. Zákon proto určuje konečnou lhůtu, do kdy musí být šek předložen k proplacení. Z hlediska těchto lhůt (všechny lhůty běží ode dne vystavení) rozlišujeme šeky vnitrostátní, mezistátní a mezikontinentální.

- **Šek vnitrostátní** – je šek, který je vystaven a je současně splatný v témže státě, je nutno **předložit k proplacení do 8 dní**. Do této skupiny patří samozřejmě všechny šeky tuzemské.
- **Šek mezistátní** – je šek, který je vystaven v jiném státě, než je stát, kde se nachází platební místo, ale současně se obě místa nacházejí na jednom kontinentě. **Lhůta pro předložení těchto šeků je 20 dní**. Zákon připouští drobnou výjimku v geografické relaci mezi evropskými státy a některými středomořskými státy, které se však už ve skutečnosti nachází na jiném kontinentě, například v Severní Africe. I takové šeky jsou posuzovány jako mezistátní a nikoliv jako šeky mezikontinentální, a platí pro ně lhůta 20 dní.
- **Šek mezikontinentální** – je šek, který je splatný na jiném kontinentě, než je kontinent, kde byl šek vystaven. **Lhůtu pro předložení šeku k proplacení stanovuje zákon na 70 dní**. Výše uvedená ustanovení o splatnosti šeků nejsou zcela jasná v případě, že se jeden stát nachází na více kontinentech (Rusko, USA, zámořská území evropských států apod.). Rozdíly v časových relacích pro předložení šeku vnitrostátního (8 dní) a mezikontinentálního (70 dní) jsou totiž značné. Dvojí výklad těchto nejasností je však již většinou odstraněn dodatečnou národní legislativní úpravou.

Ve lhůtě stanovené zákonem pro ten který typ šeku se šek předkládá určené osobě, tj. šekovníkovi k proplacení. Osobou, která je oprávněna šek k proplacení předložit, je u šeku na doručitele pouze osoba vlastnící tento šek a u šeku na jméno pouze osoba na šeku uvedená, tj. osoba, které šek tzv. svědčí například na základě indosamentu. Podle zákona se může **prezentace šeku k proplacení udát pouze v pracovní den**. Smysl tohoto ustanovení pramení pravděpodobně z toho, že šek je cenný papír obchodního a platebního charakteru, proto se dispozice s ním za účelem výplaty šekového peníze omezuje pouze na pracovní dny.

Zaplacením šeku při jeho prezentaci zaniká celý šekový závazek vůči výstavci i vůči všem nepřímým dlužníkům. Při výplatě šeku má šekovník právo na vydání šeku opatřeného potvrzením majitele o jeho zaplacení. Šekovník tím šek stahuje z oběhu a zabraňuje tomu, aby se šekem mohl disponovat někdo jiný, případně jej ještě opakovaně předkládat k proplacení. Podle zákona však **nesmí majitel šeku odmítnout placení pouze částečně**. Tím však šeková obligace trvá i nadále, a to v rozsahu, v jakém nebyl šekový peníz majiteli šeku vyplacen. Při částečném plnění je také zřejmé, že majitel šeku není povinen vydávat šek šekovníkovi, neboť by vydal z ruky cenný papír, který fyzicky osvědčuje jeho práva. Současně má však šekovník právo na to, aby tato částečná výplata byla na šeku vyznačena, a má právo na vydání potvrzení o částečném zaplacení. Částečná kvittance uvedená na šeku může mimo jiné zabránit tomu, aby v případě indosamentu **šeku nebyl uveden jeho nový nabyvatel v omyl co do výše šekového peníze**.

Cash Letter System

Cash letter systém se používá v **mezibankovním zúčtování šeků**.

Banka, ve které žádá majitel šeku šek proplatit zasílá partnerské bance (šekovníkovi) najednou všechny šeky, které jsou na ni vystaveny a žádá ji o dobropis částky, kterou dané šeky představují. Šekovník provede dobropis této částky okamžitě, ale s výhradou možného storna. Jde tedy pouze o podmíněný dobropis, který se stane definitivním po uplynutí dohodnuté lhůty. V této lhůtě šekovník zpracovává jednotlivé šeky, a pokud některý z nich nemůže být proplacen (většinou z důvodu nekrytí), stornuje příslušnou sumu z účtu partnerské banky.

Tento způsob zúčtování šeků je velmi jednoduchý a celý systém zpracování šeků značně zrychluje. Cash Letter Systém používají banky i ve vztahu ke svým pobočkám a také ve vztahu k některým klientům. Součástí Cash Letter Systému je i většina českých bank, které mimo tyto služby poskytují v oblasti šeků ještě eskont bankovních šeků (bank cheque discounting), nezávazné inkaso šeků tuzemských a zahraničních bank a soukromých šeků (non-binding collection of cheques drawn by domestic or foreign banks and private cheques) a vydávání šeků k běžným účtům v Kč (issue of cheques to current accounts in CZK).

Postih pro neplacení šeku

V případě, že šek nebyl v celé výši nebo jen v části šekového peníze zaplacen, může majitel šeku vykonat tzv. **šekový postih**. Tento šek může vést proti indosantům, výstavci a jiným šekově zavázaným osobám. Touto osobou může být například avalista, který se za šek zaručil. Všechny tyto uvedené osoby svým podpisem ztvrdily, že zaplatí šekový peníz v nouzi, tj. při jeho nezaplacení (dishonoraci) šekovníkem.

Proti těmto osobám (postižníkům) vede postih osoba oprávněná. Touto osobou je buď majitel šeku, nebo ten, kdo již na základě předešlého postihu sám jako postižník šek vyplatil. Aby bylo možno tento postih účinně provést, je bezpodmínečně nutné deklarovat odepření placení šeku buď **protestem (veřejnou listinou)**, nebo alternativně k tomu **písemným a datovaným prohlášením šekovníka (banky)** napsaným na šeku a doplněným údajem o dni předložení šeku k placení. Tento protest nebo písemné prohlášení šekovníka (pokud se jej podaří získat) musí být učiněny dříve, než uplyne lhůta k předložení šeku k proplacení (8 dní, 20 dní nebo 70 dní). Pokud je šek předložen k proplacení v poslední den lhůty k předložení, je možno zajistit protest nebo písemné prohlášení šekovníka ještě v následující pracovní den. V případě, že majitel šeku nabyl šek indosamentem, musí dát zprávu o odepření zaplacení šeku svému indosantovi a výstavci šeku do čtyř pracovních dní následujících po dni protestu.

Povinnosti vykonat protest v uvedené lhůtě nebo vyžadovat písemné prohlášení šekovníka se může majitel šeku zprostit výslovnou doložkou „**bez protestu**“, „**bez útrat**“ apod., jak mu to zákon umožňuje. Jestliže je na šeku tato doložka napsána, postačuje k řádnému výkonu postihu pouze samotná marná prezentace šeku. Tato doložka svým zjednodušením ve prospěch majitele šeku zlepšuje jeho postavení a naopak zhoršuje postavení šekových dlužníků.

I když je touto doložkou majitel šeku zbaven povinnosti šek protestovat v případě jeho nezaplacení, nic mu samozřejmě nebrání nechat si i tak šek protestovat nebo si alternativně opatřit písemné prohlášení šekovníka. Důsledkem jeho iniciativy ale bude, že náklady spojené s protestem nebude moci v rámci útrat přenést na postižní dlužníky, ale ponese je sám (odtud název doložky „bez útrat“).

Na základě uplatnění postihového práva může majitel šeku žádat:

- **Šekový peníz**, resp. část šekového peníze, pokud nebyl šek zcela zaplacen.
- **Úrok ve výši 6 %** od doby splatnosti do zaplacení. Ačkoliv je úročení šeku podle zákona zakázáno, úročení v rámci uplatňovaného postižního práva je tímto ustanovením povoleno. Sazba ve výši 6 % je sazba zákonná a nemůže být žádnou doložkou zvýšena nebo snížena. To ale nebrání účastníkům šekového vztahu dohodnout si další úročení (například z prodlení), avšak tyto úroky již nemohou být součástí šekové obligace.

- **Útraty protestu** i další útraty s ním spojené (například notářská odměna, cestovní výdaje apod.).
- **Provizi ve výši 1/3 % z výše šekového peníze** (zde zákon umožňuje stanovit i nižší výši provize).

Podstatou protestu je to, že protestující orgán ověří **skutečnost, že šek po řádném předložení ve lhůtě pro protest nebyl šekovníkem skutečně zaplacen**. Těmito orgány jsou podle zákona **soudy, notáři a místní národní výbory**, resp. podle zákona o **obcích, městech a městských částech**. Volba některého z těchto orgánů je pouze věcí majitele šeku, neboť jejich postavení je rovnocenné a na účinek protestu nemá žádný vliv.

Stane se tak tím, že sám protestující orgán šek opět prezentuje šekovníkovi k zaplacení, tedy zopakuje stejný postup, který před ním již učinil majitel šeku ve lhůtě stanovené zákonem pro splatnost šeku. Smyslem protestu je tedy úředně ověřit, že šek nebyl ani po výzvě zaplacen. Protestující orgán nezkontroluje ani případné námitky šekovníka proti šeku nebo proti jeho majiteli, neboť zásadní skutečností pro protest je pouze zaplacení, resp. nezaplacení šeku.

V případě, že výzva protestujícího orgánu není účinná, sepisuje tento orgán tzv. protestní listinu, která je vlastně záznamem tohoto úředního zjištění. V protestní listině je nezbytné uvést následující údaje:

- Jméno toho, pro koho a proti komu se protest činí.
- Údaj o tom, že ten, proti komu byl protest veden, byl bez výsledku vyzván k šekovému plnění, nebo že ho nebylo možno zastihnout.
- Údaj o místě a datu, kdy došlo k výzvě k šekovému plnění.
- Doslovný opis šeku se všemi indosamenty a poznámkami, resp. ověřená fotokopie šeku.
- Podpis protestujícího orgánu s úředním razítkem.
- Mimo vlastní protestní listinu je protestující orgán povinen vyznačit tzv. protestační doložku i na vlastním šeku.

Vymáhání šeků

Tradičním nástrojem soudního rozhodnutí o šekových nárocích je tzv. **šekový platební rozkaz**, který upravuje § 175 občanského soudního řádu (o.s.ř.). Pro věřitele představuje reálnou možnost dosáhnout poměrně rychle vykonatelného soudního rozhodnutí. Základním předpokladem je zahájení soudního řízení, tj. podání žaloby, která musí obsahovat už i návrh žalobce, **aby soud rozhodl formou šekového platebního rozkazu**. Dalším předpokladem je doložení originálu šeku a dalších listin. Soud zde bude trvat na tom, aby šlo o originál šeku, neboť opisy i fotokopie (neověřené, ale i ověřené) jsou nepřijatelné. Proto majitel šeku nezbyvá, než originál šeku soudu odevzdat a po dobu trvání řízení se jej vzdát. Originál šeku soudy vracejí vždy až v okamžiku, kdy o věci rozhodnou. Mezi další listiny, které se soudu předkládají patří samozřejmě i protestní listina (výjimku tvoří pouze šeky, které byly opatřeny doložkou „bez protestu“, „bez útrat“, které zbavují majitele šeku povinnosti protest provést). Součástí přiložených dokumentů mohou být i jiné listiny, například smlouva o postoupení pohledávky (cesi pohledávky) v případě, že došlo k nabytí šeku rektaindosamentem.

Soud v rámci šekového řízení zásadně **nezkontroluje otázky, které nemají přímou souvislost se šekem jako s listinným cenným papírem**, resp. s celou šekovou obligací, například důvody jeho vystavení, obchodní vztahy mezi stranami a jiné souvislosti, které by se šekem hmotně přímo nesouvisely.

Jsou-li ze strany navrhovatele splněny všechny předpoklady a nebrání-li tomu překážky, vydá soud **šekový platební rozkaz**. Podstatou šekového platebního rozkazu je, že jeho prostřednictvím soud ukládá odpůrci (případně více odpůrcům), aby podle tohoto rozkazu **do tří dnů** od jeho doručení zaplatili majiteli šeku šekovou sumu a případně příslušenství určené soudem.

Pojmy k zapamatování

Výstavce šeku, remitent šeku, šekovník
Au porteur šek
Orderšek
Rektašek
Pravidelný šek
Indosament šeku
Aval šeku, avalista, avalát
Křížování (krosování) šeků
Šek vnitrostátní, mezistátní a mezikontinentální
Cash Letter System
Protestování šeku
Šekový platební rozkaz

7.3.3 Platební karty

Kreditní karty představují bezhotovostní metodu plateb za nákup zboží nebo služeb, umožňují výběry hotovosti u bankomatů případně v bankách. Obecně jsou kreditní karty zákaznické (vydávány pro zákazníky obchodními domy, obchodními organizacemi a jsou použitelné jen u těchto firem), univerzální a bankovní. V této kapitole se budeme zabývat pouze bankovními platebními kartami.

Platební karty se vydávají jako karty osobní a služební. Osobní karty jsou vydávány k účtům fyzických osob a slouží k nákupu zboží a služeb a výběru hotovosti pro osobní potřebu. Služební karty jsou vydávány k účtům právnických osob a fyzických osob – podnikatelů a jsou určeny pro provádění úhrad služebních a obchodních výdajů.

Principiálně jsou karty kreditní a debetní podle toho, zda držitel může při čerpání prostředků využít úvěr (kredit), přidělený jemu bankou nebo jestli čerpá pouze z kladného zůstatku účtu svoje peněžní prostředky, což charakterizuje debetní kartu. V České republice jsou v drtivé většině vydávány, vzhledem k opatrnosti bank a prozatím nepříliš vysoké obecné bonitě a kreditu jak fyzických, tak i právnických osob, platební karty debetní.

Výhody platebních karet:

- přístup k hotovosti 24 hodin denně
- umožňují bezhotovostní nákup zboží nebo služeb
- je omezeno riziko zneužití po ztrátě
- nejsou nutné převody podle směnných kursů
- peníze na účtě jsou mezi datem nakoupení a datem zatížení účtu zpravidla úročeny
- jsou použitelné po celém světě
- umožňují volitelné cestovní a úrazové pojištění

Nevýhody platebních karet:

- karta není přenosná
- vyšší úroveň ročního poplatku, vesměs vyšší poplatky při výběrech hotovosti při ATM
- karta se nepřijímá všude
- může dojít k nekontrolovanému nákupu

Nejčastěji vydávanými platebními kartami u nás jsou:

EUROCARD/MASTERCARD, VISA, EC/MAESTRO, CIRRUS, případně lokální platební karty vydané pro použití v síti bankomatů příslušné banky.

O vydání karty žádá majitel účtu; se souhlasem majitele účtu může o kartu požádat i jiná osoba. Majitel účtu tím dává souhlas k tomu, aby banka prováděla zúčtování všech plateb realizovaných kartou inkasem z účtu.

Pro správnou funkci karty dohodne banka s klientem limit pro čerpání na kartě (denní, týdenní) a druh zajištění na kartě (určitou výši prostředků na běžném účtu, či depozitem). Banka zašle držiteli karty na určenou adresu oznámení, které obsahuje PIN (osobní identifikační číslo). PIN je znám pouze držiteli karty, není dovoleno PIN poznamenávat na kartu, uchovávat jej společně s kartou nebo sdělovat jej jiným osobám. Kartu přebírá držitel osobně, její platnost je uvedena přímo na kartě a to do posledního dne měsíce a roku, např. 3/2002 znamená platnost do 31.03. 2002. Na platební kartu není právní nárok, banka nemusí žadateli o kartu sdělit důvod zamítnutí žádosti.

Kartou je její držitel oprávněn provádět transakce pouze v rámci finančního limitu dohodnutého s bankou.

Poplatky za služby prováděné kartou:

- za zřízení karty (roční, popřípadě víceletý poplatek)
- za výběry hotovosti na ATM v ČR
- za výběry hotovosti na ATM v cizině

Pozn.: Při platbě u obchodníka, v restauraci, hotelu atd. se poplatek neplatí.

7.3.4 Dokumentární platby

Kromě hladkých plateb, kdy mezi bankami prodávajícího a kupujícího proběhne elektronickou formou běžná platba z účtu na účet existují tzv. dokumentární platby jejichž typ, forma a charakteristika je dána předkládáním dohodnutých dokumentů mezi bankami plátce a příjemce platby.

Dokumentární platby jsou koncepčně děleny na:

- dokumentární inkasa (vývozní a dovozní) a
- dokumentární akreditivy

Dokumentární inkaso je formou platebního styku, při které je vydání dokumentů a tedy i zboží podmíněno zaplacením akceptační směnky, nebo splněním jiných podmínek. Použití dokumentárního inkasa je vhodné především v případech, kdy podavatel (vývozce) není ochoten dodat zboží proti úhradě hladkým platem, ale nemá potřebu zajišťujícího instrumentu, jakým je dokumentární akreditiv. Dokumentární inkaso představuje větší jistotu než přímá úhrada, protože dovozce se nedostane ke zboží dříve, než zaplatí, akceptuje směnku nebo splní jiné inkasní podmínky.

Dokumentární inkaso nás nechrání od neplacení odběratelem, proto tohoto platebního prostředku využíváme v těchto případech:

- dodavatel nemá pochybnost o schopnosti odběratele zaplatit,
- politické, hospodářské a právní prostředí země dovozce je považováno za stabilní

Vývozní dokumentární inkaso lze charakterizovat těmito kroky:

a) Stanovení inkasních podmínek

podmínky jsou specifikovány v kontraktu, smlouvě,

b) Inkasní příkaz a odeslání dokumentů

Po podepsání kontraktu odešle dodavatel/vývozce zboží speditérovi k dispozici bance odběratele. Zboží může být se souhlasem banky i zasláno přímo na adresu banky odběratele. Současně dodavatel shromáždí potřebné dokumenty (faktury, dopravní doklad, pojistku, osvědčení o původu zboží atd.) a předá je své bance společně s inkasním příkazem. Vysílající banka odešle dokumenty společně s potřebnými instrukcemi inkasní bance, tj. bance odběratele.

c) Předložení dokumentů a úhrada

Předkládající banka informuje kupujícího o příchodu dokumentů a sděluje mu podmínky jejich vydání. Kupující zaplatí (případně akceptuje směnku) a obdrží dokumenty. Inkasní banka (banka dovozce) poukáže inkasovanou částku vysílající bance, která ji připsá na účet dodavatele zboží.

Podkladem pro realizaci vývozního dokumentárního inkasa je příkaz k provedení inkasa. V příkazu, který je nejlépe vyplňovat s bankovním pracovníkem jsou tyto oblasti, které musí být zcela přesně specifikovány:

- adresa odběratele (dovozce) trasáta
- název a adresa inkasní banky
- platební podmínka
- dokumenty (konosament, vydací list, skladní list)
- směnka (směnka vystavená na trasáta)
- podpůrná adresa (zástupce příkazce)
- odměny a výlohy banky
- úhrada
- podpis

Dovozní dokumentární inkaso

Dokumentární inkaso jako nástroj platebního styku u dovozu představuje nakládání banky s dokumenty na podkladě přijatých instrukcí zahraničního příkazce (tj. banky nebo dodavatele) za účelem zaplacení, obstarání přijetí /akceptace/ nebo vydání dokumentů na podkladě jiných podmínek. Smlouvou o bankovním dokumentárním inkasu se tedy zavazuje tuzemská banka vydat dlužníku dokumenty opravňující nakládat se zbožím nebo jiné doklady, které jí byly svěřeny příkazcem, bude-li při jejich vydání zaplacená určitá částka nebo proveden jiný inkasní úkon. Dispozici se zbožím má tedy dodavatel zajištěnu až do splnění podmínek uvedených v dokumentárním inkasu.

Dokumentární akreditiv

Dokumentární akreditiv je písemný závazek banky vystavený na základě žádosti klienta (příkazce, kupujícího), že poskytne třetí osobě nebo na její řád plnění (platbu, jestliže budou do určité doby splněny akreditivní podmínky).

Hlavní výhody dokumentárního akreditivu spočívají v tom, že:

- a) zajišťují prodávajícímu zaplacení zboží, splní-li všechny akreditivem předepsané podmínky
- b) zajišťuje kupujícímu, že výplata bude provedena až po splnění podmínek předepsaných akreditivem.

Výhody akreditivu mohou být značně oslabeny nebo úplně zmařeny nedodržením podmínek. Příjemce platby se tak vystavuje nebezpečí, že dokumenty nebudou převzaty a akreditiv proplacen.

Nevýhodou akreditivu může být i ta skutečnost, že kupujícímu váže předem finanční prostředky, obvykle i akreditivní výlohy jsou vyšší, jak u dokumentárního inkasa.

Účastníky transakce na bázi dokumentárního akreditivu v jeho nejjednodušší podobě jsou tři strany - žadatel o akreditiv (příkazce, kupující importér), banka otevírající akreditiv a beneficiant (prodávající exportér).

Akreditiv, (kterých je velké množství druhů) odvolatelný, neodvolatelný, nepotvrzený, potvrzený, převoditelný atd. je velmi složitý bankovní platební nástroj, kromě spousty uzancí daných pravidly incoterms

je nutno s příslušným bankovním specialistou odkonzultovat podmínky kontraktu, dodávky, platební podmínky atd., nejvhodnější druh akreditivu, protože jen při splnění všech dokumentárních podmínek banky zajistí platbu za zboží, či službu.

Platnost akreditivu končí jeho vyčerpáním, zrušením (odvolatelného akreditivu) nebo uplynutím stanovené doby platnosti (projitím lhůty).

Pro orientaci uvedeme dodací podmínky INCOTERMS 2000, které jsou uzanci především v podmínkách zahraničního obchodu, tedy v oblasti dokumentárních plateb:

INCOTERMS 2000:

EXW EX WORKS – ze závodu + název místa

FCA FREE CARRIER – vyplacené dopravci + název místa

FAS FREE ALONGSIDE SHIP – vyplacené k boku lodi + název přístavu nalodění

FOB FREE ON BOARD – vyplaceně loď + název přístavu nalodění

CFR COST AND FREIGHT – náklady na přepravné + název přístavu určení

CIF COST, INSURANCE AND FREIGHT – náklady, pojištění a přepravné + název místa určení

CPT CARRIAGE PAID TO – přeprava placena do + název místa určení

CIP CARRIAGE AND INSURANCE PAID TO – přepravné a pojištění placeno do + název místa určení

DAF DELIVERD AT FRONTIER – s dodáním na hranici + název místa

DES DELIVERD EX SHIP – s dodáním z lodi + název přístavu určení

DEQ DELIVERD EX QUAY – s dodáním z mola + název přístavu určení

DDU DELIVERD DUTY UNPAID – s dodáním, clo neplaceno + název místa určení

DDP DELIVERD DUTY PAID – s dodáním, clo placeno + název místa určení

7.4 Alternativní formy financování

Faktoring a forfaiting

Finanční trh nabízí dnes celou řadu produktů, které mohou být alternativou k úvěrovému financování. Mimo to nabízejí tyto obchody ještě celou řadu dalších výhod, jako například dohled nad správou a inkasem pohledávek, celkově nižší úrokové sazby, všeobecně nižší požadované zajištění a především pak rychlost a flexibilitu služeb. K nejvýznamnějším a nejvíce používaným nástrojům patří **faktoring a forfaiting**.

7.4.1 Faktoring

Faktoring je moderní forma bezhotovostního financování, která spočívá ve smluvně sjednaném odkupu krátkodobých pohledávek faktoringovou společností, tzv. **faktorem** (může jím být i banka). Je ideální metodou k **zajištění inkasa pohledávek a ke krytí rizik** s nimi spojených.

Smlouva o faktoringu pohledávek může být mezi podnikatelem a faktoringovou společností uzavřena **bez tzv. regresu** (tj. bez zpětného postihu na prodávajícího) nebo **s regresem** (se zpětným postihem na prodávajícího). Faktoringová smlouva bez regresu znamená, že ručení za případné neplnění ze strany dlužníka (kupujícího) v důsledku jeho platební neschopnosti uhradit svoje finanční závazky přebírá v plné míře faktoringová společnost (banka). Podnik je tak zcela mimo jakékoliv nebezpečí vzniku nedobytných pohledávek, neboť jejich inkaso od dlužníka je výhradně starostí faktoringové společnosti. Naopak faktoring s regresem znamená, že ručení za případné neplnění platební povinnosti kupujícího zůstává v plné míře na podniku jako prodávajícím. V tomto případě má faktoring pouze formu překlenovacího nebo

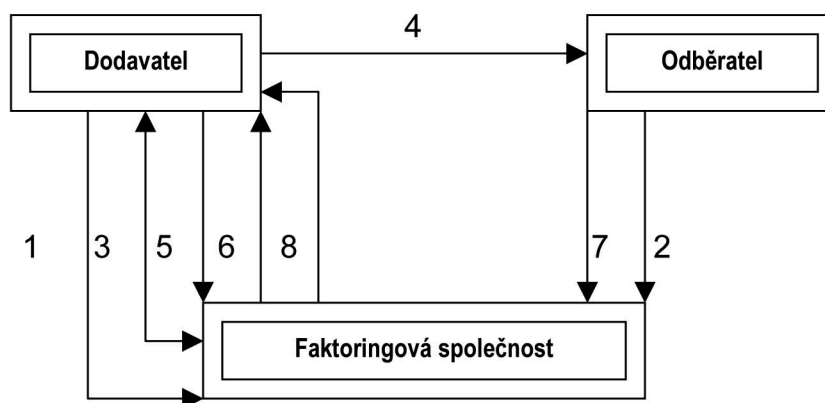
kontokorentního úvěru a podnik i nadále zodpovídá za zaplacení pohledávky dlužníkem. Snaha podniků o stoprocentní zajištění rizika vyplývajícího z obchodní činnosti ukazuje, že i přes svoji vyšší nákladovost je v České republice až 95 % všech faktoringových smluv uzavíráno bez regresu.

Předpoklady pro faktoring pohledávek

K využití výhod a možností, které faktoring nabízí, bývá nezbytné, aby firma i charakter její obchodní činnosti splňovaly následující kritéria:

- Podnik má **pravidelné a dlouhodobě se opakující** prodeje vybranému kupujícímu (odběrateli).
- Podnik je vůči tomuto kupujícímu **přímým prodávajícím**, tj. mezi něj a kupujícího již nevstupují žádné jiné distribuční kanály.
- V případě zahraničního faktoringu je úhrada faktur kupujícím prováděna tzv. **hladkou platbou**.
- Dohodnutá smluvní doba splatnosti faktur se většinou pohybuje v intervalu **14 až 90 dní**.
- Ze strany kupujícího nedocházelo a nedochází k **podstatnému prodlení** v úhradě faktur.
- Obrat vzájemného obchodu mezi prodávajícím a kupujícím **pravidelně dosahuje určitého objemu**. Konkrétní výše se u jednotlivých faktoringových společností liší a pohybuje se od dolní hranice 100 tis. až 1 mil. Kč měsíčně.

Průběh faktoringové operace (schéma č. 3):

1 - **Žádost dodavatele o faktoring pohledávek** - v žádosti musí podnik specifikovat předmět kontraktu, druh výrobku nebo služby, dodací a platební podmínky plánovaného obchodu, jeho předpokládanou výši, termín apod. Stejně tak musí podrobně specifikovat i odběratelskou firmu, její platební morálku za uplynulé období (nejčastěji 2 roky), objem pohledávek (před splatností a po splatnosti), které za ní podnik má a řadu dalších, dle možností dostupných, ekonomických údajů.

2 - **Vyhodnocení bonity odběratele** - faktoringová společnost vyhodnotí bonitu odběratele jako svého potenciálního dlužníka (v případě faktoringu bez regresu). Banky se snaží mj. zajistit si bankovní informace a dotazují se přímo i odběratele samotného.

3 - **Uzavření smlouvy o faktoringu** - v případě kladného vyhodnocení bonity odběratele uzavírá faktoringová společnost smlouvu s dodavatelem o faktoringu pohledávek. Vždy bývá specifikováno, zda se jedná o faktoring bez regresu nebo s regresem, výše faktoringového poplatku a úrokové sazby a období, na které se faktoring sjednává, spolu s přesným vymezením obchodního případu a subjektu odběratele.

4 - **Dodávka zboží a vystavení faktury** - po podepsání faktoringové smlouvy je zboží dodáno odběrateli s upozorněním, že do data splatnosti faktury je třeba zaplatit **nikoliv** dodavateli, ale faktoringové společnosti.

5 - **Cese (postoupení) pohledávky** - faktura spolu s ostatními dokumenty je dodavatelem postoupena na faktoringovou společnost.

6 - **Předfinancování** - po postoupení pohledávky bývá dodavatel faktoringovou společností promptně předfinancován (většinou už do dvou dní) tzv. zálohovou platbou, jejíž výše se u jednotlivých společností liší a pohybuje se v rozmezí 75 až 95 % hodnoty obchodního kontraktu.

7 - **Platba odběratele** - ve lhůtě dohodnuté v obchodním kontraktu a uvedené na faktuře platí odběratel na účet faktoringové společnosti.

8 - **Úhrada zbylé části pohledávky** - v závislosti na objemu zálohové platby doplácí faktoringová společnost zbylou část objemu dodávky (5 až 25 %) na účet dodavatele.

Náklady faktoringu pro dodavatele

Celkové náklady faktoringu závisí na rozsahu funkcí a činností, které dodavatel využívá a které pro něj faktoringová společnost vykonává. Tyto náklady se skládají ze dvou částí - faktoringového poplatku a nákladového úroku.

Faktoringový poplatek se skládá ze dvou složek - rizikové a administrativní, které dohromady ovlivňují celkovou výši faktoringového poplatku. Výše rizikové složky vyplývá z převzetí rizika platební neschopnosti odběratele faktoringovou společností. Závisí na bonitě odběratele, jeho dřívější platební morálce, případně na objemu závazků po lhůtě splatnosti apod. Druhá složka - administrativní - je dána rozsahem, objemem a pracností administrativních a dalších činností, které jsou pro společnost s faktoringem spojeny. Hlavním kritériem bývá celkový počet postoupených faktur, počet odběratelů, doba splatnosti jednotlivých pohledávek, frekvence výpisů z faktoringového účtu, objem reklamací apod. V praxi se výše faktoringového poplatku pohybuje od 1 do 5 % objemu pohledávek.

Nákladový úrok je součástí celkových nákladů na faktoring v případě, že společnost poskytuje dodavateli služby spojené s předfinancováním, tj. zálohovou platbou postoupených pohledávek. Výše úrokové sazby, kterou si faktoringové společnosti účtují, se pohybuje přibližně na úrovni úrokových sazeb tuzemských bank za krátkodobé úvěry. Výsledný úrok se vypočítává jen z objemu zálohové platby, tedy z prostředků, které dodavatel od faktoringové společnosti dopředu obdrží před vlastním termínem splatnosti faktury.

Výhody faktoringu

Faktoring pohledávek je výhodný ve všech případech, kdy dodavatel ke svojí další činnosti potřebuje rychlou a stabilní hotovost a kdy je schopen takto získané prostředky znovu investovat a zhodnotit. Mezi hlavní výhody faktoringu patří:

- **Rychlé inkaso pohledávek** - dodavatel obdrží většinou již do dvou dnů až 95 % hodnoty postoupených pohledávek.
- **Urychlení podnikového cash flow** - tím, že dodavatel nemá podstatnou část svých prostředků vázanou v pohledávkách, dochází u něj ke zrychlení obratu provozního kapitálu a toku peněžní hotovosti.
- **Ochrana před platební neschopností odběratele** - v případě bezregresního faktoringu přebírá faktoringová společnost na sebe všechna rizika vyplývající z insolventnosti odběratele. Mnoho podniků dnes volí faktoring jako finanční nástroj právě z tohoto důvodu.
- **Flexibilní financování** - se zvyšujícím se objemem prodeje roste i objem disponibilních finančních zdrojů, které má podnik k dispozici. To umožňuje další zvyšování prodeje nebo další investice.
- **Žádné dodatečné záruky** - prověřením odběratele a jeho precizní bonitací na sebe faktoringová společnost přebírá rizika případné platební neschopnosti. Většina faktoringových společností u standardních případů již nevyžaduje žádné další záruky.

- **Kompletní vedení statistiky** – pro přehlednost všech operací zabezpečují faktoringové společnosti vedení týdenních i měsíčních analýz prodeje, statistiku splatných faktur, on-line zprávy o došlých platbách apod.

7.4.2 Forfaiting

Forfaiting je další důležitou metodou financování dodavatele, včetně převzetí rizik spojených s prodejem na fakturu s **delší dobou splatnosti**. V praxi bývá vhodný zejména pro podnik, který vyváží rozsáhlé investiční celky do zahraničí se střednědobou nebo i dlouhodobou lhůtou splatnosti a vyžadují proto finanční krytí (proplacení) svých pohledávek, včetně jejich zajištění. Proto nachází forfaiting uplatnění zejména ve strojírenství, elektrotechnice, energetice apod.

Při odkupu těchto pohledávek na sebe forfaitingová společnost (forfaitér) přebírá veškerá rizika a nemá tak možnost uplatnit zpětný postih na dodavatele (vývozce), jestliže pohledávka není odběratelem řádně zaplacená. To znamená, že **forfaiting je** na rozdíl od faktoringu **vždy bez regresu** a dodavatel po podepsání forfaitingové smlouvy dostává zaplacenou svoji pohledávku a všechna rizika s obchodním případem spojená (úrokové, měnové, úrokové apod.) plně přecházejí na forfaitéra.

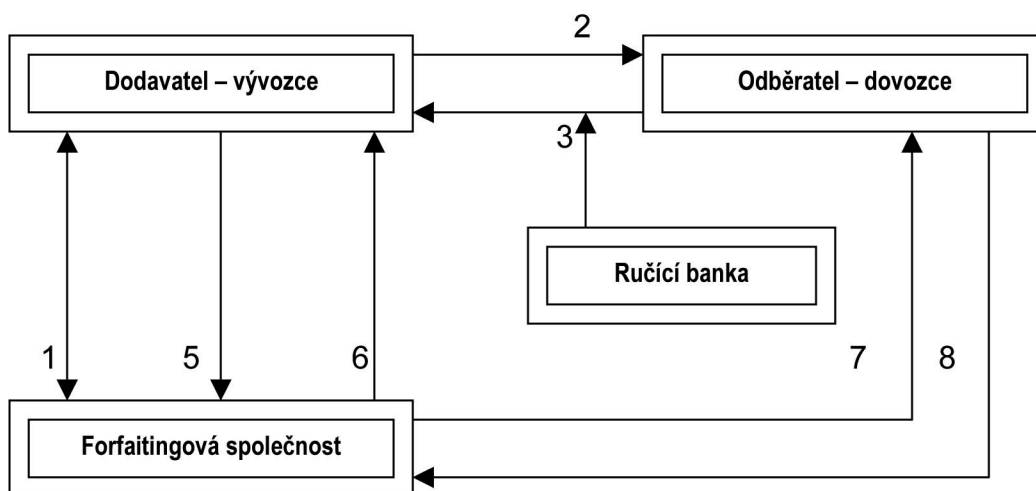
Jelikož se ale jedná o prodej na relativně dlouhou dobu splatnosti, vyžadují forfaitingové společnosti, aby následně potom, co zaplatí dodavateli, byla jejich **pohledávka za odběratelem kryta bonitní zárukou**. Tato záruka, která se vydává vždy ve prospěch forfaitingové společnosti, musí **být neodvolatelná, bezpodmínečná a převoditelná**. V praxi se nejčastěji používají vlastní **směnka** dlužníka nebo akceptována směnka, které jsou avalovány prvotřídní bankou a dále **bankovní záruka**, která musí být rovněž neodvolatelná, převoditelná a vystavená prvotřídní bankou. Jako zajištění poskytnutých prostředků se lze setkat ještě s **dokumentárním akreditivem**, který musí být, stejně jako bankovní záruka, neodvolatelný, převoditelný a vystavený a potvrzený kreditní bankou. Pokud je dovozce zahraničním subjektem a nechává otevřít akreditiv bankou ve svojí zemi, musí se takový akreditiv řídit **Jednotnými standardy pro dokumentární úvěry** (UCPDC – Uniform Customs and Practices od Documentary Credits) Mezinárodní obchodní komory v Paříži.

Předpoklady pro forfaiting pohledávek

Aby bylo možno využít služeb forfaitingové společnosti, je třeba, aby charakter obchodního případu splňoval následující kritéria:

- Splatnost pohledávek je **střednědobá až dlouhodobá**, to znamená, že nebývá obvykle kratší než 180 dní, může však dosáhnout 4 až 8 let.
- Objem vzájemného obchodu mezi dodavatelem a odběratelem dosáhl relativně **vysokého objemu**, například 5 až 10 mil. Kč ročně a více.
- Protože se jedná o dlouhodobou formu financování, měly by **platby odběratele být čtvrtletní, půlroční nebo roční**.
- Odkupovaná pohledávka musí být vždy **bonitně zajištěna** avalovanou směnkou, bankovní zárukou nebo akreditivem.
- V případě mezinárodního forfaitingu musí znít pohledávka **na volně směnitelnou měnu**, v praxi to bývají téměř výhradně americké dolary.

Průběh forfaitingové operace (schéma č. 4):

1 - **Kontraktací fáze** - v této fázi probíhá jednání mezi dodavatelem (vývozcem) a forfaitingovou společností o možnostech a podmínkách forfaitingu. Společnost vyžaduje informace o všech podstatných náležitostech kontraktu - o jeho objemu, teritoriu vývozu, platebních lhůtách, subjektu dovozce a především o způsobu zajištění pohledávky.

2 - **Dodávka zboží spolu s fakturou**

3 - **Platba** vlastní směnkou dlužníka nebo akceptovanou cizí směnkou - odběratel vystaví směnku se splatností, která je odložena v závislosti na dohodě dodavatele a forfaitingové společnosti.

4 - **Aval směnky** bonitní bankou - ručitelství závazek bonitní banky výrazně zvyšuje kvalitu směnky, proto je téměř vždy vyžadován.

5 - **Forfaiting směnky** dodavatele na forfaitingovou společnost.

6 - **Proplacení směnečné sumy dodavateli** - nominální hodnota uvedená na směnce je snížena o předem dohodnutou diskontní částku. Je to částka, kterou si forfaitingová společnost sráží z celkové výše pohledávky při jejím odkupu. Její výše je určena délkou doby do termínu splatnosti směnky, tedy dobou, kterou, po kterou bude muset forfaitingová společnost čekat, než jí odběratel zaplatí.

7 - **Předložení směnky** - spolu s žádostí o zaplacení je směnka v den splatnosti předkládána odběrateli.

8 - **Proplacení směnečné částky** v den splatnosti.

Náklady forfaitingu pro dodavatele

Možnost forfaitovat pohledávky je pro dodavatele vždy spojena s určitými náklady, které jsou dány cenou forfaitingové služby, kterou si forfaitér na dodavateli účtuje. Výše celkových nákladů je závislá na následujících položkách:

- **Forfaitingový poplatek** - zohledňuje náklady spojené s administrativním zpracováním celého případu, jeho délkou, složitostí apod.
- **Rizikový poplatek** - poplatek pokrývá obchodní, kurzová a v případě exportu i politická rizika teritoria. Do jeho výše se promítá i bonita ručící banky a charakter zajišťovacích instrumentů.
- **Diskont** - je nejdůležitější a objemově nejvýznamnější nákladovou položkou. Jeho výše se odvíjí od délky období, na které je pohledávka forfaitována. Úroková sazba za poskytnutí hotovostních prostředků forfaitérem je při tuzemském forfaitingu závislá zpravidla na výši sazby PRIBOR pro příslušné období 3 měsíců až 5 let. Při mezinárodním forfaitingu se diskont odvíjí většinou od sazby LIBOR. Některé podniky při sjednávání služeb dávají přednost tzv. forfaitingovým makléřům, kteří obvykle mohou zajistit nejlepší sazby, znají trh a mohou poskytnout právní a ekonomické poradenství. Za zprostředkování

svých služeb si většinou účtují 1 až 2% z celkového objemu transakce. Jde o jednorázový poplatek ze základní částky, o který se obvykle zvyšuje prodejní cena účtovaná odběrateli, což znamená, že dodavatele nákladově nezatěžuje.

Výhody forfaitingu

Výhody forfaitingu lze využít všude všude tam, kde podnik potřebuje aktuální výplatu hotovosti vyplývající z existence pohledávky a kde je tato pohledávka zajištěna kvalitním druhem záruky. Mimo velmi rychlý přístup k hotovosti jsou dalšími výhodami forfaitingu:

- **Nemožnost zpětného postihu dodavatele** – odkupem pohledávky na sebe forfaitingová společnost přebírá veškerá rizika vyplývající z obchodní transakce (nesolventnost odběratele, kursové riziko apod.).
- **Profinancování pohledávek s delší dobou splatnosti** – na rozdíl od faktoringu zabezpečuje forfaiting profinancování pohledávek s lhůtou splatnosti až 8 let.
- **Celková flexibilita** – forfaiting umožňuje odkoupit různé pohledávky od odlišných odběratelů s odlišnými daty splatnosti.
- **Výhodná kombinace forfaitingu a exportního úvěru** – banka může v tomto případě export částečně profinancovat a částečně forfaitovat.

Spolu s faktoringem patří i forfaiting mezi moderní finanční nástroje, které se u nás postupně prosazují. Jejich hlavní výhodou je financování pohledávek spojené se starostí faktoringové nebo forfaitingové společnosti (což může být i banka) o jejich inkaso. Tím výrazně převyšují výhody těchto nástrojů výhody jakékoliv formy bankovního úvěru, neboť úvěrující banka na sebe při poskytnutí úvěru nikdy nepřebírá starosti o obchodní činnost a výsledky svoji klientely.

Pojmy k zapamatování

Faktoring

Forfaiting

Regres

Jednotné stanovy pro dokumentární úvěry – UCPDC

8 Literatura

- Bílský, J., Vybíral, V.: Finance a bankovníctví, VŠZ Brno, 1991
Blažek, J.: Základy ekonomie, MU Brno, 1997
Friedman, M.: Za vším hledej peníze, Grada Publishing, 1997
Helisek, M.: Makroekonomie, základní kurz, Melandrium, 2000.
Heyne, P.: Ekonomický styl myšlení, VŠE Praha, 1991
Hobza, V.: Bankovní abeceda pro sportovní managing a marketing, VUP Olomouc, 2000
Kopáč, L.: Směnky a směnečné právo, Prospektrum, 1992
Kubátová, J.: Kapitoly z finanční matematiky, VUP Olomouc, 2003
Pospíšil, R.: Bankovníctví pro prvníky, VUP Olomouc, 2004
Puchinger, Z.: Bankovníctví I., VUP Olomouc, 2005
Revenda, Z.: Centrální bankovníctví, Management Press, 2001
Samuelson, P.: Ekonomie, Management Press, 2001
www.cnb.cz	Česká národní banka
www.csu.cz	Český statistický úřad
www.ecbs.org	European Committee for Banking Standards
www.ziba.cz	Živnostenská banka, a.s.
www.csas.cz	Česká spořitelna, a.s.
www.bankofengland.co.uk	Bank of England
www.mpo.cz	Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR
www.mfcr.cz	Ministerstvo financí ČR
www.kb.cz	Komerční banka, a.s.
www.fpv.cz	Fond pojištění vkladů
www.federalreserve.gov	Federální rezervní systém

Ing. Richard Pospíšil, Ph.D.
Ing. Vladimír Hobza, Ph.D.
Ing. Zdeněk Puchinger

Finance a bankovníctví

Publikace je určena pro studenty neekonomických fakult VŠ
a veřejnost v rámci celoživotního vzdělávání

Výkonný redaktor prof. PhDr. Ladislav Daniel, Ph.D.
Odpovědná redaktorka Jarmila Kopečková
Technická redaktorka RNDr. Miroslava Kouřilová
Grafický návrh a úprava obálky Ivana Perůtková

Text neprošel redakční jazykovou úpravou

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
e-mail: vup@upol.cz

Olomouc 2006

1. vydání

Ediční řada - Skripta

ISBN 80-244-1297-7

Neprodejné